

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ІЛЬІНА ОЛЕНА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 378.011.3-051:316.47-055.1/.3-053.5(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ГЕНДЕРНИХ
ВІДНОСИН У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О.О. Ільїна

Науковий керівник: **Бєляєв Сергій Борисович,**

доктор педагогічних наук, доцент

Харків – 2021

АНОТАЦІЯ

Льїна О.О. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю – 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – Українська інженерно-педагогічна академія, Харків, 2021.

Дисертацію присвячено дослідженню проблеми підвищенні рівня готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів шляхом теоретичного обґрунтування, практичної реалізації й експериментальної перевірки педагогічних умов її формування. На основі аналізу понять: «гендер», «гендерна культура» визначено поняття «культура гендерних відносин» як сукупність знань, форм мислення, способів діяльності, що спираються на накопичені суспільством статево-рольові цінності гендерної культури.

Уточнено складові гендеру молодшого шкільного віку. Його складовими визначено здатність ідентифікувати себе з представниками своєї статі; уміння співвідносити свою гендерну поведінку з поведінкою інших, адекватно оцінювати гендерну поведінку однолітків і свою власну; знання про «жіночі» і «чоловічі» види діяльності, професії; зовнішні та внутрішні аспекти мужності й жіночності; уявлення про партнерський характер життя в родині; гуманне ставлення до дорослих, однолітків своєї та протилежної статі; види гендерних уявлень; елементи знань про гендер; джерела інформації; ігрова діяльність.

В дисертаційній роботі розкрито суть поняття «суб'єкт-об'єкт-суб'єктні відносини» молодших школярів на основі гендерного підходу як тип відносин, що складається в освітньому процесі, де суб'єктами є активні учасники освітнього процесу (учні обох статей), а об'єктом є спільна діяльність (гра).

Аналіз наукових праць дозволив визначити готовність майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів як інтегральне особистісне утворення, що включає позитивну мотивацію до гендерного виховання, систему гендерних знань, умінь, навичок, наявність цінностей та особистісних професійно важливих якостей, що забезпечують виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. Структуру готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів складає взаємодія її провідних компонентів: мотиваційного, когнітивного, поведінкового, особистісного.

З метою розроблення структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх вчителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, використано системний, особистісно орієнтований, компетентнісний, гендерний, культорологічний, інтегративний, суб'єкт-об'єкт-суб'єктний підходи.

Теоретично обґрунтовано структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх вчителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. Структурно-функціональна модель складається з концептуально-цільового, змістовного, організаційного, методичного, контрольного-оцінного, результативного блоків. Визначені педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів (формування гендерної компетентності майбутніх учителів початкових класів на основі інтеграції змісту навчання і гендерного виховання; забезпечення підготовки до розроблення та використання в освітньому процесі початкової школи гендерних педагогічних ігор на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходу).

Впровадження гендерних педагогічних ігор на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин на різних уроках у початковій школі забезпечило спільну навчально-ігрову діяльність молодших школярів та сприяло

формуванню здатності взаємодіяти з представниками своєї та протилежної статті.

Із метою визначення сформованості готовності майбутніх вчителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів уточнено систему критеріїв та показників. Показниками мотиваційного критерію визначено мотивація до майбутньої професійної діяльності та мотивація щодо розвитку власної гендерної культури. Показниками змістовно-діяльнісного критерію визначено володіння знаннями й уміннями з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. Показниками емоційно-ціннісного критерію визначено система ціннісних орієнтацій щодо виховання культури гендерних відносин, здатність до емпатії і толерантності. Показниками аналітико-оцінного критерію визначено уміння оцінювати й аналізувати власну професійну діяльність, здатність до саморегуляції, саморозвитку з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Наукова новизна та теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що:

вперше теоретично обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено:

- структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, яку побудовано на основі інтеграції навчання та гендерного виховання молодших школярів;

- педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, які включають: формування гендерної компетентності майбутніх учителів на основі інтеграції змісту навчання і гендерного виховання; забезпечення підготовки до розроблення та використання в освітньому процесі початкової школи гендерних педагогічних ігор на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходу;

- гендерні педагогічні ігри, що забезпечують інтеграцію навчання та виховання культури гендерних відносин у молодших школярів на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин;

уточнено:

- зміст критеріїв сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів через конкретизацію їх показників: мотиваційного (мотивація до майбутньої професійної діяльності; мотивація щодо розвитку власної гендерної культури), змістовно-діяльнісного (знання й уміння щодо виховання культури гендерних відносин у молодших школярів), емоційно-ціннісного (система ціннісних орієнтацій щодо виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; здатність до емпатії і толерантності), аналітико-оцінного (уміння оцінювати й аналізувати власну професійну діяльність; здатність до саморегуляції, саморозвитку з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів);

- суб'єкт-об'єкт-суб'єктні відносини молодших школярів на основі гендерного підходу, де об'єктом є спільна навчально-ігрова діяльність, а суб'єктами – носії різного гендеру, що забезпечує формування в них культури гендерних відносин шляхом набуття здатності до ефективної взаємодії.

Практичне значення дослідження полягає у впровадженні педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів в практику роботи закладів загальної середньої освіти; розширенні змістового наповнення дисциплін зі спеціальності 013 «Початкова освіта» гендерною тематикою; розробленні спецкурсу «Виховання культури гендерних відносин у молодших школярів».

Теоретичні положення й практичні напрацювання, здобуті емпіричні дані та висновки можуть використовуватися викладачами та здобувачами педагогічних закладів вищої освіти, в системі післядипломної освіти; при

розробці методичних комплексів, підручників і посібників, програм спецкурсів; при написанні наукових робіт; при дистанційному навчанні.

Ключові слова: готовність, майбутні учителі початкових класів, культура гендерних відносин, виховання, професійна підготовка, педагогічні умови, гендерні педагогічні ігри, суб'єкт-об'єкт-суб'єктні відносини.

SUMMARY

Ilyina E.A. Formation of the readiness of future primary school teachers to foster a culture of gender relations among elementary school students. – Qualification scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for the degree of candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Vocational Training. – Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv, 2021.

The dissertation devoted to the research of the problem of forming the readiness of future primary school teachers to educate the culture of gender relations at elementary school pupils. It were based on the analysis of the concepts: "gender", "gender culture", the concept of "culture of gender relations" defined as a set of knowledge, forms of thinking, ways of activity and based on the accumulated gender role values of gender culture.

The components of primary school age gender were specified. Its components determine the ability to identify with members of the same sex; the ability to correlate their gender behavior with the behavior of others, to adequately assess the gender behavior of peers and their own; knowledge of "female" and "male" activities, professions; external and internal aspects of masculinity and femininity; ideas about the partnership nature of family life; humane treatment of adults, peers of the same and opposite sex; types of gender representations; elements of knowledge about gender; sources; game activity.

The dissertation reveals the essence of the concept of "subject-object-subject relations" of elementary school pupils on the basis of gender approach as a type of relationship that develops in the educational process, where the subjects are active

participants in the educational process (pupils of both sexes), and the object is a joint activity (game).

The analysis of scientific works allowed to determine the readiness of future primary school teachers to cultivate a culture of gender relations in primary school students as an integral personal education that includes positive motivation for gender education, a system of gender knowledge, skills, values and personal professional qualities that provide education. culture of gender relations in junior high school students. The structure of the readiness of future primary school teachers to cultivate a culture of gender relations in junior high school students is the interaction of its leading components: motivational, cognitive, behavioral, personal.

In order to develop a structural and functional model of forming the future primary school teachers readiness to educate a culture of gender relations at elementary school pupils, were used systematic, personality-oriented, competence, gender, culturological, integrative, subject-object-subject approaches. The purpose, content, methods, means, forms, and learning outcomes were defined as components of the formation readiness of future primary school teachers to educate a culture of gender relations at elementary school pupils. Personality-oriented and competency-based approaches ensured the definition of the principles of forming readiness of future primary school teachers to educate a culture of gender relations at elementary school pupils. The methodology of the gender and subject-object-subject approach provided the disclosure of complex interpersonal relationships and differentiated the diversity of the interaction of the gender factor with education. The means of culturological and integrative approach ensure the creation of conditions for the internalization and translation of the values of gender relations.

The structural-functional model of formation readiness of future primary school teachers for education the culture of gender relations among junior schoolchildren is theoretically substantiated. The structural-functional model consists of conceptual-target, meaningful, organizational, methodical, control-

evaluation, effective blocks. Pedagogical conditions for forming readiness of future primary school teachers to educate a culture of gender relations at primary school (formation of gender competence of future primary school teachers on the basis of integration of teaching content and gender education; providing preparation for the development and use of gender pedagogical games in the educational process of primary school on the basis of subject-object-subject approach).

The introduction of gender pedagogical games on the basis of subject-object-subject relations in different lessons in primary school provided joint educational and play activities of elementary school pupils and contributed to the formation ability to interact with members of their own and the opposite sex.

In order to determine the formation readiness of future primary school teachers to educate a culture of gender relations at elementary school pupils, the system of criteria and indicators were clarified. The indicators of the motivational criterion determine the motivation for future professional activity and motivation for the development of their own gender culture. Indicators of the content-activity criterion determine the possession of knowledge on education of culture of gender relations, as well as the formation of skills for the education of the culture of gender relations at elementary school pupils. The indicators of the emotional-value criterion determine the system of value orientations, the ability to empathize and tolerance. Indicators of analytical and evaluation criteria determine the ability to evaluate and analyze their own professional activity; ability to self-regulation, self-development in the conditions of professional activity.

Keywords: readiness, future primary school teachers, culture of gender relations, upbringing, professional training, pedagogical conditions, gender pedagogical games, subject-object-subject relations.

The scientific novelty of the thesis is as follows:

for the first time theoretically substantiated, developed and experimentally tested:

- structural and functional model of formation of readiness of future primary school teachers for education of culture of gender relations at junior

schoolchildren, which is built on the basis of integration of teaching and gender education of junior schoolchildren;

- pedagogical conditions for the formation of readiness of future primary school teachers to cultivate a culture of gender relations in junior high school students, which include: the formation of gender competence of future teachers through the integration of learning content and gender education; providing preparation for the development and use of gender pedagogical games in the educational process of primary school on the basis of subject-object-subject approach;

- gender pedagogical games that provide integration of teaching and education of the culture of gender relations in junior high school students on the basis of subject-object-subject relations;

the following was specified:

- content of criteria of formation of readiness of future primary school teachers for education of culture of gender relations at junior schoolboys through concretization of their indicators: motivational (motivation for future professional activity; motivation for development of own gender culture), content-activity (knowledge and ability on education of culture of gender relations in junior high school students), emotional and value (system of value orientations for the education of gender culture in junior high school; ability to empathize and tolerance), analytical and evaluative (ability to evaluate and analyze their own professional activities; ability to self-regulation, self-development of gender culture in younger students);

- subject-object-subject relations of junior schoolchildren on the basis of a gender approach, where the object is a joint educational and game activity, and subjects - carriers of different gender, which ensures the formation of a culture of gender relations in them by acquiring ability to interact effectively.

The practical significance of the study lies in the possibility of introducing pedagogical conditions for the formation of readiness of future primary school teachers to cultivate a culture of gender relations in junior high school students in

the practice of general secondary education; expanding the content of disciplines in the specialty 013 "Primary Education" gender; development of a scientifically substantiated and experimentally tested special course "Education of the culture of gender relations", forms and methods of education of the culture of gender relations of junior schoolchildren.

Theoretical provisions and practical developments, empirical data and conclusions can be used by teachers and students of pedagogical institutions of higher education in the system of postgraduate education in the process of professional training and advanced training of primary school teachers to improve the methods of educational work of secondary schools; in the development of methodological complexes, textbooks and manuals, programs of special courses.

Keywords: readiness, future primary school teachers, culture of gender relations, upbringing, professional training, pedagogical conditions, gender pedagogical games, subject-object-subject relations..

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дослідження

1. Ільїна О.О. Формування гендерної культури майбутніх вчителів початкових класів. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків : Видавничий центр ХНУ, 2015. Вип. 38. С. 106–113.

2. Ільїна О.О. Основи культури гендерних відносин молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя: КПУ, 2015. Вип. 40(93). С. 414–420.

3. Ільїна О.О. Вплив гендерних стереотипів на виховання гендерної культури молодших школярів. *Імідж сучасного педагога*. 2017. №2 (171). С. 53–56.

4. Ільїна О.О. Складові поняття гендерна культура: гендер та культура. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2018. № 1 (60). С. 93–97.

5. Ільїна О.О. Готовність майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів: *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків : Видавничий центр ХНУ, 2018. Вип. 43. С. 139–148.

6. Ільїна О.О. Гендерне виховання в концепції Нової української школи. *Молодь і ринок*. 2019. № 1 (168). С. 117–121.

7. Ільїна О.О. Питання формування гендерної культури підростаючого покоління в сучасному суспільстві. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 12. Т. 1. С. 95–97.

8. Ільїна О.О. Принципи формування гендерної культури молодших школярів: *East European Scientific Journal*. Polska, 2019. № 10 (50). Vol. 6. S. 18–23.

9. Ільїна О.О. Особливості виховання гендерної культури молодших школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. Умань : Візаві, 2020. Вип. 1(3). Ч. 2. С. 65–70.

Опубліковані праці апробаційного характеру

10. Ільїна О.О. Культура гендерних відносин молодших школярів як психолого-педагогічна проблема: *Нове у педагогіці та психології сучасного світу* : зб. тез наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 28–29 листопада 2014 р.). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2014. С. 79–80.

11. Ільїна О.О. Формування елементів гендерної культури молодших школярів. *Компетентнісно орієнтований підхід до освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 4 грудня 2014 р.). Харків : ФОП Шейніна О.В., 2014. С. 81–82.

12. Ільїна О.О. Культура гендерних відносин як психолого-педагогічна проблема. *Innovations and modern technology in the educational system: contribution of Poland and Ukraine* : international scientific and practical conference (May 5–6, 2017, Sandomierz). Sandomierz, 2017. P. 176–179.

13. Ільїна О.О. Гендерний та культурологічний підходи у визначенні поняття «гендерна культура». *Теорія і практика управління сучасними освітніми системами* : матеріали регіональної наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 квітня 2018 р.). Харків : ФОП Петров В.В., 2018. С. 72–75.

14. Ільїна О.О. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів з позицій системного підходу. *Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю (м. Бердянськ, 14 вересня 2018 р.). Бердянськ, 2018. С. 70–74.

15. Ільїна О.О. Компетентнісний підхід до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. *Досвід і проблеми організації соціальної та життєвої практики учнів і студентів на засадах компетентнісного підходу до освіти* : зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 12–13 жовтня 2018 р.). Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2018. С. 257–258.

16. Ільїна О.О. Проблеми гендерного виховання. *Współczesne trendy rozwoju edukacji I nauki w kontekście interdyscyplinarnym. Dialog kultur jako czynnik integracji* : зб. тез доповідей IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Warszawa–Użhorod–Chersoń, 28.02.2019). Warszawa–Użhorod–Chersoń : Posvit, 2019. С. 79–80.

17. Ільїна О.О. Гендерна освіта в професійній підготовці майбутніх учителів Нової української школи. *La science et la technologie à l'ère de la société de l'information* : sur les matériaux de la conference scientifique et pratique internationale (Bordeaux, France, 3 mars, 2019). Bordeaux : OP «Plateforme scientifique européenne», 2019. P. 45–47.

18. Ільїна О.О. Гендерні цінності та їх роль у сучасному суспільстві: *Development of modern techologies and scientific potential of the world* : sur les matériaux de la conference scientifique et pratique internationale (London, July 29, 2019). London : NGO «European Scientific Platform», 2019. V. 4. P. 21–22.

19. Ільїна О.О. Виховання гендерної культури як основа формування ключових компетентностей молодших школярів. *Створення інклюзивного простору закладу освіти в контексті розбудови суспільства рівних можливостей в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листопада 2019 р.). Харків : ФОП Петров В.В., 2019. С. 87–90.

20. Ільїна О.О. Особливості гендерного виховання в початковій школі. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: новачії, досвід та перспективи* : зб. тез доповідей І Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м.Запоріжжя, 10 квітня 2020 р.). Запоріжжя : АА Тандем, 2020. С. 110–112.

21. Ільїна О.О. Тренінг як засіб підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. *Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції* : матер. Міжнар. наук.-метод. конф. (Суми, 29-30 травня 2020 р.). Суми 2020. С. 216–218.

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дослідження

22. Ільїна О.О. Авторська програма спецкурсу «Виховання культури гендерних відносин у молодших школярів» для студентів факультету «Початкова освіта» денної форми навчання. Харків: ХГПА, 2017. 17 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	23
1.1. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів як психолого-педагогічна проблема	23
1.2. Суть та зміст готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів	42
1.3. Модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів	78
1.4. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.....	100
Висновки до розділу 1	124
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА АПРОБАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	128
2.1. Загальні питання організації експериментальної роботи	128
2.2. Реалізація умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин молодших школярів	150
2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи	182
Висновки до розділу 2.....	195
ВИСНОВКИ	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	203
ДОДАТКИ	232

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Однією з важливих сучасних педагогічних проблем, що постає перед системою освіти, є виховання молодого покоління з урахуванням гендерного підходу. У Законі України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014 р.), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року (2012 р.), Законі України «Про збереження рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.) та Наказі Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (2009 р.) значну увагу приділено вимогам забезпечення рівних прав та можливостей школярів обох статей. Питання гендерних відносин Організація Об'єднаних Націй визначає однією з головних проблем ХХІ століття. Сучасна освіта стає сферою послуг і спрямовує свої ресурси на розвиток моральності особистості, формування успішної людини з урахуванням гендерної рівності.

Рівні права й можливості чоловіків і жінок указують на необхідність формування культури гендерних відносин, що характеризуються відвертістю, довірою, приязню, повагою та гуманним ставленням до представників протилежної статі. Основи культури гендерних відносин повинні закладатися ще в молодшому шкільному віці. Тому важливого значення набуває підготовка майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Проведений науковий пошук засвідчує, що питання формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів досліджувалися за такими напрямками: теоретико-методологічні основи професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи (Н. Бібік, В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Занков, В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі, О. Бабакіна, С. Беляєв, І. Гавриш, Л. Петриченко, Г. Пономорьова, О. Савченко,

Л. Філатова, Ю. Шаповал); проблеми гендерного виховання (І. Бондаревська, Г. Лактіонова, О. Любарська, С. Юдіна); гендерні питання у підготовці майбутніх фахівців (В. Агєєва, М. Богачевська-Хом'як, М. Воровка, Т. Говорун, О. Гончаренко, О. Горошко, І. Жерьобкіна, Я. Кічук, В. Кравець, Н. Лавриненко, І. Лебединська, Л. Міщик, Л. Смоляр, В. Хрисанова, О. Цокур); проблеми підготовки майбутніх учителів до гендерної освіти і виховання молодого покоління (Л. Булатова, Л. Бут, С. Вихор, Т. Голованова, А. Дем'янчук, Т. Дороніна, О. Кікінежді, О. Кльоцина, Б. Ковбас, В. Костів, О. Луценко, І. Мунтян, І. Харченко).

Широке коло досліджень із гендерних питань відображає багатоплановий характер самої проблеми та свідчить про наявність у масовій свідомості ключових характеристик гендерних відносин. При цьому потребує розроблення система професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, що забезпечуватиме формування в них готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Актуальність проблеми формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів обумовлюється рядом *суперечностей* між:

- сучасними потребами суспільства у сформованій культурі гендерних відносин у молодших школярів та недостатньою організацією вчителями початкових класів її виховання;
- необхідністю сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів і недостатньою розробленістю педагогічних умов її формування;
- потребою в активних методах виховання культури гендерних відносин у молодших школярів і недостатньою розробленістю їх теоретичних і методичних засад.

Отже, актуальність зазначеної проблеми, її недостатня теоретична і практична розробленість та необхідність розв'язання виявлених суперечностей обумовили вибір теми дослідження: **«Формування**

готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів».

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану наукових досліджень Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» за темою «Реалізація системи фахової підготовки в умовах інноваційного освітнього середовища вищого педагогічного навчального закладу» (державний реєстраційний номер №0117U007459), що фінансувалася за рахунок державного бюджету України.

Тему дисертації затверджено Вченою радою Української інженерно-педагогічної академії (протокол № 11 від 29.03.2016 р.).

Мета дослідження полягає у підвищенні рівня готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів шляхом теоретичного обґрунтування, практичної реалізації й експериментальної перевірки педагогічних умов її формування.

Відповідно до мети сформульовано **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати стан проблеми формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

2. Визначити суть та структуру культури гендерних відносин молодших школярів, готовності майбутніх учителів початкових класів до її виховання.

3. Теоретично обґрунтувати та розробити структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів на основі інтеграції навчання та гендерного виховання.

4. Теоретично обґрунтувати й практично реалізувати педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

5. Експериментально перевірити дієвість педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що рівень готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів підвищиться за умов:

- формування гендерної компетентності майбутніх учителів початкових класів на основі інтеграції змісту навчання і гендерного виховання;
- забезпечення підготовки до розроблення та використання в освітньому процесі початкової школи гендерних педагогічних ігор.

Теоретико-методологічну базу дослідження становлять: положення особистісно орієнтованого підходу (І. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, О. Савченко, О. Сухомлинська); культурологічного підходу (В. Гриньова, І. Ісаєв, В. Краєвський, В. Сластьонін); системного підходу (М. Артюхова, Ю. Бабанський, М. Лазарєв); компетентнісного підходу (Н. Бібік, О. Біда, М. Вашуленко, О. Коваленко, В. Лунячек, О. Пометун); інтегративного підходу (М. Козловська, М. Пак, Л. Гриценко); суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходу (А. Петровський, А. Журавльов); загальні положення гендерної освіти (І. Бондаревська, І. Жерьобкіна, Н. Кутова, Л. Малес, Т. Мельник, М. Свидло, Д. Скот, Р. Хоф, Н. Чухим, О. Ярська-Смирнова); питання впровадження гендерного підходу в освіту (Т. Голованова, В. Кравець, Л. Смоляр, Л. Штильова); положення гендерної соціалізації особистості (М. Воронка, Т. Говорун, О. Гончаренко, Т. Дороніна, Н. Грицяк, І. Кон, В. Кравець, О. Цокур); результати

досліджень гендерних стереотипів та гендерних ролей (В. Агеєв, Т. Виноградова, О. Вороніна, Т. Говорун, П. Горностай, О. Здравомислова, О. Кікінежді); фахова підготовка педагогічних кадрів (І. Богданов, В. Бондар, І. Гавриш, Г. Єльнікова, Д. Коваленко, В. Ковальська, Т. Лазарева, В. Лозова, О. Пехота, Л. Штефан), положення законодавчих та нормативних документів про освіту: Закону України «Про освіту», Національної доктрини розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Концепції національного виховання, Концепції «Нова українська школа».

Методи дослідження. Досягненню мети й розв'язанню поставлених завдань сприяло використання комплексу методів дослідження:

- *теоретичних*: аналіз філософської, педагогічної та психологічної літератури з метою вивчення стану розробленості проблеми дослідження; порівняння, систематизація, зіставлення та узагальнення здобутої інформації з метою обґрунтування педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; теоретичне моделювання для розроблення моделі формування досліджуваної готовності;

- *емпіричних*: діагностичних (анкетування, спостереження, співбесіди, експертне оцінювання, метод незалежних характеристик, самооцінка) з метою виявлення рівня сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи) – для перевірки дієвості педагогічних умов;

- *статистичних*: математичні методи обробки даних (непараметричний критерій χ^2 та коефіцієнт кореляції r Пірсона, t-критерій Стьюдента) для аналізу та інтерпретації результатів дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

вперше теоретично обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено:

- структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, яку побудовано на основі інтеграції навчання та гендерного виховання молодших школярів;

- педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, які включають: формування гендерної компетентності майбутніх учителів на основі інтеграції змісту навчання і гендерного виховання; забезпечення підготовки до розроблення та використання в освітньому процесі початкової школи гендерних педагогічних ігор на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходу;

- гендерні педагогічні ігри, що забезпечують інтеграцію навчання та виховання культури гендерних відносин у молодших школярів на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин;

уточнено:

- зміст критеріїв сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів через конкретизацію їх показників: мотиваційного (мотивація до майбутньої професійної діяльності; мотивація щодо розвитку власної гендерної культури), змістовно-діяльнісного (знання й уміння щодо виховання культури гендерних відносин у молодших школярів), емоційно-ціннісного (система ціннісних орієнтацій щодо виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; здатність до емпатії і толерантності), аналітико-оцінного (уміння оцінювати й аналізувати власну професійну діяльність; здатність до саморегуляції, саморозвитку з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів);

- суб'єкт-об'єкт-суб'єктні відносини молодших школярів на основі гендерного підходу, де об'єктом є спільна навчально-ігрова діяльність, а суб'єктами – носії різного гендеру, що забезпечує формування в них

культури гендерних відносин шляхом набуття здатності до ефективної взаємодії.

Практичне значення дослідження полягає у впровадженні педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів в практику роботи закладів загальної середньої освіти; розширенні змістового наповнення дисциплін зі спеціальності 013 «Початкова освіта» гендерною тематикою; розробленні спецкурсу «Виховання культури гендерних відносин у молодших школярів».

Результати дослідження впроваджено в процес професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-13/346 від 23.04.2020 р.), Красноградського коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» (довідка № 68 від 23.04.2020 р.), Балаклійської філії Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» (довідка № 53/01-13 від 23.04.2020 р.), ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка № 68-20-227 від 27.04.2020 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/19 від 13.03.2020 р.).

Теоретичні положення й практичні напрацювання, здобуті емпіричні дані та висновки можуть використовуватися викладачами та здобувачами педагогічних закладів вищої освіти, в системі післядипломної освіти; при розробці методичних комплексів, підручників і посібників, програм спецкурсів; при написанні наукових робіт; при дистанційному навчанні.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідалися й обговорювалися на науково-практичних конференціях:

- *міжнародних*: «Нове у педагогіці та психології сучасного світу» (Львів, 2014 р.), «Innovations and modern technology in the educational system: contribution of Poland and Ukraine» (Sandomierz, 2017 р.), «Досвід і проблеми

організації соціальної та життєвої практики учнів і студентів на засадах компетентнісного підходу до освіти» (Запоріжжя, 2018 р.), «Współczesne trendy rozwoju edukacji I nauki w kontekście interdyscyplinarnym. Dialog kultur jako czynnik integracji» (Warszawa–Użhorod–Chersoń, 2019 р.), «La science et la technologie à l'ère de la société de l'information» (Bordeaux, France, 2019 р.), «Development of modern technologies and scientific potential of the world» (London, 2019 р.), «Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції» (Суми, 2020 р.);

- *всеукраїнських*: «Компетентнісно орієнтований підхід до освіти» (Харків, 2014 р.), «Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти» (Бердянськ, 2018 р.), «Створення інклюзивного простору закладу освіти в контексті розбудови суспільства рівних можливостей в Україні» (Харків, 2019 р.), «Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи» (Запоріжжя, 2020 р.);

- *регіональних*: «Теорія і практика управління сучасними освітніми системами» (Харків, 2018 р.).

Публікації. Зміст та основні результати дослідження відображено в 22 одноосібних працях, серед них 8 статей – у провідних фахових виданнях України, 1 стаття – в зарубіжному періодичному виданні, 12 публікацій – у матеріалах наукових конференцій, 1 авторська навчальна програма спецкурсу.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (260 найменувань, у тому числі 7 іноземними мовами), 15 додатків на 59 сторінках. Загальний обсяг дисертації складає 291 сторінку, основний зміст викладено на 186 сторінках. Робота містить 16 рисунків і 23 таблиці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів як психолого-педагогічна проблема

Уходження України до Європейського освітнього простору ставить нові вимоги до навчання та виховання молодого покоління, яке повинне наслідувати кращі досягнення національної та світової культури як в інтелектуальній сфері, так і в формуванні моральності, збереженні фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я нації. Однією з важливих педагогічних проблем, що постає перед сучасною школою, є виховання молодого покоління з урахуванням гендерного підходу. У Законі України «Про збереження рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [188], Конституції України (стаття 24) [128], Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [126] та Наказі Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (2009 р.) [182] приділено значну увагу вимогам до навчання та виховання молодого покоління щодо їхньої відповідності принципам забезпечення рівних прав та можливостей школярів обох статей.

У сучасній педагогічній теорії та практиці посилюється інтерес до проблеми цінностей і ціннісних орієнтацій у контексті формування культури гендерних відносин. Вивчення та аналіз питання виховання культури гендерних відносин дозволили встановити, що науковцями проводились психолого-педагогічні дослідження, присвячені різним аспектам означеної проблеми [26]. Це питання частково досліджується представниками різних наук, у тому числі філософами (А. Річ, Р. Унгер, Г. Рубин), психологами

(Г. Гейманса, М. Мід [152], Х. Томпсон [260], Л. Холлінгворс, Х. Дойч, Дж. Лампл де Грут [61] та ін.), соціологами (Д. Жилкін, І. Каширська [112], І. Кльоцина [119], Т. Титаренко та ін.), правознавцями (В. Близнюк [25], Ш. Берн [17], Т. Василевська [30], Л. Виноградова, Н. Грицяк, Г. Даудова, О. Дашковська, А. Заєць та ін.).

Незважаючи на це, підготовка студентів у педагогічних закладах вищої освіти до виховання культури гендерних відносин в учнів різного віку, зокрема молодшого шкільного, не була темою окремого дослідження. Актуальність проблеми виховання культури гендерних відносин підсилюється зафіксованими вченими-гендерологами докорінними змінами у взаєминах між статями в суспільстві, які пов'язані з історичною трансформацією соціальних ролей, їх значення в культурі.

Одним із важливіших завдань сучасної системи виховання є забезпечення розуміння правил та норм взаємин жінок і чоловіків. Роль закладів системи освіти в даному процесі визначена Наказом Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (2009 р.), в якому зазначено, що першочерговим завданням є підготовка навчальних програм, підручників і посібників із урахуванням гендерного підходу у вихованні хлопчиків і дівчат у дусі поваги до прав і можливостей статі та вільного волевиявлення особи [182].

Гендерні аспекти дитинства виступають об'єктом досліджень у галузях психології та педагогіки. У науковій літературі констатуються відмінності між хлопчиками і дівчатками в темпах і якості інтелектуального розвитку, емоційної реактивності, мотивації діяльності й оцінювання досягнень, у поведінці. Кожен індивід має розвиватися як представник конкретної статі. Дитина в процесі соціалізації засвоює комплекс норм, правил, моделей поведінки, що наближають її до прийнятих у суспільстві зразків жіночого або чоловічого, сприяють формуванню відповідних якостей особистості. У такий спосіб, дитина набуває базових гендерних характеристик [49].

Ознайомлення з розробленими теоріями формування гендерної ідентичності та поведінки дає підставу для більш широкого вивчення, осмислення й розуміння цього важливого питання. Так, теорія ідентифікації Адлера, що представлена в рамках психоаналізу, спирається на емоції й наслідування та вказує на несвідому імітацію дитиною поведінки представника своєї статі [4]. У той же час, біхевіорист Джон Уотсон виділяє механізм соціального навчання, при якому гендерні ролі формуються завдяки позитивному (заохочення) або негативному (покарання) підкріпленню з боку зовнішнього середовища. Процес навчання в цьому науковому напрямі розглядається як основний, хоча і не єдиний елемент, який формує почуття гендерної приналежності [37].

Відомий швейцарський психолог і педагог Жан Вільям Фріц Піаже в рамках своєї концепції про розвиток мислення дитини передбачає керівництво дитини своєю гендерною поведінкою на основі самовизначення, самотійного включення себе в одну з гендерних категорій [38]. У роботах І. Кона акцентується увага на тому, що в імітації і в спілкуванні вкрай важливий відтінок їх подачі, соціальне підкріплення. В результаті цього відбувається закріплення певного стилю і поведінки як складових цілісного процесу засвоєння гендерних ролей [125].

Сучасна школа має завданням формувати цілісну систему універсальних компетентностей, а також досвід самотійної діяльності та особистої відповідальності учнів. У Концепції Нової української школи, Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі [158] особлива увага приділяється ключовим компетентностям. Гендерна компетентність учнів є істотною складовою системи ключових компетентностей, оскільки сучасна освіта детермінується орієнтацією на розуміння їх унікальності як представників певної статі, орієнтацію на формування у них гендерної компетентності [127].

Молодший шкільний вік виступає початковим етапом соціалізації дитини, що реалізується в умовах закладу загальної середньої освіти. У молодшому шкільному віці закладаються настанови, ціннісні орієнтації, формуються зміст і структура мотиваційної сфери, статевої самосвідомості, ціннісне ставлення до сім'ї, що впливають на подальше життя чоловіка і жінки. Від своєчасності та повноти виховання культури взаємин статей молодших школярів залежить упевненість дітей у собі, цілісність переживань, стійкість ціннісних настанов, ефективність спілкування з людьми, ділових і сімейних взаємин [88].

Про важливість проблеми виховання культури гендерних відносин зазначається у вимогах нового Державного стандарту початкової освіти до завдань і змісту освіти школярів. Виховання культури гендерних відносин передбачає формування уявлень про відмінність чоловіків і жінок, норми і стереотипи у взаєминах і ставленні до осіб протилежної статі. Формування культури гендерних відносин у школі повинно реалізовуватися у всіх формах діяльності: урочній, позаурочній і самостійній роботі школярів [161].

За В. Кравцем, гендерне виховання – «процес, спрямований на формування якостей, рис, властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі» [129, с. 174]. Специфіка цього аспекту організації виховного процесу полягає у дослідженні людини як суб'єкта діяльності й тому для гендерного виховання, з одного боку, може бути використаний будь-який вид діяльності, а з іншого – спеціально організований особливий її вид. Так автор виділяє провідними завданнями гендерного виховання:

- ознайомлення молодших школярів з цінностями, нормами і правилами міжстатевого спілкування;
- формування адекватного розуміння дорослості (її змісту, істинних ознак, проявів і якостей);
- розкриття особливостей жіночої і чоловічої психології, а також відмінностей поведінки представників різної статі;

– формування у вихованців правильного уявлення про стосунки статей, які засновані на системі загальнолюдських і національних моральних цінностях [129, с.174].

Необхідно підкреслити особливе місце, що займає технологія гендерного виховання С. Вихор, що спрямована на формування в учнів гендерної культури, у межах якої гендерне виховання розглядається як неперервний педагогічний процес, який «не має завершених часових меж, а переходить з однієї стадії в іншу, що спрямовується на усвідомленні учнями цінності кожної статі, взаємодії на засадах гендерної рівності, власної гендерної ролі, пом'якшенні гендерних стереотипів» [36, с. 108]. Гендерною культурою учнів автор визначає результат засвоєння ними знань, цінностей і понять, результат формування їхнього власного ставлення до міжстатевої взаємодії, дотримання принципів гендерної культури демократичного суспільства та усвідомлення гендерних стереотипів, що забезпечує успішність взаємодії на засадах гендерної рівності.

У своїй роботі І. Євтушенко також визначила складові гендерної вихованості. Вона вважає, що гендерна вихованість дітей формується з єдності комунікативно-поведінкового, пізнавального, емоційного і ціннісного компонентів [73].

У молодшому шкільному віці (період від 6 до 10 років) дитина потрапляє до нового середовища розвитку – школу. Це супроводжується виникненням нових завдань з освоєння норм нового простору, налагодження спілкування з колективом однолітків, змінюється розпорядок дня.

Установлено, що увага сучасної психолого-педагогічної думки сконцентована фактично на двох протилежних напрямках виховання з акцентом на фактор статі: традиційне, статево-рольове (Н. Афанасьєва, Д. Ісаєв, Т. Рєпіна, Л. Столярчук, Т. Хризман та ін.) і гендерне (Т. Говорун, С. Гришак, О. Кікінежді, В. Кравець, Л. Штильова та ін.). Це зумовило появу відповідної термінології: «статево-рольове виховання», «гендерне

виховання», «гендерна соціалізація» та призвело до невизначеності окремих термінів - «гендерна культура», «гендерна вихованість» тощо [97].

Педагог В. Сухомлинський закликав так організувати діяльність учнівського колективу, щоб не було «спеціально чоловічих і спеціально жіночих видів діяльності». «Не повинно бути таких трудових взаємовідносин, щоб дівчатка обслуговували хлопчиків і звикали таким чином до ролі домогосподарки. Те, що треба робити в домашньому господарстві, однаково вміло й старанно повинні робити чоловіки і жінки. Коли і є якийсь розподіл в самообслуговуванні, то він має бути тимчасовим: сьогодні хлопці виконують одну роботу, завтра – іншу». Неодноразово він повторював, що не можна допустити того, щоб «жінки наші ставали освіченими, інтелектуально багатими рабіннями – одне з дуже важливих завдань школи». І далі: «Як вогню бійтеся, щоб дівчатка відчували: ми – слабші, наша доля – підкорятися». Закликаючи до чуйності і тактовності, В. Сухомлинський уважав неприпустимим для вихователя пояснювати ті чи інші позитивні чи негативні риси дитини приналежністю до тієї чи іншої статі, тим більше протиставляти дівчат хлопцям або навпаки [224, с.209–218].

Наукове знання про суть виховання культури взаємин молодших школярів (гендерний аспект) полягає в розумінні його як цілеспрямованої педагогічної діяльності з розвитку цілісної динамічної освіти особистості, що включає: уявлення про гуманні стосунки між хлопчиками і дівчатками молодшого шкільного віку, різні гендерні взаємини; ціннісне ставлення дівчат і хлопців до жінки, чоловіка та їхні гуманні взаємовідносини як цінності; толерантне ставлення до різних культур взаємин статей; накопичення особистісного досвіду позитивної статевої поведінки, заснованої на повазі, визнанні гідності обох статей, унікальності чоловічої/жіночої індивідуальності як суб'єктів взаємин, дозволяє визначити ціннісні орієнтири у вихованні молодших школярів (гендерний аспект).

Виховання культури гендерних відносин у молодших школярів не повинне будуватися на позиції протиставлення «хлопчик - дівчинка»,

необхідно шукати нові можливості для розвитку особистості дитини. Але слід зауважити, що створення гендерно-комфортного освітнього середовища можливо тільки при врахуванні статевих відмінностей дітей, що відповідає принципам гуманізації освітнього процесу й особистісно орієнтованого підходу [105, с. 110–113].

Отже, гендерне виховання в початковій школі має на меті формування у молодших школярів гендерної вихованості, що сприяє усуненню перешкод у спілкуванні хлопчиків і дівчат формуванню правильних взаємовідносин між ними. Організацію навчання з урахуванням гендерних особливостей дітей слід розглядати в якості потужного фактору поліпшення соціальної адаптації та психічного розвитку особистості.

На думку дослідників (В. Гайденко, Т. Дороніна, О. Луценко, І. Мунтян, І. Предборська О. Ярська-Смірнова), до основних перешкод до введення гендерного компонента у зміст загальної та професійної освіти належить прихований процес гендерної дискримінації. Гендерна нерівність в освіті існує в початковій, середній та вищій школі, при цьому переважна більшість педагогів навіть не здогадуються про це [68, с. 22–27]. Аналіз змісту навчального матеріалу для початкової школи, який представлено в дослідженні Т. Говорун та О. Кікінежді свідчить про наявність 1% відповідності змісту підручника гендерному підходу [57]. Згідно ґрунтовного дослідження «Гендер у соціально-психологічному вимірі», здійсненого Т. Говорун та О. Кікінежді, професії чоловіків та жінок на сторінках сучасних українських шкільних підручників полярно різняться. Навчальний підручник, у змісті якого прослідковується гендерна стереотипізація, має прямий вплив на поведінку дитини. Школяр, намагаючись отримати інформацію про своє місце в навколишньому світі, спирається не тільки на власний досвід, а отримує знання, в тому числі, з шкільних підручників. Дитина через підручник отримує настанови, цінності, гендерні орієнтири, які є характерними для різних статей, що в результаті призводить до набуття навичок, які необхідні для виконання гендерних ролей [57].

Зосереджуючи увагу на частоту звернення до гендерних стереотипів у підручниках початкової школи, було виявлено соціальні ролі, які виконують персонажі різної статі, вивчено розподіл сімейних обов'язків. Окремим питанням аналізу стало з'ясування фемінних/маскулінних якостей, що закріплюються у свідомості учнів початкової школи. Гендерні стереотипи умовно поділяють на три групи: 1. Маскулінність (чоловічий) - набір особистісних і поведінкових рис, відповідних стереотипу «справжній чоловік», мужність, упевненість у собі, владність; 2. Фемінність (жінка) - набір особистісних і поведінкових рис, відповідних стереотипу «справжня жінка», м'якість, турботливість, ніжність, слабкість, беззахисність; 3. Андрогінність - змішані риси в чоловікові або жінці. Андрогінна особистість формується під впливом специфічних практик виховання [64].

Шкільні підручники є одним із джерел отримання інформації про соціальні ролі жінок і чоловіків, про норми поведінки, що прийняті в суспільстві. Постійний контакт молодших школярів із навчальною літературою в процесі навчання опосередковано сприяє засвоєнню цих образів.

Результат гендерного аналізу шкільних підручників початкової школи показав, що вони у своєму змісті містять гендерні стереотипи, які транслюють патріархальні уявлення про роль чоловіків і жінок у житті суспільства, закріплюють за чоловіками сферу суспільного життя (робота, бізнес тощо), а за жінками – побутову сферу (дім, родина, діти тощо) [84].

Гендерні ролі є зразком чоловічої та жіночої поведінки, ознайомлюють із правами та обов'язками, які закріплено у відповідності до соціальних норм, тобто це вміння людини поєднувати в своїй поведінці індивідуальні гендерні відмінності з нормами і цінностями культури. Гендерні ролі формуються в процесі гендерного виховання. Гендерне виховання – це формування в дітей уявлень про справжніх чоловіків і жінок, а це необхідно для нормальної і ефективної соціалізації особистості. Під впливом педагогів і батьків дитина повинна засвоїти статеву роль або гендерну модель поведінки, якої

дотримується людина, щоб її визначали як представника тієї чи іншої статі. Суть гендерного підходу у вихованні полягає в прояві дитиною гендерної ідентичності. Слід зауважити, що гендерна ідентичність пластична і різноманітна, не однакова для всіх жінок і чоловіків. Тому завдання гендерного підходу полягає в створенні умов, що допоможуть дитині самостійно самореалізовуватися з урахуванням гендерних характеристик [100, с. 21–23].

Хлопчики і дівчатка різні з соціальної, біологічної та психологічної точок зору.

У науковій літературі [162] констатуються такі відмінності між хлопчиками і дівчатками: особливості формування пізнавальних функцій, темпів, способів переробки та засвоєння інформації; особливості організації уваги; форми активації емоцій; мотивація діяльності й оцінювання досягнень; поведінка.

У хлопчиків і дівчат мозок розвивається в різному темпі, в різній послідовності і в різні терміни. У дівчат раніше, ніж у хлопчиків, формуються області лівої півкулі, що є відповідальною за мову, раціонально-логічне мислення. У хлопчиків логічна ліва півкуля повільніше розвивається й має відставання в цьому процесі. Внаслідок цього, у хлопчиків до певного віку домінує образно-чуттєва сфера.

Психологічними закономірностями розвитку дітей молодшого шкільного віку є місце проживання й оточення. У поведінці хлопчиків і дівчат уже в перші шість років життя спостерігаються певні відмінності: дівчатка у віці 6-8 років ніжні та спокійні, а хлопчики – активні і вимагають більшої уваги, поведуться агресивніше.

Агресія традиційно відрізняє чоловіків від жінок, незалежно від віку. Хлопчики завжди спрямовані на високі досягнення й покладаються на себе, ніж дівчатка. Відмінністю дівчат є ніжність і лагідність. Дівчат більше пестять, а хлопчиків заохочують за прояв більшої активності. Ще однією

відмінністю дитячої поведінки є несхожість способів групової взаємодії у хлопчиків і дівчат [207].

Дівчата в групі звертають увагу, перш за все, на те, хто і як до кого ставиться. Вони використовують розмову для посилення згуртованості групи та підтримки добрих відносин. Вони прагнуть бути позитивними і підтримувати шанобливі стосунки з подругами. Для досягнення власних цілей дівчата підвищують рівень згоди в групі, намагаються уникати конфліктів і акцентують увагу на власній перевазі [104, с. 65–70].

Отже, проблема виховання культури гендерних відносин у молодших школярів пов'язана з розумінням того, якими психологічними та соціальними якостями повинні володіти чоловіки і жінки при виконанні певних громадських ролей і як повинна бути побудована виховна система, в якій відбувається становлення особистості хлопчика і дівчинки.

Чинником гендерної просвіти є ігри та іграшки, вони формують уміння і навички спілкування й співпраці. Дівчата в грі частіше опираються на ближній зір: вони грають на обмеженому просторі, їм досить маленького куточка. Ігри дівчат у доньки-матері або в ляльки розвивають здатність до співпраці. А в рухомих і змагальних іграх вони вдосконалюють швидше особисті якості, ніж навички групового спілкування [90, с. 53–57].

Безпосередньо в групах хлопчиків уся увага акцентується на індивідуальних перевагах кожного члена групи. Хлопчики використовують розмову для самовихваляння, для охорони своєї території. Самоствердження є їхнім завданням. Хлопчики будують свій шлях за допомогою наказів, погроз і хвастоців. Ігри та заняття хлопчиків мають акцентовано чоловічий характер: спорт, війна, авантюра. Їхні об'єкти для наслідування – мужні й сміливі герої фільмів і серіалів. Вони відштовхують співчуття, жалість, турботу, поступливість. Вони не надають такого великого значення взаєминам із оточуючими. Ігри та іграшки у хлопців пробуджують бажання творити, бачити по-новому довкілля, допомагають розвивати навички, що виступають основою просторових і математичних здібностей, заохочують

незалежну, змагальну й лідерську поведінку. Ігри хлопчиків частіше спираються на далекий зір: хлопчики бігають один за одним, кидають предмети і стріляють в ціль, використовуючи при цьому весь навколишній простір. Хлопцям, на відміну від дівчат, для їхнього повноцінного психічного розвитку загалом потрібно більше простору. В іграх хлопчиків обов'язково присутній конфліктний і змагальний початок. Хлопчики розуміють важливість правильного вирішення конфліктних ситуацій і засвоюють навички їх вирішення, освоюють навички лідера й організатора [70].

Для хлопчиків дуже важливі колективні спортивні ігри. Для дівчат неважлива перемога в грі, адже підтримка хороших відносин для них є важливішим ніж затвердження власної переваги. Удосконалюючи навички спілкування, вони вчаться доповнювати один одного, не звертаючи уваги на переможців. У групах дівчат практично відсутні приводи для виникнення конфліктів, тому що вони відрізняються однорідністю, а самі правила гри настільки примітивні, що їх важко порушити. Внаслідок цього дівчатка і хлопчики по-різному будують взаємини, а взаємини в дитячих колективах мають різні характеристики [70].

І для дівчат і для хлопців період поділу інтересів у залежності від статевої приналежності є часом самовизначення в системі рольових стандартів і відносин. Відбувається й виникнення інтересу до протилежної статі, який проявляється в своєрідних гендерних відносинах.

Для хлопців смикання дівчат за волосся є традиційним засобом звернути на себе увагу. Дівчата часто самі ніби провокують хлопчиків на такий прояв уваги, усіяко жартуючи над ними.

Діти іноді соромляться, якщо вони зацікавлені або ідентифікують себе з чимось, що зазвичай не пов'язане з їхньою статтю. Це часто призводить до важкої психологічної травми, що має назву гендерна дисфорія. Вона виникає в тому випадку, коли в індивіда є стійке відчуття невідповідності між його гендерною ідентичністю і статтю (гендером), в результаті чого дана невідповідність викликає інтенсивний дистрес.

Розбіжність гендерної самоідентифікації й почуття дистресу, що властиве гендерній дисфорії, може бути присутнім у дітей, підлітків, дорослих і проявлятися абсолютно по-різному незалежно від віку. Вони також схильні надавати перевагу одягу, зачіскам або іграшкам, що зазвичай пов'язані з протилежною статтю [79].

Рівень дистресу, який відчуває будь-хто з гендерною дисфорією, має важливе значення, тому індивід відчуває себе значно комфортніше, коли знаходиться в умовах підтримки, що дозволяє висловлювати йому свій гендер найбільш зручним способом.

Виходячи з цього слід зазначити, що метою виховання у молодшому шкільному віці є створення умов для самоактуалізації обох статей в різноманітних видах діяльності: інтелектуальній, ціннісно-орієнтовній, трудовій, громадській, художній, у вільному спілкуванні. Життя класного колективу повинно бути насиченим і різноманітним: тематичні класні години, інтелектуальні ігри і тижні шкільної науки, походи та екскурсії, спортивні змагання та естафети, відвідування театрів та музеїв, виставки власних робіт і творчі вечори, табори відпочинку, прогулянки на природу.

Отже, у школі гендерна освіта, в першу чергу, повинна бути спрямована на подолання гендерних стереотипів. І тому це повинно не заважати, а, навпаки, сприяти розвитку кожного хлопчика і дівчинки. Гендерний розвиток слід проводити цілеспрямовано і брати участь в ньому повинні педагоги, психологи та батьки. Важливо підказати, показати і допомогти знаходити красиве в житті, в людині протилежної статі. Тому виховний процес повинен будуватися з урахуванням усіх перерахованих особливостей, з орієнтацією на обидві гендерні підгрупи.

Проведений аналіз дозволяє виділити складові гендеру молодшого шкільного віку:

- здатність ідентифікувати себе з представниками своєї статі (вираження статевої ідентичності). Формування статевої ідентифікації пов'язано з розвитком самосвідомості дитини. У нормі первинна статева

ідентичність формується у дітей у віці до трьох років. У цей період діти навчаються правильно відносити себе до певної статі, визначати стать своїх однолітків, розрізняти чоловіків і жінок. Ідентифікація має на увазі сильний емоційний зв'язок з людиною, «роль» якої дитина приймає, ставлячи себе на її місце. Яскравим прикладом цього є імітаційна гра. У процесі рольової гри діти засвоюють соціально прийнятні норми гендерної поведінки і їхні ціннісні орієнтації;

- уміння співвідносити свою гендерну поведінку з поведінкою інших, адекватно оцінювати гендерну поведінку однолітків і свою власну. У молодшому шкільному віці процес статевої ідентифікації включає в себе три аспекти: когнітивний – дитина починає відносити себе до одного з двох статей, набуває уявлення та зміст типової рольової поведінки (Т. Репіна, Д. Ісаєв, І. Кон); емоційний – статеві переваги, інтереси, ціннісні орієнтації, реакції на оцінку, прояв емоцій, пов'язаних з формуванням рис маскулінності та фемінності (Д. Колесов, Л. Семенова); поведінковий – засвоєння типової для статі моделі поведінки (І. Кон, І. Таран);

- знання про «жіночі» і «чоловічі» види діяльності, професії. Ринок праці внаслідок існування в суспільстві певних гендерних стереотипів розділяється на «чоловічий» і «жіночий». Присутність жінок у «чоловічій» сфері та чоловіків в «жіночій» часто сприймається як рідкість, як дивина і цьому приділяється підвищена увага як виключення з правил. Розвиток і виховання з урахуванням гендерного підходу передбачає розширення професійних можливостей як для дівчат так і для хлопчиків;

- зовнішні та внутрішні аспекти мужності й жіночності. Формування уявлень про ідеальні образи чоловіка і жінки, розкриття різноманіття культурного змісту чоловічих і жіночих ролей і їх взаємозамінність, створення умов для реалізації ідей гендерної рівності та забезпечення кожній дитині свободи вибору моделі гендерної поведінки, заохочення її індивідуальних інтересів і переваг;

- уявлення про партнерський характер життя в родині. Особливості сім'ї та сімейного побуту, різні події в житті сім'ї й дитини з перших його днів впливають на розвиток особистості дитини і формування його уявлень про партнерські відносини і майбутнього партнера;

- гуманне ставлення до дорослих, однолітків своєї та протилежної статі. Гуманні відносини відображають уміння дотримуватися норм і правил у спілкуванні, проявляти повагу до іншої людини, нетерпимість до антигуманності у відносинах між людьми. Між дітьми різної статі обмежений або майже обмежений досвід взаємодії та співпраці, що є наслідком відсутності умінь спілкуватися та співпрацювати з представниками своєї й протилежної статі;

- види гендерних уявлень. Специфіка гендерних уявлень молодших школярів набуває особливого значення в сучасних умовах освіти. Нині налічується більше ніж 26 видів гендеру, з якими молодші школярі стикаються щодня – це і колір шкіри, національність, віросповідання, національний одяг, костюми, національні свята, традиції, обряди. Тому варто враховувати те, що у дитини може бути гендерна ідентичність відмінна від традиційної, і це необхідно брати до уваги в організації освітнього процесу;

- елементи знань про гендер. Знання про гендер у молодших школярів включає в себе уявлення суб'єкта про свою статеву приналежність, про типових представників своєї та протилежної статі, знання про відмінності між чоловіками і жінками, про соціальні ролі, процес засвоєння норм, правил поведінки, установок, призначення чоловіка і жінки в суспільстві;

- джерела інформації. Формування культури гендерних відносин у молодших школярів може відбуватися через знайомство з національними традиціями та звичаями народів країн, через читання художньої літератури (зі зверненням на специфічні риси поведінки героїв літературних творів, казок, оповідань, віршів), за допомогою колективних бесід із дітьми визначати правила поведінки в суспільстві для чоловіків і жінок;

- ігрова діяльність. Урахування гендерного аспекту при організації ігрової діяльності в початковій школі набуває домінуюче значення тому, що учасниками освітнього процесу є хлопчики і дівчата, дві протилежні статі, які думають, грають, слухають і чують по-різному, отже для гармонійного розвитку кожної дитини необхідно створювати відповідні умови (рис. 1.1.).

Рис. 1.1. Структура формування гендеру молодших школярів

Основні труднощі, з якими стикаються діти молодшого шкільного віку, пов'язані з соціальною функцією розвитку. Сучасні школярі постійно стикаються з різними проявами гендерної культури, яка відрізняється в залежності від віросповідання, стилю одягу, національних традицій, відзначання свят в різних країнах, національної кухні тощо. Тому так важлива диференціація сприйняття дитиною інформації з точки зору формування її гендернокультурного досвіду.

Культура гендерних відносин є толерантним, доброзичливим ставленням до різних національностей у дусі гуманного міжнаціонального спілкування. Позиція культури гендерних відносин має на увазі рівноправне визнання всіх етнічних груп, неприпустимість поділу людей за кольором шкіри, місця проживання та віросповідання, відсутність нетерпимості по відношенню до традицій, звичаїв, особливостей культури інших народів, присутність емпатії при взаємодії з представниками інших націй [98].

Важливість виховання культури гендерних відносин полягає в тому, що процес формування гендерних ролей є для молодших школярів фактором впливу на процес шкільної адаптації. У сучасній педагогіці з'явилося таке поняття як «гендерна дезадаптація». Причини гендерної дезадаптації молодших школярів обумовлені: зайнятістю сучасних батьків, недостатньою увагою до виховання дітей, вихованням дітей в неповних сім'ях, відсутністю уваги до гендерних особливостей учнів в освітніх закладах [220, с. 97–105]. У цьому контексті особливе значення має молодший шкільний вік, коли закладаються базові фундаментальні основи особистості, коли формується світогляд дитини, коли виникає і закріплюється в індивідуальному досвіді особистості культура гендерних відносин.

Отже, аналіз реалізації гендерного підходу в змісті освіти закладах загальної середньої освіти дозволяє виділити наступні його фактори: гендерна нерівність у змісті шкільної навчальної літератури; гендерні стереотипи; форми взаємин у класі, які проявляються в перевазі однієї статі над іншою. У цілому, гендерна проблематика недостатньо відображена в освітніх стандартах, навчальних посібниках, що не дозволяє ефективно виховувати культуру гендерних відносин у молодших школярів.

До сучасних підходів вирішення проблеми виховання культури гендерних відносин у молодших школярів належать: включення окремих тем гендерної проблематики в освітні компоненти початкової школи; включення гендерних сюжетів в контекст диктантів, наведення конкретних прикладів

при поясненні окремих тем; впровадження гендерної проблематики у позакласну роботу.

Значну роль у процесі пошуку ефективних шляхів вирішення проблеми виховання культури гендерних відносин у молодших школярів грає інноваційний потенціал учителів. Потенційні можливості вчителів обумовлені рівнем їхньої педагогічної культури і компетентності. На сьогодні реалізація готовності вчителів до виховання культури гендерних відносин в освітньому процесі початкової школи ускладнена низьким рівнем підготовки вчителя за даним напрямом.

Система професійної підготовки вчителів початкових класів в умовах педагогічного закладу вищої освіти за нормативними вимогами (Наказ «Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [199]) повинна мати характеристики гнучкої динамічної системи, що й спрямована на забезпечення формування складного набору загальних, інтегральних та професійних компетентностей, які здобуваються у процесі вивчення визначених в освітньо-професійній програмі освітніх компонентів. Набуті компетентності підвищують здатність ефективно виконувати завдання професійної діяльності, у зв'язку з чим формування їх переліку має відображати складові теоретичної та практичної готовності вчителя початкових класів до професійної діяльності. У вирішенні завдання формування у молодших школярів культури гендерних відносин програмні результати навчання за освітньо-професійною програмою 013 «Початкова освіта» мають містити відповідні професійні компетентності [102, с. 87–90].

Аналіз змісту освітньо-професійних програм із підготовки вчителів початкових класів педагогічних закладів вищої освіти України, а саме: Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет», Київського університету імені Бориса Грінченка, Бердянського державного педагогічного університету, Глухівського національного педагогічного університету ім. Довженка, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький

державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Львівського національного університету ім. Франка, Полтавського національного педагогічного університету ім. Короленка, Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського, Сумського державного педагогічного університету імені Макаренка, Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка дають підстави стверджувати, що питання гендерної освіти та підготовка майбутніх фахівців до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів не представлені в якості програмних результатів навчання.

Детальний аналіз зазначених освітніх програм дав можливість виділити програмні результати, які є близькими до даної тематики: знати вікові особливості дітей молодшого шкільного віку, індивідуальні особливості перебігу пізнавальних процесів учнів початкових класів; володіти уміннями й навичками забезпечення організації педагогічного процесу в навчальних закладах із урахуванням принципів початкової освіти, зокрема дитиноцентризму, здоров'язбереження, інклюзії, розвивального навчання, особистісно-орієнтованого підходу, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, компетентнісного підходу [87].

У реалізованих на сьогоднішній день освітніх програмах підготовки вчителя початкових класів у закладах вищої освіти в питаннях виховання культури гендерних відносин робиться акцент на формування загальних знань про індивідуальні особливості молодших школярів. Отже, можна зробити висновок про недостатність уваги даному напрямку професійної педагогічної підготовки.

Аналіз робочих програм освітніх компонентів за спеціальністю 013 «Початкова освіта» дає змогу зробити висновок, що гендерна проблематика в освітніх програмах соціології, культурології, історії України, філософії не

висвітлюється загалом, а в освітніх програмах інклюзивна освіта, основи толерантності, загальна та вікова психологія, загальна педагогіка зазначена фрагментарно, що не дає можливості повною мірою формувати готовність майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

У процесі аналізу питання виховання культури гендерних відносин учнів початкових класів було виявлено низку проблем. По перше, проблема підготовленості самих учителів. Перш за все, гендерне виховання передбачає знання методології гендерних досліджень, володіння категоріальним апаратом, тобто наявність базових знань. До того ж, при підготовці занять, бесід, заходів із гендерної проблематики недостатньо просто розробити план, підібрати літературу, скласти завдання для учнів. Учителю необхідно прийняти нові, можливо незвичні для нього ідеї. Адекватне ставлення дитини до проблеми гендерних відносин може бути виховане лише тоді, коли педагог, який здійснює цей процес, сам володіє достатніми знаннями, гендерною культурою. Від того, наскільки науково і педагогічно грамотно буде проведена робота з учнями в початкових класах, залежить ефективність подальшого гендерного виховання дітей [28, с. 16–25].

По-друге, включення нової проблематики в освітні програми.

Отже, на сьогодні об'єктивно існують суперечності між: сучасними потребами суспільства у сформованій культурі гендерних відносин у молодших школярів та недостатньою організацією вчителями початкових класів виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; необхідністю виховання культури гендерних відносин у молодших школярів і недостатньою теоретичною розробленістю педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; потребою у підготовці майбутніх учителів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів і відсутністю в змісті освітньо-професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів відповідних складових.

1.2. Суть та зміст готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів

В історичному аспекті проблема формування культури гендерних відносин концептуально спирається на розвиток ідей виховання гендерної культури, які об'єднано у два етапи [48]:

Перший етап характеризується закріпленням природного призначення людини через сувору полорольову стратифікацію у всіх сферах життя суспільства, включаючи освіту. При первіснообщинному ладі освіти інтегрували в соціально виробничий процес. Відмінності між чоловіками та жінками завжди цікавили мислителів. Одними з перших звернулися до цього питання давні греки, передусім Платон (427—347 до н. е.) і Арістотель (384—322 до н. е.), які дотримувалися протилежних поглядів на сутність чоловічого та жіночого. Платон, якого вважають автором поняття «андрогін», що означає поєднання однаково сильно виражених фемінних та маскулінних рис в одній особистості, проповідував ідею рівноправності статей [48].

Формування організованої системи освіти пов'язано з появою інституту державної влади в епоху середньовіччя. У середньовічну добу основними ознаками понять «чоловік» і «жінка» вважали соціальний статус, соціокультурні ролі, а не анатомо-фізіологічні особливості. В основі цієї системи поглядів на відмінності між статями були релігійні уявлення про тлінність і нестабільність усього тілесного, а також запропонована античним медиком Галеном (130—210 до н. е.) теорія, що проголошувала одностатеву модель людини. Згідно з нею жіночий організм розглядали як недосконалий чоловічий [38].

Із розвитком природничих наук одностатева модель людини поступилася в епоху Відродження місцем двостатевій, за якою психологічні та соціальні відмінності між статями пояснювалися специфікою анатомічної будови чоловічого та жіночого організмів [48].

Біологічну зумовленість відмінностей між чоловіками та жінками вважали незаперечною до кінця XIX ст. Цієї позиції дотримувалися, наприклад, французький мислитель Жан-Жак Руссо (1712—1778), німецькі філософи Імануїл Кант (1724—1804), Артур Шопенгауер (1788—1860) та ін.

Трактування особливостей розвитку чоловіків і жінок було докорінно переглянуте під впливом феміністичних ідей XVIII—XIX ст., які суттєво послугували виокремленню гендерних досліджень як самостійного наукового напрямку в суспільних науках [27].

Другий етап розвитку гендерної культури пов'язаний з появою суспільства індустріального типу, відмінною рисою якого стало поступове навіювання соціальних ролей і природних статевих особливостей.

На думку М. Кімелля у системі гендерних характеристик особистості однаково важливі й значущі три пов'язані між собою чинники:

- ідентичність (identity) – соціальне самовизначення особистості;
- інтеракції (interactions) – стосунки і взаємодія особистості з оточенням;
- інституції (institutions) – державні інститути влади, політичні, економічні, соціальні структури суспільства тощо [229].

Термін «гендер» почав застосовуватись для опису всіх перетворень у суспільстві та державі, оскільки саме на них впливають особистості чоловіка й жінки та їхні відносини. Сфера застосування терміна дуже різноманітна – соціальні науки, передусім, соціологія, психологія, філософія. Сам термін використовується для опису відмінностей між чоловічою та жіночою поведінкою, що базуються на соціальних передумовах. У цей же час розмежовуються поняття «стать» і «гендер», що вивело на новий рівень теоретичне осмислення соціальних процесів. На початку 80-х років XX століття виникають гендерні дослідження як нова та відокремлена галузь гуманітарного знання, результатом яких стало обґрунтування гендерної теорії як системи наукових поглядів на статус чоловіків і жінок у суспільстві, їхні соціально-рольові характеристики та особливості [212].

Поняття «гендер» в активне вживання науковців прийшло лише в 1960 -х роках. Зокрема, виділяють дві найбільш поширені версії *походження терміна «гендер»*:

- дослідник Дж. Мані 1955 року вжив його у Британському журналі з медичної сексології (British Journal of Medical Sexology);
- більш популярна версія: психоаналітик Р.Столлер 1968 року опублікував статтю, у назві якої вжив слово «гендер»: «Sex and Gender: on the Development of Masculinity and Femininity» [259] .

Актуалізація категорії «гендер» у педагогічному дискурсі має низку специфічних особливостей, оскільки до її появи всі аспекти освіти й виховання, які були пов'язані зі статевою приналежністю особистості, розглядались у термінах «статева освіта», «статеве виховання». Коли ж учені намагались зробити акцент на соціальному аспекті статі, то вживали терміни «соціостатевий» та «статєво-рольовий» [236]. Використовували ці терміни як рівнозначні багато педагогів ХХ століття, підкреслюючи тим самим взаємодію природного й соціального в становленні жіночності й мужності, необхідність урахування факторів соціального оточення, впливу батьків, однолітків, значимих дорослих, спеціально організованої просвіти для дівчат і хлопців [253].

Усе більшого поширення як у науковому вжитку, так і в політико-правовому аналізі проблем рівності статей, поняття «гендер» та пов'язана з ним проблематика набуває і в Україні [166].

На думку С. Хрісанової, феномен «гендер» слід розуміти як сукупність трьох суттєвих ознак: 1) поняття про систему реалій і відносин між чоловіками та жінками в суспільстві, яка визначається не стільки біологічним походженням, скільки соціальним, економічним, політичним контекстом і ґрунтується на конструктивній співпраці обох половин суспільства; 2) взаємодії, поряд із конструктивністю стосунків, зумовлюють їхню незворотність і консенсус (на відміну від гострих виявів фемінізму); 3) гендер передбачає не тільки конструктивну, але й справедливую взаємодію

обох статей щодо створення таких соціальних норм, які дають імпульс для розвитку суспільних та індивідуальних якостей особистості з метою її повної самореалізації [235].

Упорядкування загальновідомих визначень поняття «гендер» представлено в таблиці (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Дефініція поняття «гендер» у наукових працях

№ з\п	Автор, джерело	Трактування поняття «гендер»
1	2	3
1.	Л. Штильова [247].	Полягає передусім в ідеї соціального моделювання чи конструювання статі (на відміну від біологічної статі, яка задається генетично). Соціальна стать конструюється соціальною практикою. Суспільство формує систему норм поведінки, що ставить виконання певних ролей у залежність від біологічної статі індивіда. Так, виникає чіткий ряд уявлень про те, що є «чоловіче» і що є «жіноче» в конкретному суспільстві.
2.	Т. Мельник [148].	Система, що містить три позиції: систему знань; гендерну систему суспільства; гендерні практики.
3.	О. Вороніна [39].	а) гендер як соціальна конструкція, утворена через механізми соціалізації; б) гендер як структура або процес, тобто розуміння гендеру як стратифікаційної категорії; в) гендер як культурна метафора у філософських і постмодерністських концепціях.
4.	П. Горностай [200].	Змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої та жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями, в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічними й культурними константами буття й фіксує уявлення про чоловіка та жінку залежно від їхньої статі.

1	2	3
5.	Т.Марценюк [147].	Має досить критичний характер – тобто зазначає, що у сучасному суспільстві мало говорити про біологічні відмінності, а слід звернути увагу на відповідні гендерні ролі.
6.	Словник гендерних термінів [216].	Сукупність соціальних і культурних норм, які суспільство змушує виконувати особистість залежно від її біологічної статі.
7.	Семиколенова О. [212].	Поняття культурне і соціальне. Воно визначає риси характеру та особливості поведінки, які вважають характерними для чоловіків і жінок у певному суспільстві. Наприклад, у більшості культур жінкам приписують такі риси характеру, як турботливість, поступливість, емоційність, а чоловікам — лідерство, стриманість.

У процесі аналізу літературних джерел було з'ясовано суть поняття «гендер», що тлумачиться як соціально-рольовий статус жінок і чоловіків; система цінностей, норм і характеристик чоловічої та жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей і відносин між статями, набутих ними в процесі соціалізації, що визначається їхнім соціальним, політичним, економічним і культурним буттям, розбудована суспільством і підтримана соціальними інститутами [142]. Тому, слушною є думка Л. Малес, що «залишається певна невизначеність та проблемність категорій, на яких ґрунтуються гендерні дослідження – статі та гендеру». А постійне обговорення змісту поняття «гендер» породило досить широкий спектр різних тлумачень, що змусило дослідників зосередити свою увагу перш за все на тому, яким чином і з яких компонентів складається сучасне уявлення про систему стать-гендер [142].

Від народження дитина формується не тільки як біологічний індивід, але й як соціальна особа. Одним із проявів соціалізації особи є її гендерна соціалізація. Поняття «стать» і «гендер» інколи вживають як синонімічні,

хоча більшість дослідників їх розрізняють. Перший означає біологічні, другий – соціальні та культурні особливості диференціації індивідів за ознакою статі. Якщо стать характеризує генетичну приналежність індивіда до однієї з двох категорій, то гендер – це стать як продукт виховання, впливу культури – «соціальна стать». Соціальна стать і пов'язана з нею поведінка особистості виступає об'єктом досліджень гендерної психології (грец. *psyche* – душа і *logos* – учення) – галузі психологічного знання, яка вивчає набуті в процесі соціалізації характеристики гендерної ідентичності, що детермінують соціальну поведінку людей залежно від їхньої статевої належності [51].

Дослідник Володимир Кравець [130], аналізуючи варіативність гендерного підходу в психологічних дослідженнях, виокремлює гендерно-чутливий, гендерно-нейтральний, гендерно-стереотипізований та гендерно-орієнтований підходи.

Гендерно-чутливий підхід передбачає зосередженість досліджень на індивідуальних відмінностях і відмінностях у поглядах чоловіків та жінок на статусну рівність між гендерами [65].

Ідею рівності статей підтримує гендерно-нейтральний підхід. Гендерні відмінності його представники визнають незначними, пропагують гіпотезу про те, що індивідуальні відмінності набагато ширші, ніж гендерні [3].

За гендерно-стереотипізованим підходом відмінності визнаються, а рівність статей заперечується. Уважають, що жінки та чоловіки повинні підтримувати статеві відмінності та відповідати існуючим гендерним нормам, цінностям, правилам, які декларує суспільство [41].

Гендерно-орієнтований підхід не заперечує значення та впливу біологічної статі, але надає перевагу впливу соціуму на формування й розвиток гендерної ідентичності та гендерних відносин особистості [70].

Оскільки концепція дослідження гендерних підходів ґрунтується на розумінні гендеру як змінюваної та соціокультурно зумовленої категорії соціальних умов існування й пояснюється різними тлумаченнями сучасними

вченими відповідно до обраної концепції та полем наукового пошуку, то гендер (у педагогічному аспекті) – результат процесу соціалізації, набуття людиною (відповідно до своєї статі) рис, якостей, моделей поведінки, які сформовані суспільством у певний історичний період часу та в певному суспільстві й відображають характер відносин, що пропонують створення суспільства з рівними можливостями управління та соціально-культурної взаємодії «чоловічого» і «жіночого» [70].

Із зазначених підходів саме гендерно-орієнтований найбільшою мірою відповідає сучасному розумінню категорії «гендер» і спрямованості досліджень у цій галузі [51].

У зв'язку із цим у теоретичному обґрунтуванні суті і змісту поняття культури гендерних відносин гендерні відмінності визначались з позиції гендерно-орієнтованого підходу.

На сучасному етапі наукових досліджень окремо виділяється проблема гендерних відносин, які стають предметом досліджень гендерної психології, що охоплює такі напрями досліджень:

а) психологія гендерних відмінностей, що спрямована не так на пізнання відмінностей у психологічних характеристиках та особливостях поведінки чоловіків і жінок, їхній ролі в індивідуальному життєвому шляху, самореалізації чоловіків і жінок, чинників психологічної подібності;

б) соціально-психологічні основи гендерної ідентичності, зокрема проблеми особистісної ідентичності, психологічні теорії гендерної диференціації, етапи формування та види гендерної ідентичності, а також прикладні аспекти (зв'язок жіночої та чоловічої сексуальності з гендерною ідентичністю, інверсія статевих орієнтацій тощо);

в) гендерна соціалізація, у полі зору якої перебувають основні етапи, механізми та агенти гендерної соціалізації, роль батьків у вихованні дітей, сімейні та позасімейні джерела гендерно-рольової соціалізації, гендерні аспекти впливу ЗМІ на формування особистості;

г) гендерні ролі та характеристики особистості, вивчення яких пов'язане з аналізом соціально-психологічних особливостей, норм традиційних (жіночих та чоловічих) гендерних ролей, а також гіперрольової гендерної поведінки, сексизму та його варіацій (гетеросексизму, мовного сексизму), форм дискримінації чоловіків і жінок;

д) прикладні аспекти гендерної психології, зосереджені на практичному застосуванні знань із гендерної психології в різних галузях психологічної науки: віковій психології, психології професійного розвитку, організаційній та економічній психології, політичній психології, психології спорту тощо [51].

Еволюція поглядів і вчень про гендерні відносини призвела до виокремлення поняття гендерної культури, як похідної від культури загалом, що виявляє культурні традиції в специфічній галузі взаємодії статей. У культурі інтегруються матеріальні й духовні цінності, які зберігаються, нарощуються в процесі їхнього засвоєння й передаються майбутнім поколінням [93].

Із метою визначення культури гендерних відносин звернемося до трактування другої складової поняття – культури. Існує багато визначень поняття «культура», що охоплюють різноманітні аспекти досліджуваного феномена.

Розкриття суті поняття «формування культури гендерних відносин» із опорою на *культурологічний підхід*, як напрям в педагогічній практиці, в основі якого лежить принцип культуровідповідності освіти, котрий жодним чином не суперечить науковому змісту освіти, а доповнює його та збагачує, дозволяє виявити культурну зумовленість даного феномену [62]. Цей підхід дає уявлення про можливість створення умов для професійного розвитку здобувача вищої освіти, проєктування множинності культуровідповідних технологій навчання й виховання у закладах вищої освіти та орієнтує майбутніх учителів на генерацію нових елементів культури професійної поведінки та педагогічної діяльності.

Дослідниця І. Колмогорова, розробляючи культурологічний підхід до формування педагогічної культури вчителя [123], визначає його як «сукупність теоретико-методологічних положень та організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на створення умов для освоєння й трансляції педагогічних цінностей і технологій, котрі забезпечують творчу самореалізацію особистості вчителя у професійній діяльності» [123, с. 166]. Зв'язок такого підходу з культурою забезпечує передусім акцент на професійних цінностях і самореалізації вчителя у професійній діяльності. Аналізуючи поняття «культура» у контексті культурологічного підходу в освіті, авторка наголошує на людинотворній функції культури, і на тому, що входження людини в культуру є процесом відтворення людини як суб'єкта практичного, теоретичного та ціннісного відношення до світу [123].

Відтак, культурологічний підхід дозволяє аналізувати педагогічні явища з урахуванням соціально цінного для наступних поколінь досвіду. Даний підхід до дослідження проблем формування культури гендерних відносин у молодших школярів орієнтований на створення умов для інтеріоризації й трансляції цінностей взаємин статей, розробці та впровадженню в освітній процес гендерно-орієнтованих технологій, що забезпечують творчу самореалізацію особистості [173].

Культурологічний підхід, як загальнонауковий метод дослідження, в якості провідного положення включає розуміння, аналіз об'єкта як культурного явища або процесу [44]. Як методологічна основа сучасної педагогічної науки, культурологічний підхід передбачає використання феномена культури в якості стрижневого в розумінні та поясненні педагогічних явищ і процесів. Функціональними принципами культурологічного аналізу педагогічних проблем слугують системна реконструкція культури; облік суб'єктності культурного розвитку та діяльнісного характеру реалізації суб'єктного начала в культурі; двоєдність нормативного та креативного аспектів буття культури [44].

Феномен культури науковці досліджували в різних його аспектах:

- культура на ранніх етапах розвитку та антична культура;
- культура в епоху середньовіччя та Відродження;
- культура XVII-XX століття;
- культура в педагогічному трактуванні.

Фундаментальною властивістю культури є те, що вона є механізмом, який створено для спадкування й передачі соціальних сил між поколіннями. Діяльність як спосіб розвитку культури містить насамперед культуротворчу активність, у процесі якої створюються й перетворюються цінності культури. Але не будь-яка людська діяльність розвиває й узагальнює культуру, а тільки та, в результаті якої з'являються нові зразки й цінності матеріального та духовного життя, у результаті чого розвивається й змінюється сама людина [134, с. 35].

Аналіз розвитку поняття «культура» досить повно представлений в сучасній культурології. З великою часткою визначеності встановлена її залежність не тільки від розуміння теоретико-пізнавальних і методологічних причин її еволюції, а й від соціального та професійного світогляду вчених.

Проблемі визначення поняття «культура» в сучасній культурології була спеціально присвячена книга А. Крьобера і К. Клакхона «Культура, критичний огляд визначень» (1952). У ній автори привели близько 150 визначень поняття «культури» [134, с. 9].

Загальна культура була й залишається культурою певної епохи, народу, класу. Культура (від латинського «cultura» – виховання, освіта, розвиток) – це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини й втілюються в результатах продуктивної діяльності. Досліджуваний феномен є сферою духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості, а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування [61].

Розрізняють матеріальну та духовну культуру. До першої відносять усю сукупність матеріальних благ, засоби їх утворення. Інша (духовна)

передбачає сукупність знань, форми мислення, сферу світосприйняття: філософію, науку, етику, право тощо. Науковець В. Беспалько [19] вважає культуру способом людської діяльності. Для деяких авторів культура є системою збереження та передачі досвіду. Дослідниця Є. Боголюбова називає культуру втіленням творчої сили людства у певних цінностях [217]. Сукупністю матеріальних і духовних цінностей розуміє культуру М. Кларін [116].

Культура характеризується змістом суспільно-історичного процесу, що впливає на формування людини як творчої, активної особи; сукупністю матеріальних і духовних цінностей, створених і розвинених людством у процесі його історії. Реальне буття культури у неповторно індивідуальних творчих здібностях людей, що формуються й проявляються в безпосередньому і діяльному їхньому спілкуванні, утілюються в способах, засобах, знаряддях і продуктах їхньої діяльності [133, с. 121].

Культура – одне з найбільш багатозначних, складних і в той же час цікавих явищ, які розглядаються в філософії. У вітчизняній літературі налічується понад 400 визначень культури.

В якості базового визначення культури слушним є використання дефініції І. Ісаєва, який розглядає культуру як: 1) сукупність матеріальних і духовних цінностей; 2) специфічний спосіб людської діяльності; 3) процес творчої самореалізації сутнісних сил особистості [82, с. 7]. Культура – це багатоаспектне явище, що вбирає в себе культуру як суспільства в цілому, так і окремої особистості. Широкого вжитку отримала тематична класифікація визначень даного терміну. До найбільш поширених підходів до розуміння культури належать: описовий, ціннісний (аксіологічний) (А. Асмолов, Ю. Єфімов, І. Громов), діяльнісний (Б. Малиновський, В. Давидович, Ю. Жданов), семіотичний (Л. Виготський, М. Бахтін), функціональний (А. Арнольдов, Е. Бабосов, І. Ісаєв, Е. Соколов), герменевтичний (Ю. Лотман), нормативний (В. Сагатовський, Ю. Лотман, Б. Успенський), міжнаціональної комунікації (Д. Турсунов, Ш. Магомедов),

духовний (Е. Артамонова, Н. Щуркова, Є. Сіляева), діалогічний (В. Біблер, С. Аверинцев, Б. Успенський), професійний (А. Барабанщиків, І. Буян, І. Ісаєв, І. Модель), особистісно-творчий (В. Біблер, Л. Коган, В. Межуєв, В. Сластьонін), інформаційний (Ю. Лотман), технологічний (М. Левіна, Н. Руденко), типологічний (М. Мамардашвілі, С. Аверинцев), гендерний (І. Кон, В. Суковата, Е. Каменська, Л. Штилева).

Сучасні дослідження, продовжуючи окреслені в історії філософії традиції та розвиваючи нові погляди, подають різноманітні визначення поняття культури. Багатоманіття трактувань відображає глибину та різноманітність людського буття. Окрім того, культура є об'єктом вивчення різних галузей знання – філософії, соціології, аксіології, культурології, мистецтвознавства тощо. Вони використовують відповідні підходи до визначення культури [18].

Усе вищезазначене дає підстави стверджувати, що культура надзвичайно різноманітна й виконує в житті суспільства та людини низку функцій:

- людинотворчу (гуманістичну) функцію, пов'язану з формуванням самої людини, її духовності;
- інформаційну, що спрямована на трансляцію (передачу) соціального досвіду від старших поколінь молодшим й забезпечує історичну спадкоємність поколінь у розвитку культури;
- пізнавальну (гносеологічну), яка забезпечує накопичення досвіду й знань, що зумовлює можливість їхнього пізнання й освоєння на цій основі світу культури;
- регулятивну (нормативну), підтримуючись мораллю і правом, що подає установки, норми й правила поведінки;
- семіотичну (знакову), що забезпечує за допомогою засвоєння специфічних мов культури (музика, живопис тощо) можливість не тільки оволодіння знаковою системою тієї або іншої культури, але й її розуміння, а також вільно жити в ній;

– ціннісну (аксіологічну), спрямовану на формування в людини цілком певних ціннісних потреб і орієнтацій.

Незважаючи на велику кількість гендерних досліджень, питання виховання культури гендерних відносин молодого покоління ще не достатньо вивчені, а лише частково висвітлюються й розглядаються в межах статево-рольового підходу. Так, синонімічним поняттю «статево-рольове виховання» дітей молодшого шкільного та підліткового віку визначають поняття «гендерне виховання» і розробляють його в межах гендерної соціалізації. Дослідження сучасних науковців (П. Горностай, І. Кльоціної, О. Луценко та ін.) свідчать, що традиційна гендерна соціалізація хлопчиків і дівчаток молодшого шкільного віку відтворює патріархальні стереотипи як в суспільній, так і в приватній сферах.

Більшість науковців мету гендерного виховання вбачають у формуванні гендерної культури дітей щодо різної статі, однаково здатних до самореалізації й розкриття потенційних можливостей в сучасному світі, реконструкції традиційних культурних обмежень розвитку потенціалу особистості залежно від статі, осмисленні й створенні умов для максимальної самореалізації й розкриття здібностей хлопчиків і дівчаток у процесі педагогічної взаємодії [52, с. 58-67].

Сензитивним періодом виховання культури гендерних відносин є молодший шкільний вік. Саме в цей період в житті дитини відбувається перебудова системи її взаємин із дійсністю та людьми. У дітей спостерігається потреба виконувати культурні норми суспільства, серед яких особливе місце займають гендерні. Дитині 6–10-ти років важливо зрозуміти організацію взаємовідносин між людьми різної статі, тому особливо актуальним є питання формування культури гендерних відносин молодого покоління в сучасній загальноосвітній школі [238, с. 6–12]. Незважаючи на певні досягнення в галузі гендерного виховання, окреслена проблематика нині набуває особливої актуальності, оскільки залишаються недослідженими

організаційно-педагогічні умови та методика їх упровадження в освітній процес сучасної початкової школи [238, с. 6–12].

У своєму дослідженні Л. Столярчук [221, с. 22–28] приходить до висновку, що формування гендерної ідентичності і, відповідно, гендерної культури відбувається не через засвоєння навчальних дисциплін, а за допомогою розуміння навколишнього світу. Для дитини важливо зрозуміти організацію взаємовідносин між людьми різної статі, особливо при розв'язанні конкретних проблем [222, с. 203–207].

Основною функцією культури є процес продукування цінностей. Тому гендерна культура розглядається як система відносин і одночасно процес виробництва й відтворення складових її елементів у ряді поколінь, які змінюють одне одного. Спільними у трактуваннях феномена «гендерна культура» є динаміка, постійний розвиток та збагачення історією змісту і форм, це явище, що чутливо реагує на зміни в реаліях навколишнього світу.

Гендерна культура є важливою сферою життя суспільства. Вона охоплює систему виховання, освіти, духовної творчості, а також установи й організації, що забезпечують її розвиток та функціонування. Кожна епоха наповнює гендерну культуру новим змістом, що відповідає потребам та завданням суспільства [91].

Тлумачення поняття «гендерна культура» також не є однозначним. В одному трактуванні «гендерна культура» – це сукупність суспільних цінностей, що склалися в тому чи іншому суспільстві, відшліфовувалися в перебігу його історії, і їй повинен відповідати кожен індивід, дотримуючись норм і щодо чоловіка, і щодо жінки [54, с. 8]; в іншому трактуванні – це сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття та відповідних до них потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлених суспільним устроєм та пов'язаними з ним інституціями [10].

Дефініції поняття «гендерна культура» представлено в табл. 1.2.

Дефініція поняття «гендерна культура» в наукових працях

№ з\п	Автор, джерело	Трактування поняття «гендерна культура»
1	2	3
1.	Н. Андрєєва [10].	Система поглядів, установок, принципів, матриць поведінки тощо, що формують соціокультурні аспекти статі (гендерні ролі, гендерні стосунки, гендерні стереотипи, родинно- шлюбні установки тощо), що діють у певному суспільстві та формують соціокультурні аспекти статі, у свою чергу, виступають у ролі структуроутворювальної специфіки елемента суспільства.
2.	С. Вихор [36 с. 108].	Гендерна культура є наслідком засвоєння особистістю знань, цінностей і понять у напрямі формування її власного ставлення до міжстатевих стосунків, дотримання демократичних принципів та усвідомлення гендерних стереотипів, що забезпечує успішність взаємодії на засадах гендерної рівності.
3.	О. Вороніна [39, с. 9–19].	Домінуючий початок розуміється як полярне по відношенню до ремінного пригніченого і виходячи з цього визнання та обґрунтованість у культурі першості маскулінного початку.
4.	Т. Говорун та О. Кікінежді [57, с. 21–22].	– система соціально-економічних, правових та етнопсихологічних умов існування суспільства, що сприяє становленню чоловіка і жінки як рівних соціальних істот; – знання соціально-психологічних механізмів становлення особистості жінки та чоловіка як рівних соціальних істот.
5.	І. Каширської [112, С. 56–63]	Гендерна культура, з одного боку, є процесом адаптації та інтеграції людини в суспільство, а з іншого – процесом саморозвитку та самореалізації особистості в соціальному середовищі, що включає засвоєння індивідом соціального досвіду, психосексуальних установок і цінностей, орієнтацій, визначених способів поведінки та формування статевої самосвідомості.

1	2	3
6.	Л. Кобилянська і Т. Мельник [149]	Сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття та відповідних до них потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлену демократичним устроєм і пов'язаними з ним демократичними інституціями.
7.	В. Москаленко [156]	Система цінностей, що складає таку надіндивідуальну загальнообов'язкову поза-генетично задану програму, яка наказує індивідам відповідати певним соціокультурним очікуванням відносно прийнятих для даного суспільства «зразків» поведінки і зовнішнього вигляду чоловічої або жіночої статі.
8.	С. Оксамитна [146, с. 171–172]	Невіддільний складник демократичного світогляду, дотримання принципу рівної та рівноцінної громадянської гідності кожної людини, незалежно від статі, забезпечення рівних можливостей для самореалізації та розвитку особистості чоловіків і жінок, визнання необхідності соціального партнерства жінок і чоловіків, консенсусного характеру досягнення рівності між ними.
9.	М. Пірен [45, с. 7–11]	Гендерна культура – це сукупність суспільних цінностей, які склалися в тому чи іншому суспільстві, відшліфовувалися в перебігу його історії, і їй повинен підлягати кожен індивід, дотримуючись норм і щодо чоловіка, і щодо жінки.
10.	В. Романова [203, с. 27]	Гендерна культура – це такий аспект культури суспільства, який пов'язаний зі статевими особливостями особистості; – це така система форм і способів організації життя, без яких не існує жодне суспільство.
11.	В. Созаєв [219, с. 426 – 430]	Індивідуально-особистісна характеристика, частина загальної культури суб'єкта, що містить гендерну компетентність, гендерну картину світу, специфічні ціннісні орієнтації й моделі поведінки. Залежно від індивідуальної гендерної картини світу формується гендерна культура особистості патріархатного або егалітарного типів.

1	2	3
12.	П. Терзі [227, с. 20].	Особливий спосіб оформлення своєї життєдіяльності, зумовлений прагненням до максимальної реалізації своїх сил та здібностей як представників певної соціальної статі, що виявляється через комплекс відповідних інтелектуальних, ціннісно-змістових і поведінкових характеристик особистості, заснованих на знанні основ гендерної теорії, розвитку духовних потреб, інтересів і смаків, що визначають вибір стратегії гендерної ідентичності, засвоєння цінностей, норм і правил статевої поведінки позитивної спрямованості, що відповідає біологічній статі.
13.	Н. Шинкарьова [244]	Одна із стрижневих складників цілісного розвитку особистості, заснована на динамічній сукупності уявлень про чоловіків і жінок, їхнє біологічне поле, соціальні ролі, стереотипи, ставлення до власної й протилежної статі, відповідної статевої поведінки.

Аналіз наведених у табл. 1.2 дефініцій поняття «гендерна культура» дозволяє виділити її особливості: 1) гендерна культура поєднує два поняття: «гендер» і «культура», серед яких поняття гендеру є ключовим; 2) гендерна культура є цілісною системою, що має певну структуру й відповідні функції; використовується суспільством для збереження й передачі накопиченого гендерного досвіду; 3) структурується за чоловічим або жіночим варіантом («культура жінки» й «культура чоловіка»); 4) це особливий вид культури, властивий як для суспільства в цілому, так і для конкретної людини зокрема; буває патріархатного чи егалітарного типів; 5) передбачає формування уявлень про життєве призначення статей [86].

Оскільки гендерна культура є складовою загальної культури, то вона також є цілісною системою, що має певну структуру й відповідні функції; є присутньою в усіх аспектах людського життя й використовується суспільством для закріплення, збереження й передачі надбань накопиченого

соціального (гендерного) досвіду, що є *другою особливістю* досліджуваного поняття [86].

Гендерна культура є однією з ключових категорій гендерних і культурних досліджень, філософським, соціальним, педагогічним, психологічним аспектам, присвячені праці Р. Айслер, М. Воровки, М. Гімбутас, Г. Зіммеля, М. Мід, Р. Айвазової, Т. Вороніної, І. Клименкової, С. Матюшкової; В. Агеєвої, О. Андрієнко, Т. Говорун, Н. Грицяк, О. Кікінежді, О. Кізь, О. Кісь, Л. Кобилянської, Н. Маркової, Т. Мельник, В. Москаленко, Ю. Стребкової, П. Терзі та ін. Сьогодні не існує єдиного визначення цього поняття.

Формування гендерної культури потребує врахування її усталених і змінних компонентів. Україна, як держава, де четверту частину населення становлять національні меншини, має відповідну гендерну різноманітність. Ця різноманітність значною мірою впливає на всі сфери соціального життя. Розуміння жіночості й мужності є неоднаковим у різних етнічних групах, релігійних конфесіях та поколіннях. Упродовж життя в процесі гендерної соціалізації особистість засвоює культурні зразки, включається у соціальні механізми взаємодії і формує їх відповідно до розуміння свого призначення [85].

Педагогічне переосмислення суті поняття гендерна культура має спиратись на різні його еволюційні аспекти, що відповідатиме логіці передавання складових культурних надбань між поколіннями. З метою всебічного розгляду не тільки різних пластів культури, а й нових процесів і явищ, характерних для неї, потребують висвітлення особливостей поняття «гендерна культура» за найбільш поширеними ознаками.

У процесі визначення змісту поняття «культура гендерних відносин» важливою є запропонована Г. Єльніковою [74] класифікація, в якій позначені шість рівнів гендерної культури: глобальний, універсалізаційний, державний, національний, соціально-стратифікаційний і особистісний.

Розглянемо досліджуваний феномен з позицій визначення шляхів виховання культури гендерних відносин.

Глобальний рівень гендерної культури характеризує розвиток усього людства, відображаючи патріархальний світоустрій практично всіх існуючих товариств. Будь-які дії зі зміни гендерного світогляду, що формують основу соціальних відносин, сприймаються як спроба поступового руйнування системи традиційних цінностей. Однак сьогодні інтенсивність процесу взаємопроникнення культур обумовлена прозорістю багатьох кордонів і доступністю інформаційно-комунікативного простору в умовах глобального міжкультурного обміну.

Універсалізаційний рівень гендерної культури відображає процес зближення країн у різних областях геополітичного і культурного співробітництва. Цей процес, що супроводжується поширенням стереотипів поведінки молоді інших країн, можна охарактеризувати як односторонній транснаціональний обмін. Подальша універсалізація загальної культури здатна зробити сильний вплив на гендерну культуру в багатьох країнах.

Державний рівень гендерної культури співвідноситься з системою гендерного світоустрою окремої країни в конкретний історичний період. Гендерна культура держави визначається через досягнення певного гендерного балансу, в основі якого лежить гендерний контракт, який представляє собою «набір прихованих і явних правил управління гендерними відносинами, які формують розподіл праці за статевою ознакою, різні відповідальність і обов'язки жінок і чоловіків на трьох рівнях: культурному (норми і цінності суспільства); інституціональному (сім'я, добробут, освіта та зайнятість) і в процесі соціалізації» [45].

Національний рівень гендерної культури відображає гендерний дисплей і ролі певного етносу. Гендерні ролі – це реальна поведінка чоловіків і жінок, яку ми спостерігаємо в суспільстві. Термін «гендерний дисплей», уведений І. Гофманом, передає різноманіття традиційних уявлень про прояви

маскулінного і фемінінного в процесі вербальної та невербальної комунікації [46, с. 69–77].

Соціально-стратифікаційний рівень гендерної культури визначає гендерну культуру різних верств суспільства. Тут гендерна культура виступає як багатосегментний феномен з різновекторними тенденціями.

Особистісний рівень гендерної культури виступає квінтесенцією всіх указаних раніше рівнів гендерної культури і надбаного в процесі соціалізації теоретичного й практичного досвіду індивіда, його ставлення до гендерних стереотипів, що реалізується в повсякденній практиці спілкування та впливає на формування соціальної реальності. Для розуміння мотивації людини в галузі освіти й трудових відносин необхідно знати національну культуру й історично сформовані суспільні підвалини, розуміти ціннісні пріоритети, притаманні сформованому в рамках культурних приписів менталітету. Успіх життєвого та професійного шляху більш за все визначається рівнем розвитку гендерної культури кожної людини, своєрідність якої обумовлено тим, що в ній тісно переплетені особистісний та соціальний аспекти, вона невіддільна від правових і моральних норм, історичних традицій і культурної спадщини, моральних підвалин різних держав, доступністю або недозволенністю тих чи інших дій по відношенню до людей протилежної статі. Гендерна культура проєктує цінності та настанови, закладені в свідомості людей з духовної сфери на матеріальну. Сформованість гендерної культури визначає готовність людини до активності, максимальної реалізації свого потенціалу, адекватної самооцінки своїх дій, гідного морального вибору у професійній та громадській життєдіяльності [74].

Беручи до уваги той факт, що культура завжди існує в неоднорідному гендерному суспільстві, можна стверджувати, що підсистеми чоловічої та жіночої субкультур є компонентами культури як системи, що розвивається [82, с. 22].

У процесі дослідження було виявлено, що гендерна культура, як і загальна культура має свою структуру, яка містить такі компоненти:

- мотиваційний (забезпечує усвідомлене та стійке прагнення особистості до досягнення високих рівнів професіоналізму, до повного розкриття своїх можливостей і здібностей, ураховуючи ступінь суспільного й індивідуального розвитку);
- когнітивний (спрямований на формування статевої самосвідомості особистості на основі уявлень про себе як представника певної статі; змісту гендерних ролей і сучасних гендерних стереотипів; особливостей жіночої та чоловічої особистості);
- афективний (визнання пріоритету загальнолюдських цінностей і рівних можливостей для осіб різної статі, орієнтації на партнерські взаємини й егалітарний шлюб);
- рефлексивний (зумовлює реалізацію засвоєних моделей виконання гендерних ролей у власному житті шляхом тренінгу відповідних дій у нетипових для статі видах діяльності, тренування у виявах поваги до іншої статі та адекватному міжстатевому спілкуванні) [60, с. 110].

Слід зазначити, що І. Клецина пропонує такі компоненти гендерної культури:

1. Загальнокультурний елемент, який включає знання моделей різних народів, розуміння культурної обумовленості існуючих гендерних моделей, норм, стереотипів і настанов; розуміння змін, що відбуваються в гендерній сфері сучасного суспільства.

2. Ціннісний елемент, що пов'язаний з ціннісними орієнтирами здобувачів вищої освіти: знання, прийняття чи неприйняття таких цінностей як гендерна рівність, гендерна толерантність, антисексизм, тобто орієнтованість здобувачів на патріархальні чи егалітарні цінності; розуміння стереотипів і установок.

3. Навчально-пізнавальний елемент: уміння набувати знань із гендерних питань; уміння критично аналізувати гендерні схеми та моделі, що

пропонуються суспільством; уміння відрізнати факти від домислів; володіння різноманітними методами пізнання стосовно гендерних питань.

4. Інформаційний елемент: уміння та навички вільної орієнтації в інформаційному просторі, який торкається гендерної проблематики.

5. Комунікативний елемент, що включає знання, вміння та навички, які необхідні для ефективної комунікації в сфері гендерної взаємодії, навички відповідальної саморепрезентації; здатність успішно розв'язувати гендерні проблеми й конфлікти.

6. Соціально-трудова елемент урахує оволодіння знаннями та досвідом у гендерних аспектах громадській, соціально-трудова сферах, у питаннях економіки, права, професійного самовизначення.

7. Особистісний аспект, що спрямований на розуміння себе суб'єктом гендерного конструювання; самоактуалізації гендерної ідентичності особистості; розуміння власної відповідальності за конструювання власного гендера [118, с. 117].

Розглянуті вище підходи до визначення компонентного складу гендерної культури є взаємодоповнюючими, а тому їх поєднання є теоретичною основою визначення змісту культури гендерних відносин.

Змістом гендерної культури (знання, уміння, навички вихованців) є: гендерна грамотність як система отримання необхідних знань у сфері гендерних досліджень; сформована мотивація до рівноправної участі чоловіків і жінок у суспільному житті та реалізації своїх гендерних прав і свобод; гендерна самоосвіта як набуття власного досвіду з гендерної збалансованості; гендерна чуйність як здатність особистості усвідомлювати та моделювати вплив соціального середовища, реагувати на прояви сексизму; повага до особливостей та індивідуальних проявів особистості незалежно від її статі. У загальному розумінні гендерна культура є результатом гендерного виховання [87].

Складна й багаторівнева структура гендерної культури, як певного соціального феномена, визначає розмаїття її функцій у житті суспільства й людини. Основними з них, на думку П. Терзі, є такі: людинотворча (гуманістична) функція, пов'язана з формуванням самої людини, її духовності; інформаційна функція, спрямована на трансляцію соціального досвіду гендерних перетворень від старших поколінь молодшим, забезпечуючи історичну спадкоємність поколінь у розвитку гендерної культури; пізнавальна (гносеологічна) функція, що сприяє накопиченню гендерних знань, зумовлює можливість їх пізнання, а також освоєння на цій основі світу гендерної культури; регулятивна (нормативна) функція, що підтримуючись мораллю і правом, зумовлює настанови, норми й правила статевої поведінки; семіотична (знакова) функція, що забезпечує за допомогою засвоєння специфічних мов культури (музика, живопис, мова ПЕОМ тощо) не тільки можливість оволодіння знаковою системою гендерної культури, але й її розуміння, а також спроможність вільно жити в ній; ціннісна (аксіологічна) функція, спрямована на формування в людини певних гендерних цінностей, потреб і орієнтацій [228].

Дослідниця Н. Андрєєва зазначає, що теоретично сконструйована «ідеальна модель» гендерної культури є гармонізацією ідей, що діють за такими принципами: взаємодоповнюваності та дуалізму; гендерної толерантності; гармонізації між соціальною й біологічною природою людини; полярності з урахуванням специфіки кожної статі; егалітарності в соціально-політичній, економічній та духовній сферах; співпраці; свободи вибору в професії, соціальних ролях, життєвій дорозі, видах діяльності тощо; духовної емансипації, тобто звільнення від гендерних стереотипів, забобонів, догм, що заважають розвитку й самореалізації особистості [10, с. 45].

Як індивідуально-особистісна характеристика, гендерна культура є частиною загальної культури особистості, що вміщує гендерну компетентність, гендерну картину світу, специфічні ціннісні орієнтації та моделі поведінки. У залежності від індивідуальної гендерної картини світу

формується гендерна культура особистості патріархатного або егалітарного типу. Гендерна культура егалітарного типу є складовою демократичної культури соціуму, виступає показником ступеню розвитку суспільства, а також мірою соціальної зрілості окремої особистості. Вона вимагає подолання стандартних умов тоталітарного життя й утвердження рівності прав, людських взаємин між жінками і чоловіками в суспільстві, створення нових цінностей [227].

На сучасному етапі розвитку суспільства «гендерна культура» є складовою загальної культури. У наукових матеріалах П. Терзі виділено гендерну культуру як особливий вид культури, властиву суспільству загалом й конкретній людині як суб'єктові суспільних відносин зокрема. При цьому в якості особливого соціального явища гендерна культура є певною сукупністю матеріальних і духовних багатств, цінностей і змістів, норм і традицій, знакових систем, що використовується суспільством для закріплення, збереження й передачі надбань накопиченого соціального досвіду, забезпечення комунікації та регуляції соціальної поведінки його членів як представників певної соціальної статі – жіночої й чоловічої [227, с. 35].

Саме цивілізація створила систему поведінкових приписів, узірців, моделей поведінки, прийнятих для хлопців і дівчат, чоловіків і жінок, а її наслідком є опанування гендерною культурою як системою стандартів, нормативів поведінки. До того ж творцями нормативних приписів є люди, які живуть у певних соціально-економічних умовах, мають свою релігійну, національно-культурну спадщину, вироблені сторіччями шлюбно-сімейні традиції, звичаї. Кожен народ виховує дітей, готує їх до виконання статевих ролей, передусім сімейних, громадських (професійних, політичних, культурно-освітніх) [57, с. 21–22].

Гендерна культура особистості сприймається як особливий спосіб оформлення нею своєї життєдіяльності, зумовлений її прагненням до максимальної реалізації своїх сил і здатностей як представника певної соціальної статі. Вона проявляється через комплекс інтелектуальних, ціннісно-змістових і поведінкових характеристик, заснованих на знанні основ гендерної теорії, розвитку духовних потреб, інтересів і смаків, що визначають вибір адекватної стратегії гендерної ідентичності, засвоєння цінностей, норм і правил статево-рольової поведінки в соціальній, професійній та побутовій сферах життєдіяльності, що відповідають принципам гендерної рівності та демократії [227, с. 10].

Гендерна культура як категорія містить низку *компонентів*, серед яких має місце гендерна (суспільна та індивідуальна) свідомість, гендерний світогляд, гендерні уявлення, гендерні знання, гендерні очікування, гендерні цінності, гендерні стереотипи, гендерні ролі, гендерні відносини, гендерна чутливість, гендерна поведінка, гендерно-специфічні потреби, інтереси, форми та результати творчої діяльності, гендерна компетентність особистості тощо [101].

Отже, теоретичний аналіз наукових підходів до розуміння суті гендерної культури дозволяє зробити висновок про те, що гендерна культура представляє складну багаторівневу, багатофункціональну і внутрішньо неоднорідну структуру, вивчення якої ускладнюється відсутністю чіткої та сталої понятійної бази.

Гендерну культуру розглядають як особливий вид «локальної» культури, що властива суспільству в цілому, й конкретній людині, як суб'єктові суспільних відносин – окремо. Як особливе соціальне явище, вона є певною сукупністю матеріальних і духовних багатств, цінностей, норм, традицій, знакових систем, що використовуються суспільством для закріплення, збереження й передачі надбань накопиченого соціального досвіду, забезпечення комунікації та регуляції статево-рольової поведінки його членів, як представників певної соціальної статі – жіночої й чоловічої. Її

можна визначити як сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття та відповідних до них потреб, інтересів, форм діяльності, зумовлених суспільним устроєм та пов'язаних із ними інституціями [107].

Викладаючи свої думки, А. Абакумова зазначає, що гендерна культура є дефіцитом у сучасному житті, її величезний виховний потенціал недостатньо використовується в системі освіти, у зв'язку з тим, що молодь велику частину свого вільного часу проводить за комп'ютерами, телевізорами, мало спілкується з дорослими й однолітками, стає все менш чуйною до почуттів інших [1, с. 65].

Отже, *«гендерна культура»* – це результат гендерного виховання. Вона містить систему поглядів, що обумовлюють поведінку чоловіка та жінки, які виражається у свідомій гармонізації обох статей у соціальному житті, культивують соціальну егалітарну поведінку щодо взаємостосунків.

Культура гендерних відносин є новою категорією, що включена в науковий психолого-педагогічний дискурс. Вона означає різні форми взаємозв'язку людей як представників певної статі, що виникають у процесі їхньої спільної життєдіяльності. Гендерні відносини виникають у системі соціокультурних відносин чоловіків і жінок в результаті їхнього спілкування між собою і з зовнішнім світом, що проявляються у всіх сферах життя людини і суспільства [89].

Гендерні відносини, у широкому соціальному контексті, проявляються як відносини на різних рівнях соціальної реальності. Визначаються різні види відносин: громадські (соціально організовані відносини на рівні суспільства, між державою і гендерними групами), міжгрупові (відносини між різними гендерними групами), міжособистісні (відносини між суб'єктами різної статі), самоставлення (відношення особистості до самої себе як представника певної статі) [9].

Поява гендерної теорії, гендерних аспектів вивчення людини, суспільства, культури обумовила дослідження специфіки гендерних відносин. Крізь призму теорії соціокультурного конструювання гендеру

гендерні відносини розглядали Р.Айслер, Дж.Батлер, П.Бергер, Д.Зіммерман, М.Кіммел, Р.Коннел, Т.Лукман, К.Уест; Т.Бурейчак, І.Головашенко, О.Вороніна, О.Здравомислова, Т.Кліменкова, І.Кон, Н.Лавриненко, Л.Малес, Т.Марценюк, С.Оksamитна, М.Скорик, О.Шабурова, С.Хрисанова, О.Ярська-Смірнова та ін.; гендерні відносини у крос-культурній та історичній перспективі вивчали Р.Айслер, М.Гімбутас; Т.Дашкова, О.Кісь, О.Маланчук-Рибак, Н.Пушкарьова, Л.Смоляр та ін. Водночас малодослідженими залишаються питання щодо місця культури гендерних відносин у структурі гендерних відносин і гендерної культури особистості.

При визначенні суті культури гендерних відносин визначальну роль мають культурологічний та гендерний підходи.

Гендерний підхід у педагогіці (Л. Бут, Т. Говорун, О. Кікінежді, Я. Кічук, О. Луценко та ін.) полягає в «... оцінці гармонії взаємодії статей» [7, с. 2], в аналітичному осмисленні та поясненні специфіки цієї взаємодії в культурно-освітньому середовищі, у врахуванні впливу всіх факторів педагогічного процесу на гендерний розвиток особистості та її «саморух». Гендерна педагогічна теорія спрямована на забезпечення й підтримання змін та перетворень у стані й у статусі обох статей, регулюванні їхнього гендерного балансу, визначаючи при цьому реальні перспективні завдання утвердження справедливості й гуманізму у відносинах чоловіків і жінок, а врешті, – створення цивілізованого суспільства гендерної рівності [86].

Дослідженню проблеми підготовки майбутніх педагогів на засадах гендерного підходу приділяли увагу Т. Говорун, Т. Дороніна, О. Кікінеджі, В. Кравець, О. Луценко, О. Петренко та ін., особливостям інтеграції гендерного підходу в професійній підготовці майбутніх фахівців – Т. Голованова, І. Кльоцина, І. Мунтян, О. Остапчук, Н. Приходькіна, П. Терзі та ін.

Особливість гендерного підходу в освіті полягає в тому, що під час навчання юнаків і дівчат викладач використовує диференційований підхід, ураховує гендерні відмінності, індивідуальні техніки навчання, освітні

стратегії, комунікативні відмінності, бачить картину змінних уявлень і стереотипів.

Відтак, упровадження гендерного підходу в педагогіці допомагає підняти на новий рівень підготовки «людського потенціалу» з урахуванням закономірностей розвитку людини та соціуму. Гендерний підхід в освіті дозволяє зрозуміти складність міжособистісних відносин, диференціювати різноманіття взаємодії фактора статі з освітою, виховати впевнених у своїх силах професіоналів із прагненням до самореалізації. Інтеграція гендерного підходу тісно пов'язана з гуманізацією освіти, орієнтована на розкриття внутрішнього світу кожного індивіда, виховує ціннісне ставлення до індивідуальності в собі й оточуючих. Інтеграція накопиченого досвіду в межах культурологічного та гендерного підходів змісту гендерної культури та можливостей здійснення виховного впливу з метою формування знань та поглядів дає можливість визначити зміст поняття «культура гендерних відносин молодших школярів», основою якого слугують результати семантичного аналізу поняття «гендер», «гендерна культура», «культура гендерних відносин» (рис. 1.2) [181].

Культура гендерних відносин молодших школярів – сукупності знань, форм мислення, способів діяльності з урахуванням вікових особливостей здобувачів початкової освіти, що спираються на накопичені суспільством статево-рольові цінності гендерної культури.

Культура гендерних відносин молодших школярів передбачає певну сформованість особистісних характеристик дітей, що характеризується гендерною вихованістю, в проявах себе в якості повноправного учасника суспільних відносин, впевненість у собі, цілісність переживань, стійкість ціннісних установок, ефективність спілкування з представниками своєї та протилежної статі.

Рис. 1.2. Схема формування змісту поняття «культура гендерних відносин молодших школярів»

Аналіз основних понять дослідження дозволяє розглянути суть та зміст готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Аспекти професійної підготовки вчителя до педагогічної діяльності розкрито в наукових дослідженнях О. Абдуліної, І. Богданової, М. Євтуха, В. Кан-Калика, Н. Кузьміної, Н. Ничкало, В. Сластьоніна, О. Щербакова, М. Ярмаченка та ін. Специфіка професійної підготовки вчителя початкової школи розглядається в наукових дослідженнях А. Алексюка, Н. Бібик, В. Бондаря, С. Гончаренка, І. Зязюна, О. Івлевої, Л. Лисенкової, Н. Ничкало, Р. Пріми, О. Савченко, Л. Хомич та ін.

У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття «готовність» до виконання діяльності вживається в різних значеннях. Готовність визначається як наявність здібностей (С. Рубінштейн, Б. Ананьєв); якість особистості (К. Платонов); знання про професію та практичні вміння й навички (Л. Романенко, В. Серіков) [210, с. 96–100.].

Дослідники окремо виділяють теоретичні та практичні аспекти готовності до педагогічної діяльності. Теоретична підготовленість педагога сучасної школи забезпечує успішність його практичної діяльності. Практична готовність проявляється в зовнішніх (предметних) уміннях, які носять комплексний, універсальний характер.

У визначенні змісту поняття «готовність» існують певні розбіжності в поглядах науковців. Психологи вивчають особливості та характер зв'язків між станом готовності вчителя та його подальшою ефективною діяльністю, а педагоги займаються дослідженням умов, засобів, прийомів та методів, що впливають на професійне зростання вчителя, починаючи з його формування в студентські роки. Складність проблеми формування готовності психологи вбачають у тому, що успіх не гарантується простим переносом використанням сформованих якостей у нових ситуаціях і вимагає дотримання фахівцем самостійності в процесі професійної діяльності. Натомість, із педагогічної точки зору, професійна готовність проявляється у сукупності професійно зумовлених вимог до вчителя та критерієм результативності процесу підготовки майбутніх педагогів у закладі вищої освіти, настановою на педагогічну діяльність [241, с. 14].

Поняття «готовність до праці» В. Моляко розглядає як складне особистісне утворення, багатокomпонентну систему, сукупність компонентів якої надає особистості змогу виконувати конкретну роботу [155]. На думку К. Дурай-Новакової, готовність зумовлює плідність дій, вибіркову активність людини, керує її спрямованістю на вирішення професійно-важливих завдань [71]. Дослідники М. Дяченко, Л. Кандибович характеризують готовність до

діяльності як складну динамічну єдність різних сторін особистості у зіставленні з конкретними завданнями та умовами їх розв'язання [72].

Дослідниця А. Капська розкриває поняття «готовність» як позитивне ставлення, інтерес, стійкість мотивації педагогічної діяльності, спрямованість на діяльність; знання та уявлення про особливості діяльності, вимоги до особистості вчителя; володіння знаннями, вміннями, процесами аналізу, синтезу, порівнянь, узагальнень; самооцінювання своєї діяльності, рівня підготовки до неї та адекватність розв'язання професійних завдань [110].

На думку О. Пошетун, сучасна професійна діяльність майбутнього вчителя початкових класів базується на його підготовці як високопрофесійного фахівця, який ознайомлений із сучасними світовими вимогами до освітнього процесу школи першого ступеня, підготовлений до організації навчальної діяльності молодших школярів як педагогічної взаємодії, що спрямована на розвиток кожної особистості, її підготовку до повноцінного існування та діяльності в суспільстві [176].

Науковець Л. Хомич наголошує, що на сучасному етапі динамічного розвитку суспільства висуваються принципово нові вимоги до педагогічних працівників, а закладам вищої освіти потрібно відмовитися від набутих стереотипів у підготовці майбутніх спеціалістів і так організовувати освітній процес, щоб здобувачі вищої освіти пройшли всі стадії професійного становлення, які б забезпечували формування в них цілісного досвіду самостійної діяльності [124, с. 29–30].

Професійна готовність учителя зумовлює стійку здатність діяти у педагогічній ситуації відповідно до моральних та професійних принципів, самостійно розв'язувати навчально-виховні задачі, творчо втілювати професійні знання та вміння [22].

Результати аналізу наукової літератури дозволяють стверджувати, що вчені по-різному визначають структуру професійної готовності фахівця: одні з них компонентами готовності називають ставлення особистості до діяльності (Н. Горбач, Н. Кичук, А. Линенко); інші виокремлюють такі

складові, як мотиваційний, змістовий, процесуальний, організаторський (Н. Кузьміна, Л. Спірін, В. Сластьонін, О. Щербаков та ін.); мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий компоненти (В. Моляко, Є. Машбиць, О. Тихомиров) [22].

Установлено, що компонентами готовності особистості до професійної діяльності є ставлення до своєї діяльності або настанова (для ситуативної готовності), мотиви, знання про предмет і способи діяльності, навички та вміння їх практичного використання. Тому найчастіше виділяють такі компоненти готовності, як мотиваційний, змістовий та операційний [174].

Узагальнення досліджуваних матеріалів дає можливість визначити основні компоненти готовності до педагогічної діяльності. Передусім, це мотиваційно-цільовий компонент, що виокремлюється багатьма авторами (Н. Абашкіна, Т. Алексеєнко, К. Бакланов, О. Безпалько, З. Бондаренко, Р. Вайнола, Л. Завацька, І. Зверєва, Г. Лактіонова, О. Лісовець, М. Малькова, Л. Міщик, А. Капська, С. Пащенко та інші) і передбачає професійні настанови, позитивне ставлення до професії, інтерес до неї, стійкі наміри присвятити себе педагогічній діяльності тощо. Змістово-операційний компонент містить систему професійних знань, умінь і навичок, педагогічне мислення, професійне спрямування уваги, сприймання, пам'яті, дії й операції, необхідні для успішного здійснення професійно-педагогічної діяльності [83].

У розробленні змісту та структурних компонентів готовності до виховання культури гендерних відносин молодших школярів було враховано специфіку процесу навчання, який побудовано на принципах педагогічної взаємодії вимог до особистості вчителя, здатного забезпечити співпрацю в системі відносин із учнями. Установлено, що дослідження проблеми готовності майбутніх учителів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів вимагає виявлення компонентів готовності до цієї діяльності.

Готовність учителя до виховання культури гендерних відносин має комплексний характер та визначається такими критеріями:

- мотиваційна готовність – вивчення та усвідомлення вчителями власного потенціалу та його впливу на процес виховання, передбачає сформованість мотивів і цілей, орієнтованих на досягнення успіху в професійній діяльності, саморозвиток, самореалізацію, наявність волевих якостей;
- теоретична готовність – наявність достатнього рівня знань для забезпечення гендерного виховання школярів;
- практична готовність – наявність комунікативних, психологічних, організаторських умінь щодо здійснення різних форм гендерного виховання;
- готовність до творчості та співпраці – відкритість та сприйняття всього нового, здатність до експерименту, пошуків та інновацій; розробка колективних творчих заходів із метою гендерного виховання молодших школярів; вивчення та уточнення гендерного портрету класу та впливу особистості вихователя на характер взаємодії з вихованцями [208].

Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів в освітньому процесі закладів вищої освіти – це двосторонній процес, що відображає діяльність викладача з актуалізації гендерного потенціалу, культури, професійного становлення майбутнього фахівця й спрямований на реалізацію його особистісного потенціалу з урахуванням фактора статі [233].

У процесі наукового пошуку в структурі готовності майбутніх учителів початкової школи до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів було виокремлено й схарактеризовано компоненти [239], а саме: мотиваційний, когнітивний, поведінковий та особистісний компоненти (рис. 1.3).

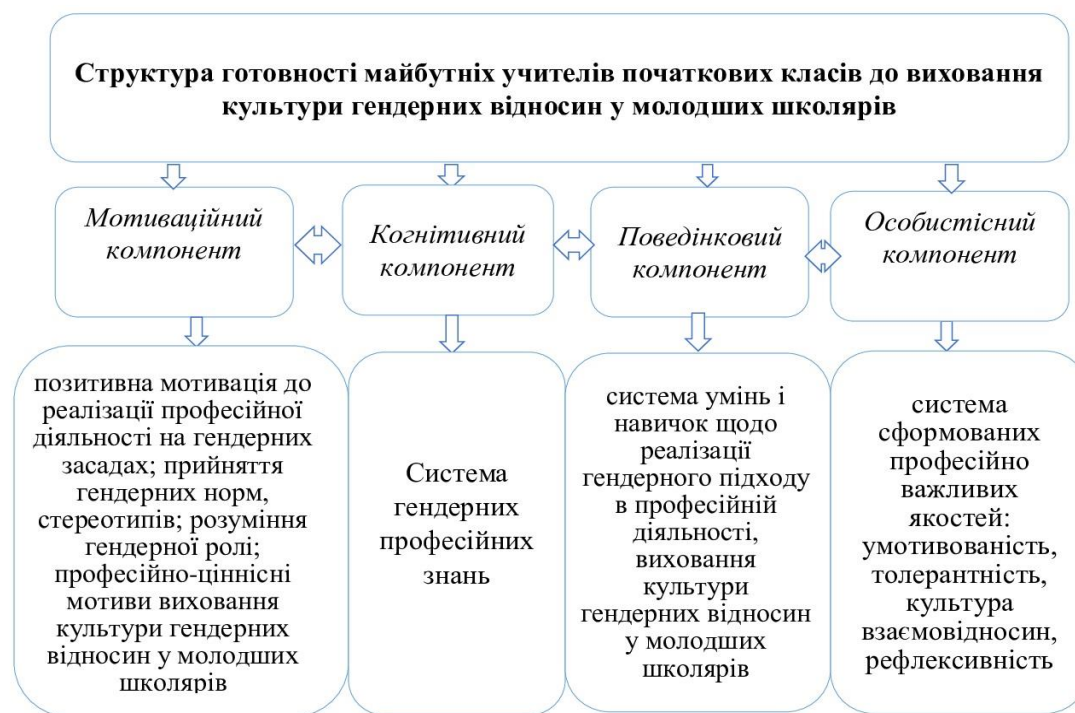

Рис. 1.3. Структура готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Мотиваційний компонент має на увазі позитивну мотивацію, ціннісні установки, професійно-ціннісні мотиви що характеризує рівень усвідомленого підходу до реалізації виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, прийняття гендерних норм та стереотипів при взаємодії з учнями, прагнення до усвідомлення власної гендерної ролі, орієнтацію на дитину як представника конкретної статі, прагнення до самовиховання, саморозвитку.

Другим суттєвим компонентом гендерної компетентності є *когнітивний*, який передбачає наявність у майбутніх педагогів системи гендерних знань і впровадження їх у педагогічній діяльності, соціальних уявлень і системи цінностей особистості. До складу когнітивного компонента входить сукупність *знань*: законодавчих актів, які регулюють питання гендерної рівності, положень та сутності гендерного підходу, сучасних тенденцій та проблем гендерного розвитку суспільства, знання форм і методів гендерного виховання, особливостей гендерної соціалізації, механізмів дії гендерних стереотипів. Обізнаність майбутнього вчителя

початкових класів розглядається як система знань, що забезпечує педагогові не лише загальну педагогічну підготовленість, але й високий рівень професійної самосвідомості, знання учнів, розуміння їхніх вікових та індивідуальних особливостей.

Поведінковий компонент оцінюється відповідно до ступіня сформованості системи умінь і навичок педагогів щодо впровадження гендерного підходу в професійній діяльності, практичної готовності педагога до роботи щодо виховання культури гендерних відносин: розпізнавати гендерні аспекти, проблеми, здійснювати гендерний аналіз (збір якісної інформації у сфері гендерних відносин, що ґрунтується на розумінні гендерних тенденцій у суспільстві й використанні цих знань для розкриття наявних та потенційних соціальних проблем і пошуку рішень їх оптимального розв'язання [55, с.17]); використовувати гендерні знання шляхом упровадження ефективних методів, засобів; сформованості умінь із організації типових і проблемних педагогічних ситуацій у процесі гендерної соціалізації; уміннями узгоджувати педагогічні зусилля з реальними ситуаціями та індивідуальними особливостями, соціальними умовами життя дитини; володіння різноманітними техніками поведінки, виконанням соціальних ролей, умінням безконфліктного спілкування; діагностики рівня сформованості гендерної культури, здійснення гендерного аналізу, організації заходів на гендерну тематику тощо. Ці елементи є невід'ємною частиною освітнього процесу.

У структурі готовності до виховання культура гендерних відносин у молодших школярів важливим компонентом є *особистісний*, елементами якого виступають професійно важливі якості - індивідуальні особливості суб'єкта діяльності, що впливають на її ефективність. Професійно значущі якості особистості педагога як характеристики інтелектуальної та емоційно-вольової сторін життя істотно впливають на результати діяльності та визначають індивідуальний стиль педагога. На сьогодні відсутній елемент узагальнення найбільш необхідних якостей сучасного педагога, тому було

виокремлено психолого-педагогічні професійно важливі якості майбутніх учителів початкових класів, що безпосередньо впливають на формування їхньої гендерної компетентності: умотивованість, обізнаність, толерантність, культура взаємовідносин, рефлексивність [95].

Умотивованість, як професійно важлива якість, є система факторів, умов і засобів, мотивів, потреб, настанов, цінностей та інших соціально-психологічних явищ.

Урівноваженість, емоційна стабільність, уміння виходити з конфліктних ситуацій, уміння оцінювати, розуміти навколишню дійсність, орієнтуватися в ній в будь-який момент і в будь-якому місці, повага до особистості – важлива професійна якість, що визнає педагога з високим рівнем *толерантності*.

Культура взаємовідносин - одна з найважливіших якостей педагога, вміння організовувати взаємодію з дітьми, спілкуватися з ними і керувати їхньою діяльністю. Це важлива система культури взаємовідносин, яка сприяє ефективності виховання й навчання.

Важливою складовою професійних якостей майбутніх учителів є *рефлексивність*, що сприяє зануренню в професію, диференціації умінь і навичок, розвитку аналітичних здібностей, формуванню критичного ставлення до результатів власної праці. Рефлексивність дозволяє побачити перспективу своєї діяльності, виробити найбільш результативні стратегії її реалізації. Рефлексивність є найважливішою якістю, що обумовлює ефективну самореалізацію педагогів у професії.

Отже, аналіз наукових праць (М. Воровка, Т. Говорун, О. Гончаренко, В. Кравець, Л. Міщик, О. Цокур) дозволив визначити готовність майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів як інтегральне особистісне утворення, що включає позитивну мотивацію до гендерного виховання, систему гендерних знань, умінь, навичок, наявність цінностей та особистісних професійно важливих

якостей, що забезпечують виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Здійснений аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дозволяє зробити такі узагальнювальні висновки:

- 1) культура гендерних відносин спирається на сформовану гендерну компетентність, що базується на засадах гендерної культури;
- 2) культура гендерних відносин пронизує суспільну культуру, суспільний устрій, державні інститути, методи прийняття рішень і стиль мислення. Вона має особливий вплив на мову, звичаї, мистецтво, виробництво;
- 3) культура гендерних відносин є конструктом культури, відтак функція гендерної культури оновлює систему міжособистісної взаємодії, за допомогою якої створюється, стверджується, підтверджується й відтворюється уявлення про чоловіче та жіноче як базових категорій соціального порядку;
- 4) на сьогодні вивчення культури гендерних відносин стає одним із елементів осмислення соціальних перетворень у Новій українській школі;
- 5) представлені компоненти структури гендерної компетентності майбутніх учителів початкових класів є взаємопов'язаним комплексом, що дозволяє врахувати специфіку фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів.

1.3. Модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів

Перед закладами вищої освіти, що готують майбутніх учителів початкових класів, нині постали завдання цілеспрямованого розвитку найвагоміших професійно важливих якостей педагога, залучення здобувачів вищої освіти до активних способів засвоєння соціального, наукового, культурного та педагогічного досвіду з метою використання його в подальшій освітній діяльності з учнями [164, с. 108].

Упровадження ідей гендерної освіти в систему фахової підготовки здобувачів вищої освіти, розробці необхідного методологічного та методичного базису як специфічної форми професійної підготовки особистісних, професійних якостей майбутнього вчителя, впливу особистості вчителя як засобу трансформації та моделювання соціокультурних відносин в оточенні групи учнівського колективу дає змогу визначити фактори впровадження нового наукового знання майбутніх учителів:

- сучасна навчально-професійна підготовка майбутнього вчителя вимагає нового сприйняття положення та соціокультурної ролі чоловіків та жінок;
- наявність гендерної культури у майбутнього вчителя, як суб'єкта формування світогляду майбутніх громадян, дозволяє обрати структурно-функціональну модель формування гендерної ідентичності школярів [218, с. 9-41].

У процесі виховної роботи зі школярами вчитель повинен володіти гендерною культурою, адже від його виховних траєкторій залежить можливість реконструкції традиційних культурних обмежень розвитку потенціалу особистості залежно від статі, осмислення й створення умов для максимальної самореалізації й розкриття здібностей дівчаток та хлопчиків у процесі педагогічної взаємодії [145, с. 101].

У вирішенні завдань розробки моделі формування готовності майбутніх учителів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів було враховано позиції провідних українських учених (Т. Говорун, В. Кравець, І. Кльоцина, Л. Міщик, І. Мунтян та ін.) щодо необхідності вирішення таких актуальних завдань:

- проведення гендерного аналізу концепції, змісту і методичного забезпечення процесу професійного навчання й виховання майбутніх фахівців;
- включення в навчальні тексти більшого обсягу інформації про гендерний внесок у розвиток суспільства, науки, освіти і культури;

- підвищення гендерної культури науково-педагогічних кадрів закладів вищої освіти [52, с. 158–159].

Установлено, що окремі аспекти вирішення проблеми формування готовності до виховання культури гендерних відносин розкрито у працях, що торкаються питань гендерного виховання, професійної підготовки майбутніх учителів до здійснення гендерного виховання.

Зокрема, актуалізація проблеми гендерного виховання молодого покоління, необхідність зміни парадигми в дослідженні особливостей цього процесу, а також організації спеціальної підготовки до цього виду професійної діяльності педагогічних працівників знайшла відбиток у працях українських науковців (М. Воровка, С. Вихор, Т. Говорун, О. Гончаренко, І. Зверєва, Я. Кічук, В. Кравець, Г. Лактіонова, Л. Міщик, Л. Смоляр, О. Цукор та ін.) та російських (С. Айвазова, Н. Давидова, О. Здравомислова-Стоюніна, Т. Журженко, Т. Кліменкова, І. Кон, Г. Сілласте, Л. Штильова та ін.) учених. Натомість питання формування готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів не отримали належного висвітлення у педагогічних джерелах [47].

У процесі розроблення моделі формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів цілісність виступає інтегральною якістю взаємодії всіх блоків (концептуально-цільового, змістового, організаційного, методичного, контрольного-оцінного та результативного) під час формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Метою структурно-функціональної моделі є підвищення рівня готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. Гендерна культура здобувачів вищої освіти як індивідуальна характеристика, перебуваючи у центрі уваги багатьох дослідників, визначається як особливий спосіб оформлення ними своєї життєдіяльності, зумовлений їхнім прагненням до максимальної

реалізації своїх сил і здатностей як представників певної соціальної статі, що проявляється через комплекс відповідних інтелектуальних, ціннісно-змістових і поведінкових характеристик їхньої особистості, заснованих на знанні основ гендерної теорії, розвитку духовних потреб, інтересів і смаків, що визначають вибір адекватної стратегії гендерної ідентичності, засвоєнні цінностей, норм і правил статевої поведінки в соціальній, професійній і побутовій сферах діяльності [76].

Саме тому мета формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів має конкретизуватися в таких завданнях:

- формування системи знань з гендерного виховання;
- формування гендерно професійних умінь;
- формування професійно важливих якостей щодо здійснення гендерно-виховної діяльності.

Реалізація формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів забезпечує такі функції:

- 1) організаційну – створення сприятливих умов для виховання культури гендерних відносин у молодших школярів;
- 2) інформативну – передача інформації, забезпечення історичної спадкоємності, соціального досвіду;
- 3) прогностичну – визначення напрямів освітньої діяльності, цілей і задач на кожному етапі, прогнозування її результатів.

Одночасно з цим формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів слід розглядати як цілісну, динамічну систему, що реалізується у відповідності до мети, завдань і принципів підготовки фахівців. За такого підходу система професійної підготовки отримує продуктивні механізми реагування на зовнішні вимоги щодо ефективності її функціонування, характеристичних ознак результатів професійної підготовки тощо. При

цьому ефективність системи підготовки вчителя визначається ступенем її відповідності вимогам суспільства, структурі та змісту освітньої підготовки сучасного вчителя, оптимальною відповідністю професіограмі тощо [43].

Феномен цілісності вивчається у межах системного підходу, який широко застосовується як спосіб вивчення, аналізу й узагальнення педагогічних фактів і явищ (роботи А. Арсеньєва, В. Афанасьєва, Ю. Бабанського, В. Ільїна, Ю. Конаржевського, Ф. Корольова, А. Кузнецова, Б. Лихачова, Л. Новикової, В. Садовського, Ю. Сокольнікова та ін.).

Відповідно до поглядів І. Зязюна [80, с. 19–30.], В. Ільїна [81], В. Краєвського [132], К. Ушинського [230, с. 171] та ін., цілісність є синтетичною якістю освітнього процесу, що характеризує вищий рівень його розвитку, результат свідомих дій суб'єктів, що функціонують у ньому.

Специфічні характеристики змісту поняття готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів указують на доцільність поєднання положень системного, особистісно-орієнтованого, компетентнісного, культурологічного, гендерного підходів.

Системний підхід забезпечує формування системного погляду на світ, який бере за основу ідеї цілісності, складної організованості досліджуваних об'єктів та їх внутрішньої активності й динамізму.

Аналіз наукової літератури показав, що термін «система» використовується в різних значеннях. Український педагогічний словник дає таке тлумачення: «Система – це комплекс елементів, що знаходяться у взаємодії, це різноманіття об'єктів разом з відношеннями між об'єктами та їх атрибутами» [61]. Системний підхід трактується як «напрямок у спеціальній методології науки, завданням якого є розробка методів дослідження й конструювання складних за організацією об'єктів як систем» [61].

Функціональний аспект системного підходу має на меті розкрити механізм внутрішнього та зовнішнього функціонування системи.

Системний підхід у педагогіці спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різних типів зв'язку та поєднання їх у

єдину теоретичну картину. Системою можна розглядати будь-яку пізнавальну діяльність, а її складниками є суб'єкт пізнання (особистість), процес пізнання, продукт пізнання, мета, умови, в яких вона перебуває. Складники системи – підсистеми – можна розглядати як самостійні системи [177].

Разом із тим науковці уточнюють, що система – це певний об'єкт вивчення, якому притаманні цілісність або який розглядається як єдине ціле. Об'єкт може бути матеріальний (реальний), абстрактний, а може бути сукупний (матеріальні й абстрактні утворення) [96, с. 257–259].

Аналіз наукової та філософської літератури дає підстави виокремити головні риси поняття «система»: *цілісність, єдність елементів, комплексність, упорядкованість розташування та взаємопов'язаність її складових частин*, які необхідно враховувати при розробці структурно-функціональної моделі.

За твердженням М. Артюхова, системний підхід дає можливість не тільки одержати знання про пізнаваний об'єкт, про його індивідуальні властивості та характеристики, але й розкрити його внутрішню структуру, показати його місце й роль у більш широкій системі, його зв'язки із зовнішнім середовищем. Такий підхід перетворює одномірні знання, прив'язані до однієї системи координат, у знання багатомірні, що розкриваються в різних системах координат [8, с.76].

Згідно із твердженням науковців підготовка майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів розглядається як цілісна система, компонентами якої є мета, зміст, методи, засоби, форми і результати навчання. Зазначені компоненти системи взаємопов'язані та взаємообумовлені, тому зміна одного чи кількох компонентів може вплинути на характер усієї системи підготовки майбутніх фахівців.

Отже, системний підхід – це важливий методологічний засіб наукового пізнання. Саме він дає змогу здійснити поділ складних явищ дійсності на

частини або елементи, визначити способи організації окремих частин (елементів) системи в єдине ціле, взаємопідпорядкувати елементи системи і їх взаємодію. Саме він реалізує на практиці принцип цілісного розгляду явищ у взаємозв'язку [246].

Для теоретичного обґрунтування побудови моделі формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів положення системного підходу забезпечують розкриття цілісності об'єкта, виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта, зведення їх до єдиної теоретичної картини (А. Авер'янов [2], В. Афанасьєв [12], І. Блауберг [24], М. Каган [106], В. Садовський [209], Е. Юдін [249] та ін.). Передбачається визначення складу, структури організації елементів; виявлення зовнішніх зв'язків системи та її ролі серед інших; аналіз діалектики структури та функцій системи; визначення закономірностей та тенденцій розвитку системи.

На думку дослідників системного підходу, елементи об'єктів системи є комплексом різних із функціональної точки зору підсистем чи блоків, тому кожен блок має нести відповідну інформацію на запитання, що виникають при моделюванні систем. У зв'язку з тим, що готовність до виховання культури гендерних відносин розглядається як педагогічна система, при її розробці необхідно керуватися основними положеннями теорії структурно-функціонального інваріанта педагогічної системи.

У реалізації організаційної функції в процесі виховання культури гендерних відносин майбутній учитель стикатиметься із особистісно зумовленими реакціями вихованців на зовнішні впливи. У зв'язку з цим у виборі методів і засобів реалізації процесу виховання культури гендерних відносин у молодших школярів необхідно спиратися на положення особистісно-орієнтованого підходу в освіті. Як зазначає О. Савченко, в системі особистісно орієнтованої освіти молодого покоління важлива роль належить педагогу, «якому необхідно відійти від навчально-дисциплінарної

моделі й переорієнтувати педагогічний процес на головне – «особистість» [206].

Аналіз наукових досліджень особистісно орієнтованого підходу свідчить, що в даному аспекті існує кілька напрямків: розкриття «парадигмальної формули» сучасного гуманістичного підходу (І. Зязюн, С. Подмазін, А. Маслоу та ін.); забезпечення сприятливих умов формування людини як унікальної особистості (Б. Ананьєв, Г. Балл, І. Бех [20], О. Киричук, О. Кононенко, М. Левківський, В. Сухомлинський та ін.); визначення психолого-педагогічних вимог до реалізації особистісного підходу в навчанні (К. Абульханова-Славська, Ю. Бабанський [13], В. Давидов, О. Пехота [172], Л. Проколієнко та ін.); розробка форм особистісно-орієнтованого підходу до навчання (В. Андреев, О. Барабанщиков, Л. Деркач, І. Зимня, О. Савченко, І. Унт, М. Феденко та ін.); забезпечення умов особистісно-орієнтованого навчання та виховання (В. Рибалка, В. Суриков, І. Якиманська та ін.).

Особистісно-орієнтований підхід [21, с. 197] спрямовує до врахування гендерних, вікових, індивідуально-психологічних особливостей та можливостей психічної діяльності кожного учня, що сприяє формуванню культури гендерних відносин у молодших школярів.

Особистісно орієнтований підхід розглядається А. Растригіною також як принцип синтезу спрямованої педагогічної діяльності навколо її головної мети – виховання людини. Сенс цього принципу полягає в тому, що жодні зміни в життєдіяльності людини не можуть бути пояснені без розуміння їх місця та ролі в самореалізації особистості [202], як принцип свободи людини в освітньому процесі в сенсі вибору нею пріоритетів, освітніх «маршрутів», формування власного, особистісного сприйняття змісту, що вивчається (особистісного досвіду) [16].

Реалізація особистісно орієнтованого підходу має забезпечувати усвідомлення майбутніми вчителями початкових класів власної здатності до

виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, формування стійкої мотивації, ціннісних орієнтацій щодо педагогічної діяльності [171].

Цей підхід дає уявлення про сукупність цілеспрямовано створених умов, що визначають особистісно-орієнтоване освітнє середовище в закладах вищої освіти, яке забезпечує ефективний розвиток здобувачів вищої освіти та вироблення його оптимістичної спрямованості на вдосконалення культури гендерних відносин у молодших школярів незалежно від таких індивідуальних особистісних характеристик, як темперамент, характер, рівень емоційності, вразливість, здатність до співпереживання, стресостійкість, наполегливість, емоційна витримка, самовладання, самоконтроль тощо.

Особистісно орієнтований підхід дозволяє розглядати того, хто навчається в якості суб'єкта освітнього процесу та власного розвитку. Застосування даного підходу «ще більше підкреслює значимість і необхідність розвитку пізнавальної сфери людини (відчуття, сприйняття, пам'яті, мислення)» [215, с. 209].

Найбільш значущими є трактування цілей і завдань особистісного розвитку людини в умовах сучасного демократичного суспільства, які висловлював Е. Фромм «Розвиток особистості – це визнання й реалізація унікальних можливостей, які є в кожній людині» [234]. Люди, вважав автор, народжуються рівними, але різними. Із цих позицій повага до самотності людини, культивування унікальності, що відповідає її природі та високим моральним, духовним цінностям, вільний розвиток особистості, й на практиці означає непідвладність будь-якій вищій силі або меті, крім самовдосконалення, складають сутність і мету гуманістичного особистісно орієнтованого виховання.

Особистісно орієнтований підхід (І. Бех, Н. Савіна, С. Подмазіна, О. Савченко, С. Рубінштейн, Г. Назаренко) характеризується визнанням індивідуальності, самотності, самоцінності кожного учня, його розвитку не як колективного суб'єкта, а як індивіда, наділеного своїм неповторним

суб'єктним досвідом.

Особистісно орієнтований підхід поєднує виховання та освіту в єдиний процес допомоги, підтримки, соціально-педагогічного захисту, розвитку тощо. Його завданнями є:

- розвинути індивідуальні пізнавальні здібності;
- максимально виявити, ініціювати, використати, «окультурити» індивідуальний досвід;
- допомогти особистості пізнати себе, самовизначитись та самореалізуватись, а не формувати попередньо задані якості;
- сформувати в особистості культуру життєдіяльності, що дає можливість продуктивно будувати своє повсякденне життя, правильно визначити лінії життя [172, с. 15].

Окрім того, особистісно орієнтований підхід передбачає визначення педагогічних принципів формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Використання положень *компетентнісного підходу* (роботи Т. Байбари, Н. Бібік, О. Біди, С. Бондар, М. Вашуленка, І. Гудзик, Л. Коваль, О. Локшиної, О. Онопрієнко, О. Овчарук, О. Пометун, К. Пономарьової, О. Савченко, С. Трубаچهвої та ін.) пов'язано із закладеною в його основі спрямованістю освітнього процесу на формування і розвиток ключових компетенцій особистості. Результатом такого процесу має бути сформованість інтегральної компетентності, що включає сукупність ключових компетентностей як інтегрованих характеристики особистості [94].

Дослідники компетентнісного підходу визначають компетентність ключовим, своєрідним «вузловим» поняттям, оскільки вона, по-перше, поєднує в собі інтелектуальний і діяльнісний складники освіти; по-друге, у понятті компетентності закладено ідеологію інтерпретації змісту освіти, сформованого «від результату» («стандарт на виході»); по-третє, ключова компетентність є інтегративною за природою, тому що вона містить низку

однорідних чи близьких умінь і знань, що належать до широких сфер культури та діяльності (інформаційної, правової тощо) [34].

Аналіз дослідження питань гендерної культури показує, що виховання гендерної культури не передбачає формування механізмів спілкування та взаємодії між представниками різних статей, а лише обмежується формуванням системи знань про гендерні відмінності. Тобто гендерна культура характеризується фіксуванням уваги на власній статево-рольовій поведінці. У зв'язку з цим для ефективної комунікації, з урахуванням гендерних відмінностей, необхідно враховувати гендерні особливості партнерів у спілкуванні. Бути чоловіком і жінкою й проявляти це в гендерних відносинах – означає бути гендерно компетентною людиною в культурі гендерних відносин [115].

Із погляду О. Каменської, під *гендерною компетентністю вчителя* визначається вміння інтегрувати психологічні, педагогічні знання про сутність гендерного підходу в освіті та реалізовувати гендерну стратегію в організації педагогічного процесу для розв'язання практичних завдань навчання, виховання, що забезпечують високий рівень професійного гендерного самопізнання вчителя [108, С. 44–49].

Гендерна компетентність учителя має велике значення в освітньому процесі для розвитку та формування індивідуальних особливостей особистості. Гендерна компетентність базується на ключових педагогічних компетентностях і являє собою сукупність засвоєних знань поняття «гендер», методики викладання з урахуванням гендерних особливостей, умінь реалізовувати гендерну стратегію в освітньому процесі, набуття професійно важливих якостей, таких як умотивованість, толерантність, обізнаність, культура взаємовідносин, рефлексивність [99].

Отже, гендерна компетентність є ключовою якістю, що ґрунтується на визначенні гендеру як структурної категорії в соціальному аналізі. Її розглядають як необхідні знання для визначення соціальних детермінантів у поведінці та взаєминах жінок і чоловіків, а також як уміння поводитися з

цими детермінантами так, щоб для обох статей відкрилися нові можливості. Головним елементом гендерної компетентності є знання щодо соціального конструювання гендерних відносин та наявність у них ієрархії [51, С. 105].

Компетентність демонструє рівень досягнень особистості, її привласнений досвід, який постійно змінюється з розвитком особистості [129, с. 80]. Аналізуючи структуру компетентності Н. Павлик зазначає, що її складають знання, уміння, навички, ставлення, емоції, цінності, мотиви, потреби, цілі, поведінка [129, С. 77-87]. Гендерну компетентність І. Мунтян розглядає як новий, але найважливіший аспект гностичної складової професіоналізму діяльності й особистості сучасного студента та студентки, який покликаний сприяти досягненню гендерної рівності й демократії членів суспільства шляхом формування їхньої гендерної культури [157, с.7].

Рівні сформованості гендерної компетентності майбутнього вчителя виражаються через систему критеріально-показникових ознак, зокрема: опорою на вихідні гендерні принципи в педагогічній діяльності, здатністю студента демонструвати моральну гнучкість і шукати адекватне рішення в незапланованих ситуаціях, готовністю бачити нестандартний індивідуальний варіант поведінки тощо [94].

Розвинена гендерна культура та сформована гендерна компетентність є передумовою виховання культури гендерних відносин.

Інтегративний підхід до формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин є одним із важливих сучасних підходів. Впровадження інтеграційного підходу в професійну підготовку майбутніх фахівців початкової освіти, спрямована на виявлення єдності, цілісності та взаємодії компонентів їх професійної компетентності. Інтегративний підхід створює умови для формування у майбутніх учителів початкових класів уміння використовувати науковий зміст освітніх компонентів в якості методологічного засобу для встановлення широких зв'язків між своєю професійною компетентністю і вибору особистісно-значущих життєвих цінностей.

Виходячи з аналізу філософської та психолого-педагогічної літератури (Л. Гриценко, В. Загвязінський, І. Козловська, М. Пак), можна зробити висновок, що процес інтеграції в освіті потрібно розглядати як взаємовплив та взаємозв'язок змісту різних навчальних дисциплін з метою спрямованого формування у здобувачів всебічної, комплексної, взаємозалежної цілісної системи наукових уявлень про виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Важливість *суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходу* (А. Петровський, А. Журавльов) обумовлена тим, що в ньому здійснюється взаємодія, взаємовплив всіх сторін освітнього процесу, де суб'єктами є активні учасники освітнього процесу (різні гендери), а об'єктом є спільна діяльність (гра).

Суб'єкт-об'єкт-суб'єктний підхід у формуванні готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів дозволяє вирішувати такі завдання: підвищення мотивації до виховання гендерної культури; активізація процесу засвоєння гендерних знань; активізація гендерного мислення; вибудовування суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин в системі «людина-природа-людина»; руйнування бар'єрів між учнями різної статті; встановлення діалогічних відносин; сприяння прояву особистісних якостей, творчих здібностей, прагнення до співпраці й соціальної активності.

Згідно суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходу, готовність майбутніх учителів визначається здатністю успішно орієнтуватися в суспільному житті, а також здатність бути суб'єктом власного розвитку.

Специфічні характеристики процесу формування готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів указують на доцільність поєднання положень системного, особистісно-орієнтованого, компетентнісного, культурологічного, гендерного, інтегративного, суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходів (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

**Єдність методологічних підходів до формування готовності
майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних
відносин у молодших школярів**

Методологічний підхід	Характеристика готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів
1	2
Системний	- структура процесу формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; - дозволяє розглядати ключові поняття дослідження; - взаємозв'язок компонентів моделі готовності, що забезпечує успішну реалізацію.
Культурологічний	- створення умов для інтеріоризації й трансляції цінностей взаємин статей; - розробці та впровадженню в освітній процес гендерно-орієнтованих технологій, що забезпечують творчу самореалізацію особистості.
Особистісно орієнтований	- обґрунтування принципів виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; - визначення системи методів.
Гендерний	- створення умов для формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.
Компетентнісний	- система знань, умінь і навичок, професійно значущих особистих якостей, які забезпечують можливість вирішення професійних завдань.
Інтегративний	- інтегрування психолого-педагогічних і спеціальних знань у професійній підготовці майбутнього вчителя початкових класів у контексті вивчення циклу дисциплін.
Суб'єкт-об'єкт-суб'єктний	- міжособистісний взаємовплив, міжособистісна взаємодія, співпраця що передбачає такий рівень відносини (установок, цінностей, мотивів) та спілкування, який забезпечує учасникам засвоєння гендерних норм, ролей, схем дій.

Обрані підходи дозволяють розглядати здобувача вищої освіти як головного суб'єкта освітнього процесу і власного розвитку. Застосування визначених підходів «ще більше підкреслює значимість і необхідність розвитку пізнавальної сфери людини (відчуттів, сприйняття, пам'яті, мислення)» [215 с. 209].

Результатом запропонованих підходів у формуванні готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних

відносин у молодших школярів є знання, способи їх отримання, вміння вирішувати та аналізувати проблемні й творчі завдання, будувати міжособистісні відносини з представниками своєї та протилежної статі.

Безперечні переваги особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів у реалізації освітнього процесу не забезпечують достатнього інструментарію для розроблення моделі формування готовності майбутніх учителів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів у зв'язку з недостатньою розробленістю в її межах питань гендерних відносин. Виходячи з цього доречним є використання положень гендерного підходу.

Положення особистісно орієнтованого та гендерного підходів дають підстави обґрунтувати *принципи гендерного виховання*, що визначають основні вимоги до побудови, змісту, методів й організації процесу формування готовності майбутніх учителів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, регламентуючи спільну діяльність педагога та суб'єкта навчання [103].

Принципами формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів є:

- *принцип полікультурності* – передбачає наповненість гендерної освіти ідеєю універсальності прав людини в етнокультурному розмаїтті України на основах міжетнічної гендерної толерантності [35];

- *принцип створення гуманних відносин у соціумі* – передбачає створення умов для реалізації системи відносин людини на мікрорівні (міжособистісні відносини), макрорівні (відносини людини з колективом і суспільством) і мезорівні (відносини людини з різними соціально-педагогічними установами). Даний принцип заснований на повазі людини й індивіда, визнання його самоцінності. Він спрямований на своєчасне вирішення труднощів, подолання виникаючих соціальних протиріч із метою гармонізації суспільних відносин, зниження соціальної напруженості, корекції особистих чи соціальних проблем [179];

- *принцип розвитку особистісного потенціалу* – орієнтує педагогів на розвиток особистісних інтегральних утворень юнаків і дівчат (мотиваційна та емоційна сфери особистості), передбачає розвиток особистісно-творчого компонента гендерної культури, гендерної суб'єктності [237];

- *принцип гендерної самобутності* – передбачає не зрівняння гендерних функцій, а їх облік і готовність до їх заміщення, створення індивідуальної гендерної моделі поведінки (особистої, сімейної, групової тощо) [129];

- *принцип свідомості й активності здобувача вищої освіти* – вказує на необхідність усвідомлення навчальної діяльності та розумінні навчального матеріалу. Реалізація концептуальних основ принципу можливе через активне сприйняття й переробку отриманої інформації, що потенційно значуща для здійснення подальшої практичної діяльності, поглиблення й оновлення знань через самоосвіту [154];

- *принцип практичної спрямованості* – проявляється в реалізації поставленої мети, що дозволяє підвищити рівень розвитку гендерної культури. Даний принцип здійснюється через посилення зв'язків теорії з практикою, встановлення міжпредметних зав'язків, що формує певні професійно необхідні якості, мотиви майбутньої професійної діяльності [167].

Реалізація зазначених принципів має відбуватися в їх сукупності, тому важливого значення набуває конкретизація, деталізація всіх складових структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. Модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів подано на рис. 1.4.

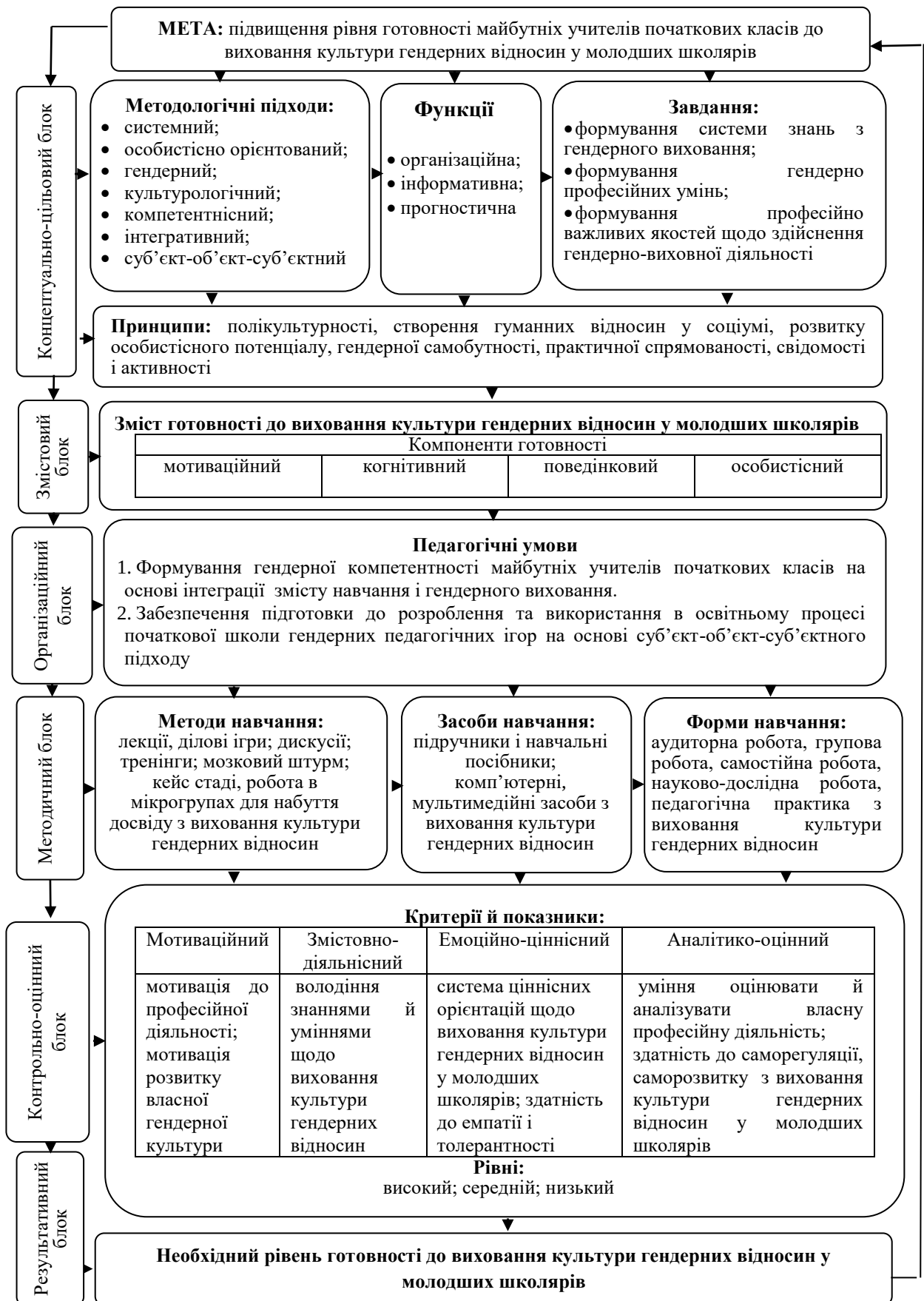

Рис. 1.4. Структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів

Визначена у параграфі 1.1. суть культури гендерних відносин забезпечує визначення структури змістовного блоку.

Зміст освіти є частиною загальної культури соціуму, яка структурована в такий спосіб, щоб її засвоєння сприяло розвитку особистості відповідно до заданих цілей.

Основу культури гендерних відносин складають: мотиви до впровадження гендерного підходу (мотиваційна складова), знання з гендерної проблематики, гендерна самоосвіта як спосіб акумулювання індивідуального досвіду з гендерною збалансованістю (когнітивна складова); уміння використовувати ці знання в педагогічній діяльності (поведінкова складова). Той факт, що фахівець може використовувати ці знання в різних ситуаціях (для розв'язання проблем, пов'язаних із гендерними особливостями; під час взаємодії осіб різної статі; для отримання нових знань і вмінь у процесі соціалізації особистості; для виконання педагогічних функцій на засадах гендерного підходу) вказує на практичну спрямованість змісту гендерної культури; гендерна чуйність як здатність особистості усвідомлювати та моделювати вплив соціального середовища, повага до індивідуальних проявів й особливостей особистості незалежно від її статі, досвід оцінного, вольового ставлення до гендерної реальності (особистісна складова).

Отже, в зміст готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів були визначені компоненти готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів: мотиваційний, когнітивний, поведінковий, особистісний, які описані в параграфі 1.2.

Готовність майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів формується впродовж усього періоду навчання у вищій школі відповідно до обґрунтованої моделі з виділенням педагогічних умов, обґрунтування яких представлено в параграфі 1.4., (формування гендерної компетентності майбутніх учителів початкових

класів на основі інтеграції змісту навчання і гендерного виховання; забезпечення підготовки до розроблення та використання в освітньому процесі початкової школи гендерних педагогічних ігор на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходу), які зазначені в *організаційному блоці*.

В описі структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів складова методичного блоку моделі представлена сукупність взаємопов'язаних форм, методів і засобів, що сприяють оптимізації, активізації та інтенсифікації процесу формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Реалізація змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів потребує визначення системи методів. Критерієм відбору методів є виклад матеріалу заняття. Актуальним за даних умов стає впровадженням в освітній процес інтерактивних методів.

Процес формування готовності майбутніх учителів початкової школи до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів включає використання методів навчання: лекції, ділові ігри, дискусії, тренінги, мозковий штурм, кейс стаді, реферати, робота в мікрогрупах для набуття досвіду з виховання культури гендерних відносин; засобів: підручники і навчальні посібники; комп'ютерні, мультимедійні засоби з виховання культури гендерних відносин; форм навчання: аудиторна робота, групова робота, самостійна робота, науково-дослідна робота, педагогічна практика з виховання культури гендерних відносин [140].

Інтерактивні методи навчання найбільш відповідають особистісно орієнтованому підходу, так як вони припускають колективне навчання. Роль викладача перестає бути центральною: він виступає як організатор процесу навчання, готує завдання й формулює питання для обговорення в групах, дає консультації, контролює час і порядок виконання наміченого плану.

Такі методи як ділові ігри, тренінги, дискусії орієнтують здобувачів вищої освіти на розвиток критичного мислення, творче рішення проблеми, пошук нестандартних рішень, що, в свою чергу, сприяє розвитку навичок планування та аргументації своїх дій [178].

Ефективним методом формування готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів є метод кейс-стаді. Центральним поняттям методу є поняття «ситуація». Це метод навчання, при якому здобувачі вищої освіти та викладачі беруть участь у безпосередньому обговоренні ділових ситуацій або завдань. Даний метод сприяє розвитку вміння аналізувати ситуації, оцінювати альтернативи, розвиває навички розв'язання практичних завдань.

Слід зазначити, що підручники, навчальні посібники займають переважне місце в процесі отримання нової інформації. Засобами навчання було визначено завдання, обсяг освітньої інформації, форми організації пізнавальної діяльності майбутніх учителів початкових класів, дидактичні задачі та способи її реалізації. Їх вибір обумовили підручники, навчальні посібники, комп'ютерні, мультимедійні засоби навчання. Широке впровадження в освітній процес сучасних засобів навчання, таких як комп'ютерні, мультимедійні дає можливість організувати навчально-пізнавальну діяльність майбутніх учителів початкових класів на більш високому рівні, збільшує частку самостійності, дає можливість організації індивідуальної роботи, розвиток ініціативи [143].

Вирішення завдань формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів потребує конкретизації форм навчання. Попередньо визначені характеристики методів навчання стали підставою для виділення групової та індивідуальної форм організації самостійної та науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти. Групову роботу було спрямовано на організацію спільного пошуку ідей у процесі вирішення проблемних ситуацій, організації дискусій, коментування усних відповідей тощо. Групова форма організації

освітнього процесу дозволяє вирішувати такі типи дидактичних завдань, як вивчення нового матеріалу, закріплення, повторення, застосування знань на практиці.

Під час організації самостійної роботи здобувача вищої освіти важливе значення мають сформовані вміння самостійної роботи для здобуття знань, навички та можливості організації освітньої й наукової діяльності. Метою самостійної роботи здобувачів вищої освіти є оволодіння фундаментальними знаннями, професійними вміннями та навичками педагогічної діяльності, досвідом творчої, дослідницької діяльності.

Науково-дослідна робота займає особливе місце в освітній діяльності майбутніх учителів початкових класів. Науково-дослідницька діяльність здобувачів вищої освіти, як особливий вид пізнавальної діяльності, спрямована на отримання нових об'єктивних наукових знань. Основною функцією науково-дослідної діяльності є активізація пізнавальної діяльності майбутніх фахівців, розвиток прагнення до пізнання.

Важливою формою організації навчання є педагогічна практика, що дозволяє здобувачу вищої освіти застосувати отримані теоретичні знання, сформовані вміння і навички в реальних умовах професійної діяльності. Завданнями педагогічної практики є розвиток професійно-важливих якостей здобувачів-практикантів: почуття обов'язку та відповідальності, умотивованості, гуманізму, співчуття, чуйності, працьовитості, дисциплінованості, культури відносин, об'єктивного самооцінювання, емоційної чуйності, любові до дітей, педагогічного такту, працездатності.

Контрольно-оцінний блок містить обґрунтовані критерії, показники, рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, опис яких представлений в параграфі 2.1.

Результативний блок структурно-функціональної моделі формування гендерної культури у майбутніх учителів початкової школи характеризує

результат – необхідний рівень готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Розглянуті блоки моделі становлять комплексний процес формування готовності майбутніх учителів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, розкриваючи зміст, процес формування, і його оцінку, тим самим припускаючи досягнення необхідного результату.

Розроблена структурно-функціональна модель є цілісною системою, оскільки концептуально-цільовий, змістовний, організаційний, методичний, контрольно-оцінний та результативний блоки взаємопов'язані й функціонують для досягнення єдиного кінцевого результату. Реалізація моделі здійснюється шляхом змістовно-цільового забезпечення процесу навчання студентів (нові авторські програми з гендерних дисциплін, з педагогічної практики; навчальні посібники, методичні рекомендації).

Отже, розроблена структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів – це цілісна система структурних (мета, принципи, методологічні підходи, етапи реалізації, рівні підготовленості майбутніх учителів) і функціональних (завдання та функції, психолого-педагогічні умови) компонентів, що знаходяться у взаємозв'язку та взаємодії й спрямовані на комплексне забезпечення освітньої діяльності викладачів і здобувачів у закладах вищої освіти з метою підвищення продуктивності освітньої діяльності та розв'язання завдань якісної професійно-педагогічної підготовки. Формування належного рівня готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів – це спільна діяльність суб'єктів освітнього процесу, що проводиться на всіх його етапах і спрямована на забезпечення позитивної мотивації, оптимізації змісту, організації професійної підготовки та її інноваційної реалізації, що, у свою чергу, стимулює професійно-педагогічний розвиток майбутніх фахівців у закладах вищої освіти.

Розроблена структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів передбачає корекцію змісту та методів фахової підготовки, у відповідності до об'єктивних змін поглядів соціуму з питань виховання культури гендерних відносин.

1.4. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів

Визначення педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів потребує розкриття змісту поняття «педагогічні умови», оскільки в педагогічній літературі відсутнє єдине його тлумачення.

Так, тлумачний словник визначає поняття «умова» як необхідну обставину, що уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь [33, с. 1506]. Ще один підхід розкриває зміст поняття через: 1) обставину, від якої що-небудь залежить; 2) правила, установлені у визначеній сфері життя, діяльності; 3) обставина, при якій що-небудь відбувається [163, с. 588].

У психології поняття «умови» представлено в контексті психічного розвитку й розкриваються через сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, що визначають психічний розвиток людини. Зокрема, словник подає значення через сукупність зовнішнього та внутрішнього середовища, що, ймовірно, впливають на розвиток конкретного психічного явища [128, с. 206]. Причому, умови можуть здійснювати вплив на процес розвитку, його динаміку та кінцеві результати: прискорювати або гальмувати розвиток.

У педагогіці умову розглядають як сукупність змінних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх чинників, що здійснюють вплив на фізичний, моральний, психічний розвиток людини, її поведінку, виховання та

навчання, формування особистості [175, с. 36]. Зокрема, Ю. Бабанський [13] визначив педагогічні умови відповідними факторами, педагогічними обставинами, які сприяють (або протидіють) виявам педагогічних закономірностей, що обумовлені дією факторів. На думку В. Андрєєва, педагогічні умови є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання та використання елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення мети [33, с. 124]. Дослідниця О. Савченко умову визначає як істотну обставину, причину, рушійну силу якогось процесу, явища [206, с. 412]. До педагогічних умов І. Аксаріна зараховувала ті, які свідомо створюються в освітньому процесі й повинні забезпечувати найбільш ефективне протікання цього процесу [6, с. 12]. На актуальність питання щодо визначення необхідних умов підготовки фахівців до будь-якої діяльності звертала увагу Т. Яблонська [250, с. 129].

Науковець О. Федорова під педагогічними умовами розуміє сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей її здійснення, що забезпечують успішне вирішення поставленого завдання [231].

Зазначену проблему досліджувала вітчизняний науковець М. Малькова, яка характеризує педагогічні умови, як «сукупність зовнішніх та внутрішніх обставин (об'єктивних заходів) освітнього процесу», від реалізації яких залежить досягнення поставлених дидактичних цілей [144, с. 98].

Як зазначає Т. Каминіна, педагогічними умовами слід розуміти «...сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на вирішення поставлених у педагогіці завдань». При цьому до педагогічних умов належать лише ті, що спеціально створюються в педагогічному процесі та реалізація яких забезпечує найбільш ефективний його перебіг [109, с. 63].

Визначаючи педагогічні умови професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти, на думку І. Мельничук, необхідно враховувати той

факт, що процес навчання здобувачів у закладах вищої освіти засновано на певних *закономірностях*, які:

- зумовлюють послідовність досягнення визначених цілей;
- уможливлюють ефективне управління процесом навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців на основі передбачення її результатів;
- дають підстави для наукового обґрунтування й оптимізації змісту, форм і методів підготовки фахівців на сучасному етапі реформування системи освіти в Україні [150, с. 292–293].

Для визначення педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів були враховані закономірності навчання, згідно з якими результативність професійної підготовки здобувачів вищої освіти залежить від таких чинників:

- значущість для майбутніх фахівців змісту навчального матеріалу;
- використання методів активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти;
- створення ситуацій посиленої міжсуб'єктної взаємодії, у якій основним та важливим чинником є професійне спрямування;
- створення навчальних ситуацій для практичного застосування майбутніми фахівцями результатів теоретичної підготовки (як з фахових, так і з гуманітарних дисциплін);
- залучення здобувачів до вирішення значущих для них навчально-професійних завдань тощо.

Отже, *педагогічними умовами* виступає сукупність взаємозалежних елементів освітнього середовища – чинників, що визначаються й усвідомлюються учасниками педагогічної взаємодії, реалізуються в освітньому процесі ЗВО, спонукають викладачів і здобувачів вищої освіти до активізації власної діяльності з метою оптимізації професіогенезу майбутніх

фахівців та спричиняють підвищення ефективності процесу професійної підготовки [150, с. 301].

Аналіз наведених дефініцій дає підстави констатувати, що *педагогічними умовами формування готовності майбутніх учителів до виховання культури гендерних відносин слід уважати сукупність спеціальних засобів, методів, форм навчання, що сприяють побудові освітнього процесу з урахуванням потреб, інтересів, можливостей особистості щодо формування культури гендерних відносин як ефективної професійної діяльності.*

У процесі визначення педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів було враховано результати досліджень з визначення педагогічних умов гендерного виховання, формування культури гендерних відносин. Так, О. Васильченко соціально-педагогічними умовами формування гендерної культури студентів університету визначає: 1) створення гендерно-чутливого середовища в закладах вищої освіти, яке засноване на ідеї гендерної рівності та спрямованого на засвоєння партнерської ідеології відносин статей; 2) опору на гендерні та культурні особливості студентів відповідно до їхнього віку, природних та соціокультурних потреб, інтересів у міжособистісному спілкуванні задля прояву їхньої гендерної ідентичності; 3) залучення здобувачів вищої освіти до спільної діяльності з представниками громадських організацій з орієнтацією на вирішення гендерних питань на рівні університету й територіальної громади [31, с. 116.].

Науковець М. Радзивилова наголошує на тому, що для формування гендерної культури поряд із теоретичною підготовкою вчителів необхідним є створення соціокультурного середовища в закладах вищої освіти, яке б сприяло підвищенню адаптаційних можливостей студентської молоді до нових соціальних умов життєдіяльності, ефективного особистісного самовизначення, вибору життєвих ідеалів і цінностей з урахуванням гендеру.

Із цією метою важливим є створення гендерно збалансованого освітнього простору вищої школи: розширення переліку гендерних дисциплін, які сприяли б зняттю бар'єрів традиційного сприйняття соціально-психологічних характеристик і соціальних ролей чоловіків і жінок; організація соціально-комунікативних тренінгів, рольових ігор, вправ із розширення свідомості й самоактуалізації майбутніх фахівців, створення практик, що впливають на гендерні характеристики студентської молоді, створюють умови для тренування гендерної чутливості; гендерна освіта молоді, консультативна допомога в реальних життєвих ситуаціях, що виникають у процесі гендерної соціалізації молоді [201, с. 5–10].

Також слід відзначити позицію І. Іванової визначати низку педагогічних умов, які необхідні для ефективної реалізації процесу підготовки майбутніх фахівців до формування гендерної культури учнів. У своїй роботі дослідниця оперує поняттям «гендерна освіта» й визначає такі педагогічні умови:

- 1) забезпечення гендерно-орієнтованої спрямованості змісту психолого-педагогічних дисциплін;
- 2) тренування вмінь і навичок конструювання й організації виховних заходів гендерної спрямованості;
- 3) активізація форм і методів позааудиторної виховної роботи через залучення студентів до діяльності громадських організацій [83].

Реалізація запропонованих авторкою педагогічних умов має цінність і для комплексного процесу формування готовності майбутніх учителів до виховання культури гендерних відносин, адже гендерна освіта передусє формуванню гендерної компетентності та фахової підготовки до формування культури гендерних відносин.

Оскільки структура формування готовності майбутніх учителів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів визначається мотиваційним, когнітивним, поведінковим, особистісним компонентами, то в процесі визначення педагогічних умов формування готовності майбутніх

учителів до виховання культури гендерних відносин необхідно враховувати їх зміст та функціональне призначення.

Природа гендерної культури, як новоутворення в структурі особистості педагогів, що виникає під впливом зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) факторів, дозволяє зробити висновок, що педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів мають забезпечувати комплексний вплив на реалізацію мотиваційного, когнітивного, поведінкового, особистісного компонентів формування готовності, що потребує організації неперервного оновлення системи знань про зміст гендерної культури у соціумі, формування гендерної компетентності, яка проявляється в організації процесу виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, високому рівні активності особистості вчителя, що ґрунтується на відповідній мотивації.

Зміст мотиваційного та когнітивного компонентів репрезентує інтегративні аспекти професійного становлення педагога, що пов'язані з мотивацією до фахового зростання та усуненням суперечності між актуальною та бажаною професійною підготовкою. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів та методика їх реалізації пов'язані з представленим змістом і мають забезпечувати реалізацію змісту мотиваційного та когнітивного компонентів шляхом формування позитивної мотивації до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів у поєднанні з неперервним оновленням системи знань у цій галузі. Зміст поведінкового та особистісного компонентів визначає характеристики активної свідомої педагогічної діяльності, що спирається на актуальні знання й підкріплюється усвідомленими вміннями, що вказує на необхідність накопичення базового достатнього досвіду виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Із огляду на це, визначено такі педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів:

1. Формування гендерної компетентності майбутніх учителів початкових класів на основі інтеграції змісту навчання і гендерного виховання.

2. Забезпечення підготовки до розроблення та використання в освітньому процесі початкової школи гендерних педагогічних ігор на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходу.

Визначення першої педагогічної умови – *формування гендерної компетентності майбутніх учителів початкових класів на основі інтеграції змісту навчання і гендерного виховання* – ґрунтується на визначеному понятті готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів та вимогах до якості професійної підготовки.

Реалізація моделі формування готовності майбутніх учителів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів потребує інтеграції системи знань про зміст гендерної культури у соціумі, оскільки складовою гендерної компетентності виступає сформована готовність майбутнього вчителя початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Гендерна компетентність потребує неперервного оновлення знань та вмінь. Соціальна ситуація виховання молодого покоління в освітньому процесі характеризується необхідністю підвищення гуманістичних, моральних вимог із боку суспільства і необхідністю визначення позиції особистості в житті, суспільстві та майбутній професії.

Завданням виховання культури гендерних відносин в сучасному суспільстві полягає у вихованні поваги до людської гідності й високих моральних якостей, що необхідні для співіснування з різними соціальними групами, расами, релігіями, етносами, вихованні толерантності, формуванні

готовності до міжкультурної взаємодії, подоланні негативних культурних стереотипів, готовності до активних соціальних перетворень у суспільстві, створенні сприятливих умов для прийняття учнями загальнонаціональних цінностей.

Поняття гендерної культури в суспільстві зводиться лише на розрізнення за статевими ознаками, на відміну від європейських, які налічують понад 26 видів гендерних ознак (колір шкіри, віросповідання, стиль одягу, розподілення праці, родинні ролі, сексуальна орієнтація, заняття спортом тощо).

Необхідність упровадження гендерного компонента в національну систему підготовки фахівців задекларована в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [175], Наказі Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» [182], Національній доповіді «Цілі розвитку тисячоліття Україна – 2013» [69], де наголошується про важливість реалізації гендерних підходів в освітніх програмах закладів освіти різних рівнів акредитації.

Отже, однією з найважливіших проблем української освіти на сучасному шляху змін є підвищення ролі й значущості вчителя в сучасному суспільстві, якості підготовки здобувачів педагогічних закладів вищої освіти, формування їхніх професійних компетентностей, однією з яких є гендерна компетентність.

В умовах переходу до постіндустріального суспільства та з розвитком демократичних процесів в Україні дедалі актуальнішою є потреба у формуванні гендерної компетентності сучасного педагога. Актуальність проблеми визначається ще й тим, що введення гендерного компонента у зміст та організацію освітнього процесу сприяє формуванню егалітарної свідомості, вихованню особистості, яка є вільною від гендерних стереотипів та упереджень за ознакою статі, здатною комфортно вписатись у концепцію демократичного суспільства. Але повноцінне здійснення гендерного

виховання молодого покоління можливе лише за умови наявності гендерно компетентного педагога.

Реалізація нової парадигми освіти, коли незалежну роль відіграє гендерна компетентність учителя як носія та головного суб'єкта формування сучасних моральних цінностей, визначає пріоритетним вирішення проблеми формування гендерної компетентності на етапі підготовки в закладі вищої освіти. Спираючись на класифікацію компетентностей в стратегії модернізації змісту освіти, гендерну компетентність слід віднести до складу ключових (базових) компетентностей, оскільки вона описується такими характеристиками, як багатофункціональність, міждисциплінарність, багатовимірність і включає різні особистісні якості, інтелектуальні здібності, комунікативні вміння педагога, які пов'язані з його гендерної культурою.

Як підкреслює Т. Голованова, незважаючи на те, що формування гендерної культури студентів є одним з напрямків роботи вищої школи, у свідомості сучасних педагогів до сьогодення часу не сформувалося почуття особистої відповідальності за формування гендерної компетентності майбутніх фахівців. Саме тому питання забезпечення процесу формування гендерної культури пов'язано з питаннями формування гендерної компетентності [59].

Оволодіння гендерними нормами, цінностями, знаннями, що знаходять своє втілення в поведінці чоловіка і жінки, характеризується сформованою гендерною компетентністю особистості. Дослідники гендеру в розвинених країнах підкреслюють, що гендерна компетентність стає частиною необхідних лідерських умінь у професійних закладах, організаціях і є необхідною якістю для успішного ефективного менеджменту як і інші компетентності [257].

Аналіз профільних досліджень засвідчує, що науковці, зокрема, М. Воровка [37], О. Вороніна [226], О. Гончаренко [50], О. Горошко [63], І. Жеребкіна, С. Жеребкін [77], О. Здравомислова [78], О. Кікінежді [113], В. Кравець [131], І. Мунтян [157], Л. Попова [180], І. Тартаковська [225],

Г. Тьомкіна [78], О. Цокур [240] указують у своїх працях на важливість гендерного компонента у професійній компетентності випускників закладів вищої освіти. Дослідники І. Іванов та В. Кравець [129] звертають увагу на потребу підготовки кадрів, які володітимуть методикою та технологією здійснення гендерного виховання, мають відповідний рівень гендерної культури. На необхідності інтеграції гендерного підходу в підготовку педагогів акцентують увагу Л. Міщик [153], Т. Голованова[60], В. Васильєва [153], оскільки це дасть реальну можливість майбутнім фахівцям сфери освітніх послуг із повагою ставитись як до рівноправного розкриття людиною свого особистісного потенціалу, так і до рівної можливості його реалізації, незалежно від статі [153, с.32].

Інтеграційний підхід сприяє вирішенню таких завдань: розкриває інтелектуальний потенціал здобувачів; формує професійні компетенції; створює психолого-педагогічні умови для самоосвіти, самовиховання, саморозвитку, соціалізації.

Гендерний компонент педагогічної діяльності, який регламентує взаємодію вчителя з усіма учасниками освітнього процесу, є утворенням, яке складно формалізувати, і яке характеризується наявністю великої кількості факторів, які треба враховувати в процесі прийняття рішення. Отже, гендерну компетентність як інваріантну характеристику можна розглядати, з одного боку, як систему професійних норм і правил поведінки вчителя, які можна відпрацьовувати в процесі контекстного навчання, з іншого – як психолого-педагогічний інструмент впливу педагога через особисту поведінку на внутрішній світ дитини. Наявність гендерної компетентності в структурі професійної компетентності розширює професійні можливості педагога і проявляється як здатність ефективно будувати освітній процес і взаємодіяти з усіма учасниками педагогічної взаємодії [66].

Розвиток гендерної компетентності передбачає формування профільної системи знань, умінь, професійно важливих якостей. У зв'язку з цим неперервне оновлення системи знань та умінь має підтримуватись

професійно важливими якостями, як складовою компетентності, що мають забезпечувати спрямованість на оновлення системи знань та вмінь. Отже, формування гендерної компетентності вчителя потребує конкретизації мотивів його діяльності. Розуміння мотивів, які керують діями людини, відкриває можливість розробки ефективної системи впливу на процес формування професійної компетентності.

Серед основних цілей інтеграційного підходу при вивченні навчальних дисциплін, важливим є наступні: формування гендерної свідомості; гендерно-правових і моральних норм; знань з виховання гендерної культури; розвиток дослідницьких, проєктувальних, комунікативних, рефлексивних умінь; виховання особистісно-значущих і професійних якостей особистості.

Відповідно до закону Йєркса-Додсона ефективність діяльності залежить від сили мотивації. Слабка мотивація є недостатньою для досягнення успіху, а чим сильніше спонукання до дії, тим вищий результат діяльності [232, с. 119]. Мотивація є віддзеркаленням передусім внутрішніх стимулюючих сил індивіда, його внутрішньої особистісної структури, професійна мотивація також є відображенням прагнення та готовності до здійснення певних учинків на шляху до задоволення відповідних потреб і досягнення професійних та в цілому життєвих цілей [111].

У психолого-педагогічних дослідженнях досить широко розкрито суть мотивів, мотивації особистості. Мотивація – це динамічний процес фізіологічного та психологічного управління поведінкою людини, який визначає її спрямованість, організованість, активність та стійкість [159]. Спрямовання до діяльності та рівень активності в її реалізації, яке притаманне окремому вчителю, не може бути усвідомленим, якщо не виявлено систему актуальних саме для цього індивіда потреб [214, с. 305].

Мотивація є однією з фундаментальних проблем. Її значимість для розробки сучасної педагогіки пов'язана з аналізом джерел активності людини, спонукальних сил його діяльності, поведінки. У загальному

розумінні мотив це те, що визначає, стимулює, спонукає людину до будь-якої діяльності.

Із метою формування в здобувачів вищої освіти мотивації до опанування професійними знаннями, вміннями і навичками особливу увагу слід приділити стимулюванню їх до активної участі в освітньому процесі, формуванню в них суб'єктної позиції в процесі власного професійного становлення. Адже позитивна динаміка у розвитку мотивації майбутніх фахівців є можливою лише за умови єдності їх виявів.

За допомогою активних форм і методів навчання моделюється не тільки зміст професійної діяльності, моделюються і ті соціальні відносини, в яких вона здійснюється. Моделювання в навчальній діяльності майбутніх фахівців ситуацій професійної діяльності дозволяє ввести в зміст професійної підготовки особливості навчальних і життєвих відносин, що, сприяє не тільки засвоєнню й творчому застосуванню знань, а й прийняттю їх як засобів професійної й особистісно значущої діяльності. Отже, навчання здійснюється одночасно в контексті професійної діяльності та в контексті життєвого досвіду здобувача, що в сукупності сприяє формуванню професійної та соціальної компетентності майбутнього фахівця.

Для успішного формування професійної мотивації важливо також систематично діагностувати наявний її стан, що надає змогу обирати ефективні методи та форми освітньої роботи зі студентами. Зокрема, для збирання необхідної інформації, вивчення внутрішнього світу кожного здобувача вищої освіти, його думок, почуттів, мотивів, особливостей взаємовідносин можна застосовувати бесіди, спостереження, інтерв'ювання, анкетування тощо. З вищезазначеного випливає, що умова забезпечення стійкої професійно орієнтованої мотивації навчальної діяльності майбутніх фахівців у процесі навчання фахових дисциплін сприяє активному засвоєнню навчального матеріалу фахових дисциплін.

Сформованість мотивації в процесі підготовки майбутнього вчителя до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів впливає на

успішне досягнення кінцевої мети цього процесу – сформованості готовності в цілому.

Мотивація до якісного здійснення своєї професійної діяльності, сформовані професійні цінності та позитивне ставлення до професії, до використання гендерного підходу, усвідомлення гендерної ролі в рамках педагогічної діяльності, прийняття або відторгнення гендерних стереотипів та гендерних норм як орієнтирів у конструюванні гендерної взаємодії з учнями та колегами передбачає наявність у індивіда бажання постійно поповнювати знання про зміст гендерної культури.

Отже, процес інтеграції системи знань спирається на мотиви професійної діяльності, які забезпечують реалізацію сформованої гендерної компетентності у своїй професійній діяльності, і як наслідок – реалізації гендерного підходу у вихованні культури гендерних відносин молодших школярів.

Реалізація цієї умови передбачається шляхом упровадження гендерної проблематики в процес вивчення психолого-педагогічних дисциплін і міждисциплінарних курсів. Слід спрямовувати увагу на усвідомлення необхідності опанування теоретичними знаннями, що сприятиме мотивації майбутніх учителів початкових класів до формування компетентності у галузі гендерного виховання молодших школярів. Обов'язковою вимогою до реалізації педагогічної умови є забезпечення інформаційної насиченості освітнього процесу.

Інтеграція змісту навчання і гендерного виховання не тільки дозволяє за один і той же проміжок часу вивчити і освоїти більшу кількість матеріалу, а й сприяє формуванню системності знань, динамічності мислення, розвитку творчих способів діяльності та ціннісних орієнтацій здобувачів.

Важливу роль у процесі формування умінь оновлювати знання майбутнього вчителя відіграють пошук наукової літератури та ресурси мережі Інтернет. Таке поєднання традиційних засобів навчання з комп'ютером дозволить постійно оновлювати здобутті знання, роблячи при

цьому процес цікавим, різноманітним, інтенсивним, що забезпечить ефективність процесу самовдосконалення.

Результатом застосування інтеграційного підходу змісту навчання і гендерного виховання є: оптимізація освітнього процесу; систематизація навчально-пізнавальної діяльності; формування гендерної компетентності.

Зміст умови формування гендерної компетентності майбутніх учителів початкових класів на основі інтеграції змісту навчання і гендерного виховання виступає не як альтернативне навчання, а як доповнення, як новий підхід, що дозволяє досягти кращих результатів у процесі формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Визначення другої педагогічної умови – *забезпечення підготовки до розроблення та використання в освітньому процесі початкової школи гендерних педагогічних ігор на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходу* – базується на розумінні професійної компетентності як сукупності знань, умінь, професійно важливих якостей. Формування системи знань та настанови на продуктивну педагогічну діяльність з формування культури гендерних відносин у молодших школярів має підтримуватись формуванням відповідної системи вмінь.

Сучасний стан розвитку системи педагогічної освіти вимагає практичної фахової підготовки майбутніх учителів, які здатні цілісно бачити професійну діяльність, здатні до самостійного прийняття рішень, володіють спеціальними вміннями і навичками. Одне з основних завдань вищої школи – професійно компетентний майбутній фахівець, який здатен вільно й активно мислити, самостійно генерувати та втілювати нові ідеї й технології навчання та виховання й у такий спосіб домагатися кращих результатів у своїй професійній діяльності, реалізації власних професійних можливостей [124]. Здатність і готовність діяти виступають визначальними компетентностями, які повинні бути сформовані під час навчання в закладах вищої освіти [124]. У зв'язку з цим перехід до компетентнісної моделі навчання обумовлений

необхідністю забезпечення професійної підготовки у відповідності до вимог стейкхолдерів.

Реалізація суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходу вимагає досягнення оптимального поєднання різних інструментів навчання, з яких найбільш ефективним є навчання дією, що реалізується стимулюванням самостійної пошукової роботи здобувачів вищої освіти за допомогою різних прийомів і доповнюється контролем за освітнім процесом із боку викладача. Широке впровадження даних інструментів сприятиме подоланню розриву між знаннями і їх практичною реалізацією.

Навчання дією – є навчанням через досвід. Навчання дією – це структурований процес вивчення власного досвіду вирішення практичного завдання, проблеми, реалізації проєкту тощо. Воно спирається на сформовану здатність ставити питання, що допомагають прояснити, що робити і як. Основні відмінні риси даного навчання: здобувачі працюють над реальними завданнями, а не над вправами або штучними ситуаціями; вони вчаться не тільки у викладача, а й один у одного; здобувачі працюють із різними базами даних для вибору і прийняття різних рішень у контексті реальних професійних ситуацій; здобувачі вчаться мислити критично.

Як зазначає М. Ярмаченко, «Педагогічний досвід – сукупність знань, умінь та навичок, що набуваються вчителем у процесі практичної навчально-виховної діяльності; основа педагогічної майстерності вчителя, одне з важливих джерел розвитку педагогічної науки» [169].

Отже, метою підготовки майбутніх вчителів початкових класів є формування у них професійних умінь й особистісних якостей фахівця, оволодіння найважливішими видами професійної діяльності.

У сучасних педагогічних дослідженнях активно вивчається питання «індивідуального досвіду» особистості. Індивідуальний досвід вважається необхідним чинником формування «такої життєвої перспективи, яка б відкривала перед особистістю можливості саморозвитку та самореалізації» [168].

В умовах реформування Нової української школи, приведення національної системи освіти до загальноєвропейських світових норм у процесі виховання хлопчиків і дівчат залишається невирішеним завданням подолання роз'єднаності між представниками протилежних статей. Серед нових педагогічних завдань усе більшої актуальності набуває пошук ефективних шляхів формування культури гендерних відносин у молодших школярів, що на практиці проявляється під час їхньої взаємодії у виконанні спільних справ [67]. Гендерна соціалізація хлопчиків і дівчат можлива лише в спільному середовищі, де діти мають можливість спілкуватися, грати, виконувати спільні дії, але при цьому вони можуть і показати особисті індивідуальні особливості, а також якості, властиві власному гендеру.

Аналіз психолого-педагогічних праць (Н. Бібік, Н. Гавриш, Г. Костюк, Н. Луцан, І. Сікорський, В. Сухомлинський, О. Савченко, К. Ушинський) дає підстави констатувати, що в молодшому шкільному віці провідними видами діяльності виступають ігрова та навчальна. З переходом до навчання у закладі загальної середньої освіти ігри залишаються провідним видом діяльності й певною мірою конкурують із навчанням. Порівняння навчальної та ігрової діяльності дає можливість виділити ряд переваг останньої: гра розвиває комунікативні здібності, логічне мислення, вчить передбачати наслідки своїх і чужих учинків, ознайомлює з нормами поведінки, виробляє активне ставлення до життя, розвиває наочно-образне та логічне мислення. У процесі гри здобувач початкової освіти усвідомлює себе активним суб'єктом ігрової діяльності та учасником колективу, моделює міжособистісні стосунки, проявляє здібності до комунікації, що виявляються у вирішенні конфліктів та проблем, які можуть виникати у міжособистісних стосунках із однолітками. За допомогою гри педагог привертає увагу дітей, підвищує активність, полегшує запам'ятовування освітнього матеріалу. Перелічені переваги ігрової діяльності дають підстави припустити, що організація ігор в освітньому процесі початкової школи, яка має тривалий успішний досвід вирішення комплексу педагогічних завдань (розвиток пізнавальної

активності, формування мотивації до навчання, розвиток комунікативних умінь тощо), потенційно може вирішувати й завдання організації міжособистісного спілкування молодших школярів із урахуванням їхніх гендерних особливостей, що утворюватиме основу для формування в них культури гендерних відносин.

Розроблення та використання гендерних педагогічних ігор виступає продуктивним засобом формування потрібних знань, умінь, уявлень, переконань, які природним шляхом утворюються за результатами набуття досвіду виконання різного роду завдань у налагодженні міжособистісної взаємодії. Для молодшого шкільного віку характерним є включення в ігрову діяльність із урахуванням гендерних ознак: хлопчики віддають перевагу іграм з хлопчиками, а самі ігри мають специфічне забарвлення, яке можна охарактеризувати з позиції гендерних особливостей хлопчиків («Автомайстерня», «МНС», «Пожежники», «Мандрівники» тощо). Так само дівчата віддають перевагу іграм із іншими дівчатами, які також мають власні гендерні особливості («Сім'я», «Лікарня», «Магазин», «Перукарня», «Ательє» тощо).

Беручи до уваги спільне для обох статей прагнення включатись в ігрову діяльність, можемо констатувати, що використання в освітньому процесі ігрової діяльності має потенціал для вирішення будь-яких завдань, що пов'язані з необхідністю набуття досвіду ефективної комунікації. У даному випадку комунікація потребує налагодження взаємодії між дітьми різної статі з метою усвідомлення ними відмінностей учасників ігрової взаємодії, набуття досвіду врахування таких відмінностей і на цій основі формування свідомого вибору моделі поведінки під час соціальної взаємодії за межами освітнього закладу.

Уключення хлопчиків і дівчаток у спільні ігри потребує перенесення акценту на гендерні особливості учасників спільної ігрової діяльності з метою їх усвідомлення представниками протилежної статі. Спільні ігри потрібні як хлопчикам, так і дівчаткам. Дослідник В. Каган стверджував:

«здійснюючи «чоловічі» і «жіночі» ролі, спостерігаючи один за одним, хлопчики і дівчатка навчаються бути собою. Мужнім чоловіка робить слабка жінка, а жіночною – сильний, справжній чоловік» [213].

У молодшому шкільному віці гендерна соціалізація хлопчиків і дівчат передбачає цілеспрямовану педагогічну роботу, що містить формування в молодших школярів ціннісного ставлення, інтересу до представників своєї й протилежної статі, бажання й умінь взаємодіяти один із одним, досягати угоди, мирно розв'язувати конфлікти, становлення позицій хлопчика і дівчинки як суб'єктів соціальних відносин. Виробляється модель поведінки, що відповідає статі дитини, досвіду і способам колективної взаємодії, співпраці в дитячих видах діяльності.

Відповідно до концепції Нової української школи, в адаптаційно-ігровому періоді можна спостерігати, як діти грають, виконуючи завдання й взаємодіють у такий спосіб один із одним. Для учнів обох статей гра виступає засобом соціалізації, а також можливістю включення до активного спілкування з іншими учасниками гри. Під час гри взаємодія має яскраве емоційне забарвлення, а бажання отримати в ній очікувані результати стимулює до творчого прийняття нестандартних рішень з урахуванням правил гри та сформованих об'єктивних умов для міжособистісного спілкування [127].

Величезне значення приділяється використанню гри в Новій українській школі. Учителю треба пам'ятати, що гра продовжує займати важливе місце в початкових класах, що гра – це природна для дитини форма навчання. Навчаючи дітей за допомогою ігрових методів, учитель подає дітям освітній матеріал досить легко і природно, що сприяє його запам'ятовуванню та міцному засвоєнню. Важливість використання гри актуалізується з огляду на інформаційний сучасний світ, тому головним завданням підготовки сучасного вчителя початкових класів стає розвиток у нього здатності шукати і знаходити нові ігрові методи. Ігрові технології та гра безпосередньо впливають на формування в школярів відносин один із

одним, гра стає об'єктом взаємодії дітей обох статей, що також важливо враховувати вчителю. Відомо також, що можливість творчості, креативності поза грою доступна не всім школярам. А ігрові методи дають можливість проявляти свою особистість.

У зв'язку з цим ігри можуть слугувати простором ефективного міжособистісного спілкування дітей різної статі за умов об'єднання їх ігрових спрямувань у межах певної спільної ігрової діяльності.

Упровадження ігрової діяльності в якості об'єднувального чинника пояснюється педагогічним завданням створення адекватної моделі міжособистісної взаємодії, основою якої слугуватиме спеціально організована дидактична гра з принципово новими характеристиками. Суть зазначеної наукової позиції полягає у визначенні ігрової діяльності учня як засобу ефективної комунікації в процесі набуття складових культури гендерних відносин. Тому пропонувані ігри по відношенню до суб'єктів ігрової діяльності виступають об'єктом, на який спрямована їхня активність. Уключення до ігрової діяльності суб'єктів обох статей одночасно з урахуванням їхніх гендерних особливостей у змісті пропонуваних ігор указує на доцільність розглядати процес моделювання такого роду ігор із позиції включення двох суб'єктів (суб'єктів різної статі), які об'єднані в ігровій діяльності спільним об'єктом – пропонуваною для спільної діяльності грою. За такого підходу виникає необхідність детального наукового обґрунтування особливостей нових суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин, за яких суб'єкти є носіями різного гендеру, а об'єкт виступає об'єднувальним механізмом двох суб'єктивних досвідів у процесі спільної ігрової діяльності.

Побудова гендерних відносин молодших школярів на суб'єкт-об'єкт-суб'єктній позиції ґрунтується на особистісно орієнтованій моделі виховання людини з активною життєвою позицією, яка прагне творчо підходити до вирішення різних життєвих ситуацій, має власну думку та вмє відстоювати її.

Використання суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин дозволяє змодельовати гендерні педагогічні ігри на різних уроках у початковій школі як спільну навчально-ігрову діяльність молодших школярів і виховати в них здатність взаємодіяти з представниками своєї та протилежної статті.

Питання суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відношень порушувались у працях Г. Андрєєвої, А. Бодаєва, Є. Головахи, А. Петровського, В. Рубцова та інших учених. Але при цьому гендерні педагогічні ігри на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносинах не були предметом вивчення.

Суб'єкт-об'єкт-суб'єктні відносини молодших школярів на основі гендерного підходу – це тип відносин, що складається в освітньому процесі, де суб'єктами є активні учасники освітнього процесу (учні обох статей), а об'єктом є спільна діяльність (гра). Це один із дієвих підходів, де організація гри виступає в якості об'єкта, який забезпечує ефективну взаємодію хлопців з дівчатами, коли діти виступають активними учасниками спільної діяльності на рівні обох статей (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Структурна схема суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин засобами педагогічних ігор

Принцип суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин молодших школярів на основі гендерного підходу вказує на необхідність організації такої взаємодії,

за якої спільна діяльність передбачає формування у свідомості учнів культури гендерних відносин як результату трансформації набутого досвіду комунікації. Враховуючи переваги педагогічних ігор у порівнянні з іншими способами організації міжособистісної взаємодії учнів різної статі в початковій школі, цілі, зміст і процес гри максимально відповідають вимогам організації продуктивної суб'єкт-об'єкт-суб'єктних діяльності щодо формування культури гендерних відносин.

Для організації гендерних педагогічних ігор слід урахувати такі умови:

- взаємодія учасників ігрової діяльності має будуватися на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктної взаємодії, що передбачає активну участь хлопців і дівчат;
- ігрова діяльність повинна бути значимою для дітей, торкатись частин об'єктивної реальності, але при цьому пошук рішення щодо вирішення ігрової ситуації не повинен бути очевидним, а передбачати дослідницький пошук, можливу варіативність. Ігровий сценарій, що є основною ідеєю, можуть підказати самі діти;
- передбачуваний результат ігрової діяльності повинен бути відчутним, значущим для дітей. У цьому й проявляється особлива значимість суб'єкт-об'єкт-суб'єктної взаємодії в процесі організації спільної ігрової діяльності з учнями початкових класів. Результатом виступають знання і вміння учнів взаємодіяти, бажання брати участь у колективних справах, інтерес до організованої спільної діяльності, культура гендерних відносин.

Аналіз класифікацій відомих педагогічних ігор дав змогу визначити структуру гендерних педагогічних ігор на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктної взаємодії (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Гендерні педагогічні ігри на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин

Гендерні імітаційні ігри (рольові, ділові та ігрові ситуації) найбільшою мірою відповідають сучасним вимогам наближення ігрового процесу до реальної дійсності з метою набуття умінь і навичок культури гендерних відносин. Гендерні імітаційні ігри будуються на певній моделі середовища, в якому будуть діяти учасники. Гра представлена у вигляді симуляції, і в ній знаходить відображення поведінка здобувачів початкової освіти, передбачається виконання певних ролей кожним учасником.

Гендерні рухливі ігри (змагання, ігрові вправи, сюжетні рухливі ігри) можна назвати виховним інститутом, що сприяють як розвитку фізичних і розумових здібностей, так і освоєнню моральних норм, правил поведінки, етичних цінностей суспільства. Гендерні рухливі ігри є однією з умов розвитку гендерної культури дитини. В них дитина осмислює й пізнає навколишній світ, розвиває свій інтелект, фантазію, уяву, в іграх формуються соціальні якості, вона вчиться взаємодіяти, спілкуватися з однолітками, виховується доброзичливістю, прагнення до взаємодопомоги.

Гендерні дидактичні ігри (словесні, предметні, настільні) спрямовані на вирішення конкретних освітніх завдань, але в той же час вони мають гендерний виховний вплив на ігрову діяльність. Гендерне виховне значення дидактичної гри полягає у формуванні взаємин дітей, уміння разом грати, узгоджувати свої інтереси з інтересами колективу, допомагати один одному й радіти успіху товариша, дотримуватися правил гри. Гендерні дидактичні ігри дають можливість формувати такі риси особистості, як чесність, правдивість, тренують дітей у гендерних учинках, створюють умови для формування досвіду гендерних відносин.

Отже, використання гендерних педагогічних ігор на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин, що забезпечує розкриття гендерної культури дитини (здатність приймати самостійні відповідальні рішення в ситуаціях самовизначення, здатність активно й усвідомлено взаємодіяти з соціальним середовищем, відстоюючи власну незалежність й індивідуальність), призведе до успішного розвитку в цілому. Основи характеру та майбутньої поведінки дорослої людини закладаються в дитинстві. Тому суть ігор, в які грає дитина, формує його подальше світогляд на все життя.

У процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів важливо навчити їх створювати гендерні педагогічні ігри на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносинах при викладанні різних освітніх предметів. Це можна назвати процесом формування гендерної культури вчителя, вміння створювати ігрове середовища, що забезпечує гендерний розвиток школяра. Педагогу необхідно оволодіти вміннями організації гендерного простору відповідно до норм культури гендерних відносин.

На основі теоретичного аналізу науково-педагогічних досліджень встановлено, що забезпечення підготовки з розроблення та використання гендерних педагогічних ігор, які реалізують процес інтеграції навчання та виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, представляє сукупність культурологічних потреб, які були практично набуті на основі

здобутих знань, умінь та навичок, творчих досліджень, самостійної наукової роботи тощо.

У психолого-педагогічній літературі розуміння гендерного спрямованого навчання відповідає засвоєнню змісту та способів діяльності, що здійснюється в процесі власної активності індивіда, у результаті чого діяльність водночас є процесом формування здібностей і функцій особистості.

У рамках компетентнісного підходу відбувається орієнтація на побудову освітнього процесу відповідно до результатів навчання: при плануванні освітнього процесу, що заснований на врахуваннях гендерних компетентностей, спочатку закладаються виразні та зіставні параметри опису того, що випускник буде знати і вміти по закінченню закладу вищої освіти. Результати навчання й сформованої гендерної компетентності, з одного боку, визначають зміст освітніх курсів, з іншого – вони встановлюються, виходячи з вимог окремої навчальної дисципліни або модуля, а також із соціальних завдань щодо формування у випускників гендерної компетентності та вміння виховувати культуру гендерних відносин у молодших школярів. Максимальне використання досвіду і знань викладачів – важливий принцип реалізації змісту навчання, проте він не повинен ставати провідним. Важливо підкреслити, що саме здобувач вищої освіти освоює компетентності та є активним суб'єктом діяльності, а не викладач передає йому свої знання.

Компетентнісний підхід передбачає готовність і прагнення людини застосовувати свої знання, вміння та особистісні якості в певній галузі професійної діяльності [124].

Освітнє середовище що забезпечує підготовку з розроблення та використання гендерних педагогічних ігор, які реалізуються у процесі інтеграції навчання та виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, сприяє подоланню перешкод, що виникають під час професійної підготовки, впливає на осмислення індивідуального досвіду й гендерної компетентності майбутніх професіоналів, оскільки на різних етапах навчання

змінюються характер, тематичний зміст, форми організації та контролю, методи навчання, що підвищує ефективність підготовки до педагогічної діяльності, до виховання культури гендерних відносин молодших школярів та якість загальної професійної підготовки.

Отже, формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів має бути максимально орієнтованим на становлення індивідуальності та розвиток творчого мислення, що неможливе без усвідомлення глибинних зв'язків педагогічних явищ на різних етапах виховання та початкової освіти в Україні.

Очікуваним результатом упровадження педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів виступають: знання методів інформаційного пошуку та вміння самостійно здійснювати добір інформації з гендерної тематики; вміння індивідуально організовувати процес виховання культури гендерних відносин молодших школярів; уміння розробляти та використовувати гендерні педагогічні ігри; сформовані професійно важливі якості гендерної компетентності майбутніх учителів початкових класів (умотивованість, толерантність, культура взаємовідносин, рефлексивність).

Висновки до розділу 1

Аналіз наукових праць, присвячених питанням з теми дослідження, показує, що актуальність проблеми формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів відповідно до вимог сучасної школи обумовлюється відсутністю теоретичних досліджень та практичних шляхів реалізації означених складових професійної підготовки в умовах педагогічного закладу вищої освіти.

Проведений аналіз змісту освітньо-професійних програм з підготовки вчителів початкових класів педагогічних закладів вищої освіти України дає підстави стверджувати, що питання гендерної освіти та підготовка майбутніх фахівців до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів не представлені в якості програмних результатів вивчення переліку обов'язкових освітніх компонентів.

Реалізація гендерного підходу в змісті освіти закладів загальної середньої освіти дозволяє виділити такі його особливості: гендерна нерівність у змісті шкільної навчальної літератури; гендерні стереотипи; форми взаємин у класі, що проявляються в перевазі однієї статі над іншою. Гендерна проблематика недостатньо відображена в освітніх стандартах, навчальних посібниках, що не впливає на ефективність виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

У процесі аналізу літературних джерел було з'ясовано суть основних понять дослідження: «гендер», «культура», «гендерна культура», «культура гендерних відносин», що дало можливість виокремити зміст поняття «культура гендерних відносин молодших школярів», готовність майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Поняття «гендер» розкриває соціально-рольовий статус жінок і чоловіків; систему цінностей, норм і характеристик чоловічої та жіночої поведінки, стиль життя та спосіб мислення, ролі й відносини між статями, які набуваються у процесі соціалізації, що визначається їх соціальним, політичним, економічним і культурним буттям, підтримується соціальними інститутами. «Гендерна культура» є результатом гендерного виховання та самовиховання, системою поглядів, які засновані на психологічних особливостях поведінки чоловіка та жінки, що виражаються у свідомій гармонізації обох статей у соціальному житті, культивують соціальну егалітарну поведінку щодо взаємостосунків. «Культурою гендерних відносин молодших школярів» визначено як сукупності знань, форм мислення,

способів діяльності з урахуванням вікових особливостей здобувачів початкової освіти, що спираються на накопичені суспільством статеворольові цінності гендерної культури.

Аналіз наукових праць (М. Воровка, Т. Говорун, О. Гончаренко, В. Кравець, Л. Міщик, О. Цокур) дозволив визначити готовність майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів як інтегральне особистісне утворення, що включає позитивну мотивацію до гендерного виховання, систему гендерних знань, умінь, навичок, наявність цінностей та особистісних професійно важливих якостей з питань досліджуваної готовності. Структуру готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів складає взаємодія її провідних компонентів: мотиваційного (позитивна мотивація до впровадження гендерного підходу; прийняття гендерних норм, стереотипів; розуміння гендерної ролі; професійно-ціннісні мотиви); когнітивного (система гендерних професійних знань); поведінкового (система умінь з реалізації гендерного виховання у молодших школярів); особистісного (система сформованих професійно важливих якостей: умотивованість, толерантність, культура взаємовідносин, рефлексивність).

Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів методологічно спирається на системний підхід, особистісно орієнтований, компетентнісний підхід, гендерний підхід, культорологічний підхід, інтегративний, суб'єкт-об'єкт-суб'єктний.

На основі принципів цілісності, особистісної орієнтованості, блокової побудови педагогічної моделі теоретично обґрунтовано та розроблено структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. Структурно-функціональна модель включає шість взаємозалежних блоків: концептуально-цільовий (завдання, функції, наукові

підходи, принципи); змістовий (зміст готовності до виховання культури гендерних відносин молодших школярів); організаційний (педагогічні умови); методичний (методи, засоби, форми); контрольньо-оцінний (критерії, показники, рівні); результативний (необхідний рівень готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів).

Теоретично обґрунтовані педагогічні умови, що забезпечують формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів:

- формування гендерної компетентності майбутніх учителів початкових класів на основі інтеграції змісту навчання і гендерного виховання;
- забезпечення підготовки до розроблення та використання в освітньому процесі початкової школи гендерних педагогічних ігор на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходу.

Основні наукові результати розділу опубліковані в працях [84; 85; 86; 88; 90; 91; 92; 93; 96; 98; 99].

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА АПРОБАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Загальні питання організації експериментальної роботи

Експериментальна перевірка педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів проводилась у процесі педагогічного експерименту, що був обумовлений структурою та взаємообумовленістю його складників.

Педагогічний експеримент було проведено у спеціально створених та контрольованих умовах, що дало змогу визначити взаємозв'язок між методами, засобами навчання та його результатами; забезпечити науково-об'єктивну й доказову перевірку достовірності обґрунтованої на початку дослідження гіпотези; виявити необхідні умови реалізації завдань педагогічного експерименту.

У процесі дослідження було уточнено критерії та рівні готовності (низький, середній, високий) майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин молодших школярів. Поняття «критерій» у довідковій літературі сформульоване як «підстава для оцінювання, визначення або класифікації чогось; мірило» [217, С. 345]; «ознака, взята за основу оцінювання, визначення чи класифікації, стандарт [75]». За В. Гінецинським, критерій є найбільш суттєвою об'єктивною особливістю оцінюваного явища. Кожен критерій складається з показників, що характеризують та розкривають його зміст [56].

Критерії готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів розроблено

відповідно до Національної рамки кваліфікацій, затвердженої Кабінетом міністрів України 2011 року [199], на основі якої в процесі вимірювання рівня готовності майбутніх учителів початкових класів пропонується застосовувати подані нижче критерії у відповідності з визначеними у НРК основними термінами та підходами до їх розуміння. Серед них: автономність і відповідальність – здатність самостійно виконувати завдання, розв’язувати задачі і проблеми та відповідати за результати своєї діяльності; знання (емпіричні (фактологічні) й теоретичні (концептуальні, методологічні) – осмислена та засвоєна суб’єктом наукова інформація, що є основою його усвідомленої, цілеспрямованої діяльності; компетентність/компетентності – здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості; комунікація – взаємозв’язок суб’єктів із метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності; результати навчання – компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості), які набуває та/або здатна продемонструвати особа; уміння – здатність застосовувати знання для виконання завдань та розв’язання задач і проблем. Уміння поділяються на когнітивні (інтелектуально-творчі) та практичні (на основі майстерності з використанням методів, матеріалів, інструкцій та інструментів) [199].

Це вбачається важливим для сприяння національному та міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні та дотримання європейських стандартів і принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців.

Для з’ясування дієвості обґрунтованих педагогічних умов, що передбачало встановлення об’єктивних змін у стані готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, було уточнено сукупність відповідних *критеріїв і показників*.

При визначенні критеріїв було враховано вимоги, визначені у працях Л. Блауберга та І. Ісаєва, а саме: 1) критерії мають розкриватися через низку

показників, завдяки яким можна дійти висновку щодо рівня вираженості цього критерію; 2) критерії мають відображати динаміку якості, що вимірюється, у часі та просторі [24, С.63–72.].

Критерії та показники, що оцінюють рівень сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, було визначено відповідно до структурних компонентів досліджуваного феномену. При цьому головним критерієм виступала оцінка рівня сформованості кожного з компонентів.

Мотиваційний критерій визначає мотиви навчання. Його показники: мотивація до професійної діяльності; мотивація розвитку власної гендерної культури.

Змістово-діяльнісний критерій відображає ступінь сформованості професійних знань, рівень володіння майбутнім учителем початкових класів знаннями, які необхідні йому для організації та здійснення виховання культури гендерних відносин молодших школярів, зокрема, новими розробками психолого-педагогічної літератури, змістового впровадження у початкову школу компетентнісного та соціокультурного підходів до викладання змісту початкової освіти та особливостей роботи з учнями початкової школи; володіння знаннями з педагогіки та вікової психології, культурології тощо. Його показниками визначено: володіння знаннями й уміннями щодо виховання культури гендерних відносин.

Емоційно-ціннісний критерій характеризується емоційним благополуччям майбутніх фахівців, здатністю до емоційних переживань і адекватної оцінки дійсності, спрямованість на досягнення успіхів, задоволення від взаємовідносин. Його показниками є система ціннісних орієнтацій щодо виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; здатність до емпатії і толерантності.

Аналітико-оцінний критерій виражає уміння оцінювати й аналізувати власну професійну діяльність; здатність до саморегуляції, саморозвитку з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Із огляду на зазначене вище було виділено три рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин молодших школярів:

- *низький* – характеризується відсутністю чи недостатньою сформованістю уявлень про гендерні ролі та стереотипи в різних сферах суспільства; фрагментарними є знання про необхідність забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок; здобувачі вищої освіти не вміють здійснювати аналіз ситуації гендерної нерівності; їхня поведінка не орієнтована на співпраці; майбутні фахівці не дотримуються принципу ідеї гендерної рівності при взаємодії з іншими; не виявляють здатності до розуміння гендерної ідентичності інших; проявляють стереотипізоване уявлення та упереджене ставлення щодо ролі чоловіка та жінки в різних сферах суспільства; не вміють надати адекватну оцінку власної поведінки, виходячи з позицій та норм гендерної рівності; виявляють упереджене, не толерантне ставлення до інших у розв'язанні гендерних проблем та відсутність прагнення до особистісного самовдосконалення;

- *середній рівень* – характеризується розумінням суті гендерних ролей і стереотипів та їх конструювання; знання щодо сутності законодавчих документів стосовно подолання проявів гендерного насильства, дискримінації, забезпечення гендерної рівності в суспільстві є поверхневими й недостатньо структурованими; здобувачі здатні до аналізу ситуації гендерної нерівності; принципи гендерної рівності відстоюють ситуативно; в окремих ситуаціях демонструють поведінку, орієнтовану на співпрацю;

- *високий* – характеризується повними, системними знаннями про існування гендерної нерівності, гендерні стереотипи та їх конструювання, про особливості гендерної соціалізації; здобувачі виявляють обізнаність щодо законів і нормативних актів із питань гендерної рівності, подолання дискримінації жінок, гендерного насильства; демонструють усвідомлення актуальності та значущості даних проблем; вдало аналізують ситуації гендерної нерівності; доцільно застосовують гендерні знання в громадській,

сімейній та професійній сферах; проявляють поведінку, орієнтовані на співпрацю, взаємодію; виявляють схильність до сприйняття та розуміння гендерної ідентичності іншої людини; активно відстоюють норми та цінності ідеї гендерної рівності та дотримуються їх при взаємодії з іншими; проявляють відсутність стереотипізованого уявлення та упереджень щодо ролі чоловіка та жінки, толерантні до проявів гендерної ідентичності інших; демонструють уміння аналізувати власні гендерні характеристики з метою самореалізації; стійко усвідомлюють власну унікальність та визнають унікальність інших.

Характеристику рівнів готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів за вказаними критеріями та показниками представлено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

**Критерії та показники рівнів готовності майбутніх учителів
початкових класів до виховання культури гендерних відносин
молодших школярів**

Кри- терії	Показники	Рівні		
		<i>Високий</i>	<i>Середній</i>	<i>Низький</i>
1	2	3	4	5
Мотиваційний	– мотивація до професійної діяльності; – мотивація розвитку власної гендерної культури	прийняття своєї гендерної ролі й готовність до її виконання в професійній діяльності; уявлення про гендерне рівноправ'я та недопустимість усіх проявів насильства й дискримінації у професійній діяльності за ознакою статі; уявлення про життєве та соціально-професійне призначення чоловіків і жінок.	часткове прийняття своєї гендерної ролі й готовність до її виконання у професійній діяльності; уявлення про гендерне рівноправ'я та недопустимість усіх проявів насильства й дискримінації у професійній діяльності за ознакою статі; уявлення про життєве та соціально-професійне призначення чоловіків і жінок.	відсутні або недостатньо сформовані розуміння та уявлення щодо рівноправності чоловіків і жінок у суспільстві та професійній діяльності

1	2	3	4	5
Змістовно-діяльнісний	– володіння знаннями й уміннями щодо виховання культури гендерних відносин	засвоєння професійно-значущих знань з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів (загальнонаукових, загальнокультурних, психологічних, спеціальних знань); сформованість основних спеціальних умінь (діагностичних, прогностичних, конструктивно-проектувальних, організаційних, комунікативних) і навичок.	часткове засвоєння професійно-значущих знань з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів (загальнонаукових, загальнокультурних, психологічних, спеціальних знань); сформованість основних спеціальних умінь (діагностичних, прогностичних, конструктивно-проектувальних, організаційних, комунікативних) і навичок.	відсутні або недостатньо сформовані професійно-значущі знання з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів (загальнонаукові, загальнокультурні, психологічні, спеціальні знання); основні спеціальні уміння (діагностичні, прогностичні, конструктивно-проектувальні, організаційні, комунікативні) й навички.
Емоційно-ціннісний	– система ціннісних орієнтацій щодо виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; – здатність до емпатії і толерантності	зацікавленість професійною діяльністю з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; мотивація професійного зростання; розвиток сформованих професійних якостей особистості (гуманність, толерантність, відповідальність, любов до людей, інтуїція, доброзичливість, комунікабельність, емпатія, такт, спостережливість, оптимізм, професійний ріст, витримка).	часткова зацікавленість професійною діяльністю з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; мотивація професійного зростання; розвиток сформованих професійних якостей особистості	відсутня або недостатньо сформована зацікавленість професійною діяльністю з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; мотивація професійного зростання; розвиток сформованих професійних якостей особистості

1	2	3	4	5
Аналітико-оцінний	– уміння оцінювати й аналізувати власну професійну діяльність; – здатність до саморегуляції, саморозвитку з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів	здатність аналізувати та оцінювати власну професійну діяльність знань з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; уміння усувати власні недоліки; прагнення до професійного зросту; здатність до саморегуляції, самовдосконалення, саморозвитку в процесі виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.	часткова здатність аналізувати та оцінювати власну професійну діяльність знань з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; уміння усувати власні недоліки; прагнення до професійного зросту; здатність до саморегуляції, самовдосконалення, саморозвитку в процесі виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.	відсутні або недостатньо сформовані здатність аналізувати та оцінювати власну професійну діяльність знань з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; уміння усувати власні недоліки; прагнення до професійного зросту; здатність до саморегуляції, самовдосконалення, саморозвитку в процесі виховання культури гендерних відносин у молодших школярів

Ефективність застосування розробленої моделі та педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів (див стор. 94) перевірялась у процесі дослідно-експериментальної роботи на базі КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР, Красноградського фахового педагогічного коледжу та Балаклійської філії КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Під час організації педагогічного експерименту було враховано теоретико-методологічні положення, що стосуються суті педагогічного експерименту, вимоги до його організації та методики проведення, збирання

та статистичної обробки емпіричних даних, їх кількісного та якісного аналізу [137].

Метою експериментальної роботи було перевірити висунуте припущення в процесі її виконання про те, що рівень сформованої готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів підвищується внаслідок впроваджених педагогічних умов відповідно до розробленої моделі.

Експериментальна робота здійснювалась за природних умов, що не порушували логіки та перебігу освітнього процесу.

Під час проведення експериментальної роботи було реалізовано такі *завдання*:

- визначити етапи проведення експерименту, кількість та способи відбору учасників експерименту;
- перевірити стан готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів;
- експериментально перевірити дієвість упровадження запропонованих педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин молодших школярів.

Систему методів дослідження склали: анкетування, тестування, контрольні завдання, експертне оцінювання, виконання спеціальних діагностичних завдань, індивідуальні та групові бесіди, які надали можливість здійснювати порівняльну характеристику та зробити на її основі висновки.

Робота проводилась у кілька етапів: 1 етап (констатувальний) – включав планування дослідної роботи, формування експериментальної й контрольної груп, добір методик для проведення дослідження; визначення представлень майбутніх учителів початкових класів про виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; 2 етап (формувальний) – передбачав розробку методів і прийомів впровадження педагогічних умов

формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; проведення дослідної роботи; 3 етап (контрольний) – передбачав аналіз та узагальнення результатів дослідної роботи; формулювання висновків і рекомендацій щодо вирішення завдань формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Дослідження дієвості запропонованих педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів реалізовувалося з 2014 по 2019 рр. відповідно до розробленого плану педагогічного експерименту (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Етапи проведення педагогічного експерименту

Назва етапу	Зміст етапу експерименту	Методи дослідження
1	2	3
Констатувальний етап	Визначення об'єкта, предмета, мети дослідження, розробка концептуальних положень і програми дослідження.	Аналіз психолого-педагогічної, наукової та методичної літератури, нормативних документів і наукових праць із проблеми дослідження.
	Обґрунтування педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин молодших школярів	Аналіз психолого-педагогічної, наукової та методичної літератури.
	Виділення компонентів, критеріїв, показників та рівнів готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин молодших школярів.	Аналіз психолого-педагогічної, наукової та методичної літератури.
	Вибір контрольної та експериментальної груп і перевірка їх однорідності. Виявлення базового рівня готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин молодших школярів.	Методи математичної статистики (критерій Пірсона), анкетування, опитування, бесіди, спостереження.

1	2	3
Формувальний етап	Упровадження педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин молодших школярів в освітній процес експериментальної групи.	Анкетування, тестування, проміжні зрізи Якісний аналіз результатів вхідного контролю дослідження. Діагностика рівнів готовності до виховання культури гендерних відносин молодших школярів. Первинна статистична обробка результатів (якісний аналіз проміжних результатів дослідження).
Контрольний етап	Виявлення набутого рівня готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин молодших школярів експериментальної та контрольної груп.	Анкетування, тестування, підсумковий зріз знань.
	Порівняльний аналіз результатів дослідження; проведення статистичної обробки отриманих даних для визначення ступеня достовірності; оцінювання ефективності дослідно-експериментальної роботи	Якісний аналіз результатів контролю, кількісний аналіз результатів контролю, методи математичної статистики.
	Формулювання висновків експериментальної роботи; оформлення результатів дослідження.	Аналіз та синтез.

До експерименту було залучено 329 здобувачів вищої освіти. Ця кількість учасників дослідження дала можливість отримати повне уявлення про стан готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів із урахуванням позиції А. Киверялги [138], що, обираючи число респондентів для максимальної достовірності результатів, кількість об'єктів дослідження повинна бути

більшою від 120. Їх розподілити так: одна контрольна група КГ (165 осіб) і експериментальна група ЕГ(164 особи).

Склад вибірки експериментальних груп (ЕГ) такий:

- 80 здобувачів вищої освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;
- 84 здобувача вищої освіти Красноградського фахового педагогічного коледжу та Балаклійська філія Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Усього осіб 164 особи.

До контрольної групи (КГ) увійшли:

- 88 здобувачів вищої освіти Донбаського державного педагогічного університету;
- 77 здобувачів вищої освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

За критерієм Пірсона (χ^2) [151, с. 145] визначили групи, що мають близькі вихідні значення стосовно вироблених критеріїв і показників сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин молодших школярів.

У процесі констатувального етапу педагогічного експерименту визначали контрольні та експериментальні групи (К та Е) здобувачів вищої освіти, вивчали рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин молодших школярів; при цьому застосовувались такі методи експериментального дослідження: анкетування, опитування, бесіди, спостереження.

Далі відбувалося впровадження педагогічних умов, підходів, принципів, методів, форм та засобів професійної підготовки майбутніх учителів початкової класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Ураховуючи багатокомпонентність готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших

школярів, установлення рівнів її сформованості у здобувачів вищої освіти здійснювалося за допомогою комплексу діагностичних методик:

- Методика для діагностики навчальної мотивації здобувачів вищої освіти [151];
- Методика визначення мотивації майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів (модифіковано автором);
- Адаптований опитувальник «Гендерні погляди педагогів» [32];
- Анкета «Моя обізнаність у сфері гендеру» [32];
- «Опитувальник Сандри Бем з вивчення маскулінності- фемінності» [32];
- «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич) [204];
- методика визначення комунікативної толерантності В.Бойка [32];
- діагностика рівня емпатії В.Бойка [32];
- Анкета «Гендерні характеристики особистості» (за І. Кльоциною) [32];
- Адаптованої анкети щодо оцінювання власної професійної діяльності з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Із метою вивчення проблем і перспектив організації процесу формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів на констатувальному етапі експерименту проводилася експрес-діагностика сформованості готовності до виховання культури гендерних відносин. За основу було взято результати цілеспрямованих педагогічних спостережень, а саме:

- обговорювалися ключові аспекти гендерної підготовки майбутніх учителів початкової школи;
- відвідувались лекції та практичні заняття викладачів на всіх курсах із професійно орієнтованих дисциплін;
- вивчалися основні мотиви навчальної, пізнавальної та професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи з метою застосування гендерних знань; проводилося анкетування для виявлення труднощів, що

виникають у майбутніх фахівців у процесі навчання з застосуванням гендерних знань, сформованості вмінь оптимально використовувати набуті професійні знання, доцільно застосовувати гендерні знання (мотиваційний компонент);

- здійснювалися порівняльні аналізи успішності за результатами екзаменаційних сесій; діагностувався рівень професійних знань, практичних умінь і навичок під час виконання комплексних контрольних робіт; тестування з метою з'ясування рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до виховання культури гендерних відносин у олодших школярів; аналізувались реферати, курсові роботи, науково-дослідні роботи (когнітивний компонент);

- вивчалось ставлення особистості до гендерної реальності, що представлено сукупністю суб'єктивних емоційно забарвлених думок і оцінок різних сторін гендерної реальності, які зумовлено конкретно-історичною системою відносин «людина - людина». Функцією афективно-ціннісного компоненту є розвиток здатності оцінювати та переживати свою позицію в системі гендерних цінностей, на які орієнтуються особистості (поведінковий компонент);

- здійснювався самоконтроль і рефлексія (перевірялися вміння: аналізувати, оцінювати власну самоосвіту, коригувати й розробляти нові завдання, прагнути до професійного розвитку); самооцінювання з метою виявлення ступеня усвідомлення здобувачами значущості сформованої гендерної компетентності для майбутньої професійної діяльності (особистісний компонент).

На констатувальному етапі до вже обґрунтованих критеріїв формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, було дібрано методики для перевірки їх валідності, що утворило систему діагностики формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів (табл. 2.3).

Під час добору методик і розроблення діагностичних завдань було враховано методичні розробки К. Беспанської-Павленко, М. Боровцової, Г. Віняр, А. Венгер, І. Кльоциної [117], В. Кравця [129], Т. Говорун [58], О. Кікінежді [114], А. Мудрик, М. Ткалич.

Таблиця 2.3

**Система діагностики формування готовності майбутніх учителів
початкових класів до виховання культури гендерних відносин
у молодших школярів**

№ з /п	Критерії	Запроваджена методика діагностики
1	2	3
1.	Мотиваційний	Методика для діагностики навчальної мотивації студентів (А.А. Реан і В.А. Якунін, модифікація Н.Ц. Бадмаєвої) Методика визначення мотивації майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів (модифіковано автором)
2.	Змістовно-діяльнісний	Адаптований опитувальник «Гендерні погляди педагогів» Анкета «Моя обізнаність у сфері гендеру» Виконання практичних вправ
3.	Емоційно-ціннісний	«Опитувальник Сандри Бем з вивчення маскулінності-фемінності» Методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич) Методика визначення комунікативної толерантності В.Бойка; Діагностика рівня емпатії В.Бойка
4.	Аналітико-оцінний	Анкета «Гендерні характеристики особистості» (за І. Кльоциною) Адаптована анкета щодо оцінювання власної професійної діяльності з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Установлення стану сформованості мотиваційного компоненту готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів проводилося за методикою діагностики навчальної мотивації майбутніх фахівців (Додаток Б). Дана

методика включає в себе 34 твердження, які дозволяють виділити такі навчальні мотиви: комунікативні, професійні, навчально-пізнавальні, соціальні, творчої самореалізації, уникнення та престижу. Оцінювання кожного твердження проводилось за 5-бальною системою: 1 бал відповідає мінімальній значущості мотиву, 5 балів – максимальній.

Із кожної групи мотивів були обрані твердження, для визначення мотивації майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. Із групи комунікативних мотивів – щоб працювати з людьми, треба мати глибокі й всебічні знання; з групи мотивів уникнення – хочу бути шанованою людиною навчального колективу, бути постійно готовим до чергових занять; мотивів престижу – щоб заводити знайомства й спілкуватися з цікавими людьми; професійних мотивів – навчаюся, тому що мені подобається обрана професія, щоб забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності хочу стати фахівцем, щоб дати відповіді на актуальні питання, що належать до сфери майбутньої професійної діяльності, хочу повною мірою використовувати наявні у мене задатки, здібності та схильності до обраної професії, щоб дізнаватися нове, займатися творчою діяльністю; мотивів творчої самореалізації - щоб дати відповіді на проблеми розвитку суспільства, життєдіяльності людей; з групи навчально-пізнавальних мотивів – успішно продовжити навчання на подальших курсах, щоб дати відповіді на конкретні навчальні питання, щоб одержати глибокі й міцні знання, будь-які знання знадобляться в майбутній професії, тому що хочу принести більше користі суспільству; із соціальних мотивів – стати висококваліфікованим фахівцем, тому що знання надають мені впевненості в собі. Обробка результатів методики полягає в підрахунку середнього показника за кожною шкалою опитувальника, що характеризує певний мотив навчання. Аналіз результатів проведеної методики показав, що домінуючими мотивами ЕГ (27,1%) та КГ (29,5%) були професійні та навчально-пізнавальні. На другому місці опинилися комунікативні мотиви, які пов'язані з потребою в спілкуванні, творчої самореалізації та соціальних

мотивів ЕГ (37,5%), КГ (38,6). Приблизно однакові результати мали мотиви престижу та уникнення ЕГ (35,4%), КГ (31,9%).

Методика визначення мотивації майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів (Додаток В) дозволила отримати дані про вихідний стан мотивації до вивчення даної проблематики. На початковому етапі респондентам експериментальної та контрольної груп були властиві досить низькі показники сформованості мотивації до вивчення гендерної тематики (ЕГ 14 і КГ 14,5%), при цьому рівень мотивації вище середнього характерний для ЕГ 28 і КГ 29,1%. Наявність студентів із низьким (ЕГ 58 і КГ 56,4%) рівнем мотивації свідчить про те, що їм властивий низький рівень внутрішньої мотивації.

Узагальнені результати проведених методик представлено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Узагальнені результати сформованості готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів експериментальних та контрольної груп за мотиваційним критерієм (до експерименту)

№ з\п	Рівні сформованості	Експериментальна група (164 особи)		Контрольна група (165 осіб)	
		осіб	%	осіб	%
1	Високий	23	14	24	14,5
2	Середній	46	28	48	29,1
3	Низький	95	58	93	56,4

Одержані показники дали змогу припустити, що існує необхідність цілеспрямованого формування у майбутніх фахівців мотивів і ціннісного ставлення до набуття компетентностей та досвіду культури гендерних відносин ще під час навчання в закладах вищої освіти, як основи майбутньої педагогічної діяльності вчителя початкових класів, а використання в освітньому процесі тренінгових технологій сприятиме формуванню готовності студентів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

На підставі вищезазначеного зроблено висновок, що в експериментальних і контрольній групах показник мотиваційного критерію знаходиться приблизно на однаковому рівні.

Оцінювання сформованості змістовно-діяльнісного компоненту готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів здійснювалося за допомогою опитувальника (додаток Г) та анкети (додаток Д) з метою визначення гендерних знань, а також рівнів сформованості вмінь використовувати ці знання в процесі педагогічної діяльності.

Результати діагностичних процедур показали, що за показниками змістового критерію в експериментальних групах респонденти розуміють різницю між поняттями «гендер» та «стать», змогли дати визначення поняттям «гендер», «гендерні стереотипи». Однак, рівень сформованості змістового критерію готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів переважає середній (26,8 % в ЕГ, 27,9 % в КГ) та низький (59,8% в ЕГ та 58,8% у КГ) рівні. Незначна кількість опитаних мають базові уявлення про гендерні особливості статей, гендерну соціалізацію, гендерні ролі, гендерну ідентичність тощо.

Отриманні під час діагностики змістовно-діяльнісного критерію готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів результати представлені в табл. 2.5.

Отже, результати діагностичних процедур за змістовно-діялісним критерієм дозволяють констатувати, що здобувачі недостатньо володіють знаннями про культуру гендерних відносин, мають здебільшого поверхові знання щодо особливостей виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Таблиця 2.5

**Узагальнені результати сформованості готовності до виховання культури
гендерних відносин у молодших школярів експериментальних
та контрольної груп за змістовно-діяльнісним критерієм**

№ з\п	Рівні сформованості	Експериментальна група (164 особи)		Контрольна група (165 осіб)	
		осіб	%	осіб	%
1	Високий	22	13,4	22	13,3
2	Середній	44	26,8	46	27,9
3	Низький	98	59,8	97	58,8

Перевірка емоційно-ціннісного критерія здійснювалась за методиками «Ціннісні орієнтації» (Додаток Ж), «Опитувальник Сандри Бем з вивчення маскулінності-фемінності» (Додаток Е), діагностики рівня емпатії В.Бойка (Додаток М) та методики визначення комунікативної толерантності В.Бойка (Додаток Л).

Так у методиці «Ціннісні орієнтації» здобувачам вищої освіти запропоновано охарактеризувати твердження, та велось спостереження за поведінкою в змодельованих ситуаціях. На підставі аналізу відповідей на запитання анкети встановлено, що в респондентів в основному поверхові несистематизовані знання з питань формування культури гендерних відносин й, відповідно, елементарні уявлення про її наповнення.

Система ціннісних орієнтацій визначає змістову сторону спрямованості особистості й складає основу її ставлень до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світосприйняття й рівень мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції.

Методика «Ціннісні орієнтації» М.Рокича була застосована для конкретизації соціальних уявлень в цілому. М. Рокіч розрізняє два класи цінностей:

- термінальні - переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути;

- інструментальні - переконання в тому, що якийсь спосіб дій або властивість особистості є кращим в будь-якій ситуації [204].

Респондентам було запропоновано два списки цінностей по 18 у кожному. У списках потрібно визначити кожній цінності ранговий номер. На початку пред'являвся набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей.

Аналіз отриманих даних дає підстави для висновку, що більшість майбутніх фахівців на перше місце поставили цінності особистого життя (матеріально забезпечене життя, суспільне призначення, самостійність, незалежність у судженнях і вчинках). Інші робили акцент на здоров'ї, щасливому сімейному житті, розвагах (приємному, необтяжливому проведенню часу, відсутність обов'язків), упевненість в собі, внутрішня гармонія. Менша кількість здобувачів цінує переживання прекрасного в природі та мистецтві, активне діяльнісне життя (повнота й емоційно насичене життя), наявність гарних і вірних друзів, пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток), розвиток і саморозвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне самовдосконалення).

Ці результати дали змогу зробити висновок, що в експериментальних групах 14 % здобувачів мають високий рівень ціннісних орієнтацій, 31,7 % студентів мають середній рівень ціннісних орієнтацій та 54,3 % здобувачів – низький рівень.

Показники контрольної групи є дещо іншими: високий рівень – 15,2%, середній – 33,3%, низький – 51,5%).

Опитувальник Сандри Бем із вивчення маскулінності-фемінності містить 60 тверджень (якостей), на кожне з яких респондент відповідає «так» або «ні», оцінюючи в такий спосіб наявність або відсутність у себе названих якостей. Респонденти оцінювали себе за п'ятьма гендерними типами: яскраво виражені маскулінність і фемінінність, помірні маскулінність і фемінінність і андрогинність. Фемінні, маскулінні і нейтральні якості були представлені в

опитувальнику у вигляді простого списку, в якому респонденти зазначали тільки ті, які, на їхню думку, притаманні їм. Результати дослідження показали, що у ЕГ 35,5% і КГ 35,2% якості жіночності / мужності виражені слабо, у ЕГ 33,3% і КГ 36,4% - помірно і лише у ЕГ 28,9% і КГ 28,44% - більш чітко.

Діагностика загального рівня емпатичних здібностей і визначення найбільш виражених тенденцій в структурі емпатії, визначався за допомогою діагностики рівня емпатії В.Бойка. Діагностика включає 6 шкал, що дозволяють здійснити цілісний і багатоплановий розгляд феномена.

Рівень розвитку толерантності як професійно-гендерної якості особистості вчителя початкових класів, що забезпечує ефективну реалізацію ним виховання культури гендерних відносин, визначався за допомогою тесту комунікативної толерантності В.Бойка, де пропонується оцінити кожному респонденту самого себе в дев'яти ситуаціях взаємодії з іншими людьми.

Узагальнені результати методик представлено в табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Узагальнені результати сформованості готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів експериментальних та контрольної груп за емоційно-ціннісним критерієм

№ з\п	Рівні сформованості	Експериментальна група (164 особи)		Контрольна група (165 осіб)	
		осіб	%	осіб	%
1	Високий	23	14	25	15,2
2	Середній	52	31,7	55	33,3
3	Низький	89	54,3	85	51,5

Аналіз отриманих результатів став підставою для висновків, що у процесі проведення педагогічного експерименту були обрані групи здобувачів вищої освіти із приблизно однаковим рівнем готовності до виховання гендерних відносин у молодших школярів, а також про валідність обраних методик оцінювання готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Для діагностики за аналітико-оцінним критерієм було використано адаптовану анкету щодо оцінювання власної професійної діяльності з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів» (Додаток К) та анкета «Гендерні характеристики особистості» (Додаток И). Результати дослідження стали підставою для висновку, що в експериментальній групі 21 особа високого й дуже високого рівня емпатійності, що становить 12,8% та низького рівня 99 осіб (60,4%) відповідно, що для фахівця початкової освіти ці показники вважаються низькими.

Проведене анкетування підтвердило, що готовність майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів не є природним новоутворенням, і потребує спеціальних навчальних дій для його формування.

У контрольній групі показники такі: високий рівень – 21 особа (12,8%), низький – 98 осіб (59,3%). Результати представлено в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Узагальнені результати сформованості готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів експериментальних та контрольної груп за аналітико-оцінним критерієм

№ з\п	Рівні сформованості	Експериментальна група (164 особи)		Контрольна група (165 осіб)	
		осіб	%	осіб	%
1	Високий	21	12,8	21	12,8
2	Середній	44	26,8	46	27,9
3	Низький	99	60,4	98	59,3

Наявність у респондентів репродуктивного рівня готовності до виховання культури гендерних відносин є наслідком недостатньої уваги до даної проблеми на етапі підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Отже, перед проведенням формувального етапу експериментального дослідження в експериментальних групах було виявлено здібності в межах високого, середнього та низького рівнів готовності до формування гармонійних гендерних взаємин у молодших школярів.

Результати діагностики дали підстави констатувати, що найбільш вираженими виявилися показники мотиваційного (мотивація до майбутньої професійної діяльності та мотивація щодо розвитку власної гендерної культури), а найменші значення мають показники аналітико-оцінного критерію (здатність до впровадження гендерного підходу, розробка й упровадження гендерно орієнтованих соціальних проєктів, застосування інноваційних форм та методів гендерної освіти). Це свідчить про те, що здобувачі вищої освіти, які навчаються за спеціальністю «Початкова освіта», є достатньо вмотивованими до професійної діяльності, мають спрямування на покращення гендерної взаємодії завдяки особистісним якостям та попередньо отриманому обсягу знань із інших дисциплін та різноманітних інформаційних джерел. Однак студенти не володіють практичними прийомами, що здатні позитивно вплинути на виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, що пов'язано з відсутністю необхідної теоретичної й практичної підготовки.

Порівняння результатів доекспериментального аналізу системи діагностики сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів експериментальних і контрольної груп за всіма критеріями наведено в табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Узагальнені дані експериментальних і контрольної груп (%)

Рівні сформованості	Експериментальна група (164 особи)		Контрольна група (165 осіб)	
	осіб	%	осіб	%
1	2	3	4	5
Мотиваційний критерій				
високий	23	14	24	14,5
середній	46	28	48	29,1
низький	95	58	93	56,4

Продовж. табл. 2.8

1	2	3	4	5
Змістовно-діяльнісний критерій				
високий	22	13,4	22	13,3
середній	44	26,8	46	27,9
низький	98	59,8	97	58,8
Емоційно-ціннісний критерій				
високий	23	14	25	15,2
середній	52	31,7	55	33,3
низький	89	54,3	85	51,5
Аналітико-оцінний критерій				
високий	21	12,8	21	12,8
середній	44	26,8	46	27,9
низький	99	60,4	98	59,3

Отже, на підставі аналізу даних, отриманих у результаті проведення діагностики сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів в експериментальних і контрольній групах, встановлено:

- для педагогічного експерименту обрана система валідних методик, які дають можливість перевірити гіпотезу дослідження;
- сформовані групи здобувачів – майбутніх учителів початкових класів – мають приблизно однаковий рівень готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших.

2.2. Реалізація педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів

Реалізація педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів здійснювалась на основі визначених теоретичних положень щодо необхідності комплексного впливу на реалізацію мотиваційного, когнітивного, поведінкового та особистісного компонентів

гендерної культури і результатів констатувального етапу експериментальної роботи. У процесі теоретичного аналізу проблеми було висунене припущення про те, що формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів буде ефективнішим за реалізації таких педагогічних умов: формування гендерної компетентності майбутніх учителів початкових класів на основі інтеграції змісту навчання і гендерного виховання; забезпечення підготовки до розроблення та використання в освітньому процесі початкової школи гендерних педагогічних ігор.

Реалізація педагогічної умови *«формування гендерної компетентності майбутніх учителів початкових класів на основі інтеграції змісту навчання і гендерного виховання»* передбачала формування гендерної компетентності та мотивації майбутніх фахівців до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів на основі інтеграції змісту педагогічних дисциплін гендерною проблематикою.

Із метою формування мотивації до виховання культури гендерних відносин було використано такі педагогічні прийоми: позитивна атмосфера педагогічного спілкування; включення здобувачів до спільної освітньої діяльності в колективі студентської групи (через парні, групові форми роботи); побудова відносин викладач-здобувач на основі порад, створення ситуації успіху, використання методів стимулювання (похвала, додаткові завдання з метою отримання вищого балу оцінювання, тощо); незвичний виклад нового матеріалу; закріплення позитивних емоцій у процесі навчання; використання ділових ігор, дискусій, створення проблемних ситуацій і їх спільне вирішення; побудова вивчення матеріалу на основі життєвих ситуацій; розвиток самостійності та самоконтролю майбутніх фахівців; пошук способів нестандартних рішень навчальних завдань.

Формування мотивації до виховання культури гендерних відносин у здобувачів педагогічних закладів вищої освіти відбувалось шляхом

безпосереднього ознайомлення з проблемою гендерного виховання молодших школярів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін.

Організація даного процесу найбільш доцільна при наявності двох складових (індивідуальної та професійної), тобто на основі вивчення індивідуальних гендерних особливостей майбутніх фахівців та професійної педагогічної підготовки майбутнього вчителя до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, що забезпечувалась шляхом включення гендерної проблематики до змісту курсу «Вступ до спеціальності». Дана дисципліна є ознайомчою, оскільки оглядово висвітлює теоретичні питання, що пов'язані з практичною діяльністю майбутніх учителів початкових класів. Оглядовість даного курсу дозволила розглянути його як можливість розкриття загальних питань виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Так, під час вивчення теми «Основні положення державного стандарту початкової освіти» розглядались види діяльності вчителя початкових класів, а також указувались загальнокультурні та професійні компетентності, що аналізувались з окремими видами педагогічної діяльності. Для демонстрації практичної значущості були дібрані приклади, розкриття яких здійснювалося за допомогою методу проблемного викладу матеріалу. Такими прикладами стали наступні завдання щодо професійної діяльності, при розгляді яких будувалося їх вирішення від опису причини виникнення до методів і засобів вирішення. Старіння професійних знань (наводиться при розгляді самовдосконалення з урахуванням самооцінювання здійснюваних дій актуальна для будь-якого виду діяльності людини, однак у випадку вчителів старіння професійних знань відбувається досить швидко, що вимагає своєчасного ознайомлення з новими засобами формування загальнокультурних компетенцій). Майбутні фахівці активно включалися в обговорення даної проблеми, наводили свої точки зору щодо причин старіння професійних знань, серед яких прозвучали і такі причини, як труднощі у вихованні хлопчиків і дівчаток. Серед шляхів можливого

вирішення цієї проблеми здобувачі називали: вивчення досвіду більш кваліфікованих колег за місцем роботи, самостійне вивчення проблемних питань, планове навчання під керівництвом (очні, заочні, дистанційні навчальні курси).

У процесі вивчення курсу «Вступ до спеціальності» використовувалися лекції-дискусії. Це дозволило регулярно організовувати бесіди з вивченого матеріалу з метою розвитку в майбутніх учителів початкових класів рефлексивного мислення.

Темами таких лекцій-дискусій були: «Гендерний підхід як розуміння сучасного суспільства»; «Сучасна сім'я крізь призму гендерного підходу», «Культура як чинник соціальних перетворень». Важливість таких занять у тому, що майбутні фахівці мають можливість не тільки отримати нові знання про гендер, гендерні ролі, гендерну культуру, а й поділитися власним життєвим досвідом, порівняти його з досвідом своїх однокурсників.

Доповнення педагогічних дисциплін темами з гендерних питань дало можливість усвідомити системність проблеми. Було проведено ряд тематичних занять із педагогіки, на яких здобувачам пропонувались завдання з питань висвітлення гендерної проблематики в різних галузях, що враховували міждисциплінарний підхід. Здобувачами вищої освіти підготовлено і проведено семінарські заняття, на яких представлені наступні доповіді:

- «Історія України» (теми «Особливості гендерної соціалізації в ранні періоди історії», «Історія боротьби жінок за свої права»);

- «Загальна педагогіка» (теми «Школа як провідний чинник гендерної культури», «Технології впровадження гендерного підходу в навчання та виховання»);

- «Психологія» (теми «Особливості та динаміка гендерної соціалізації хлопчиків / дівчаток молодшого шкільного віку», «Вплив батьків, однолітків, педагогів, навчальної літератури на формування гендерної ідентичності індивідів обох статей»);

- «Філософії» (теми «Соціальна сутність людини», «Суть поняття «стать» та «гендер»»);
- «Анатомія, фізіологія та гігієна» (теми «Закономірності статевого розвитку у взаємозв'язку із загальним фізичним розвитком організму дитини», «Анатомофізіологічні особливості дітей молодшого шкільного віку», «Культура та гігієна статі»);
- «Українська мова за професійним спрямуванням» («Гендерна асиметрія мови», «Гендерні стереотипи в мові»);
- «Правознавство» (тема «Нормативно-правові документи з гендерних питань») (рис 2.1).

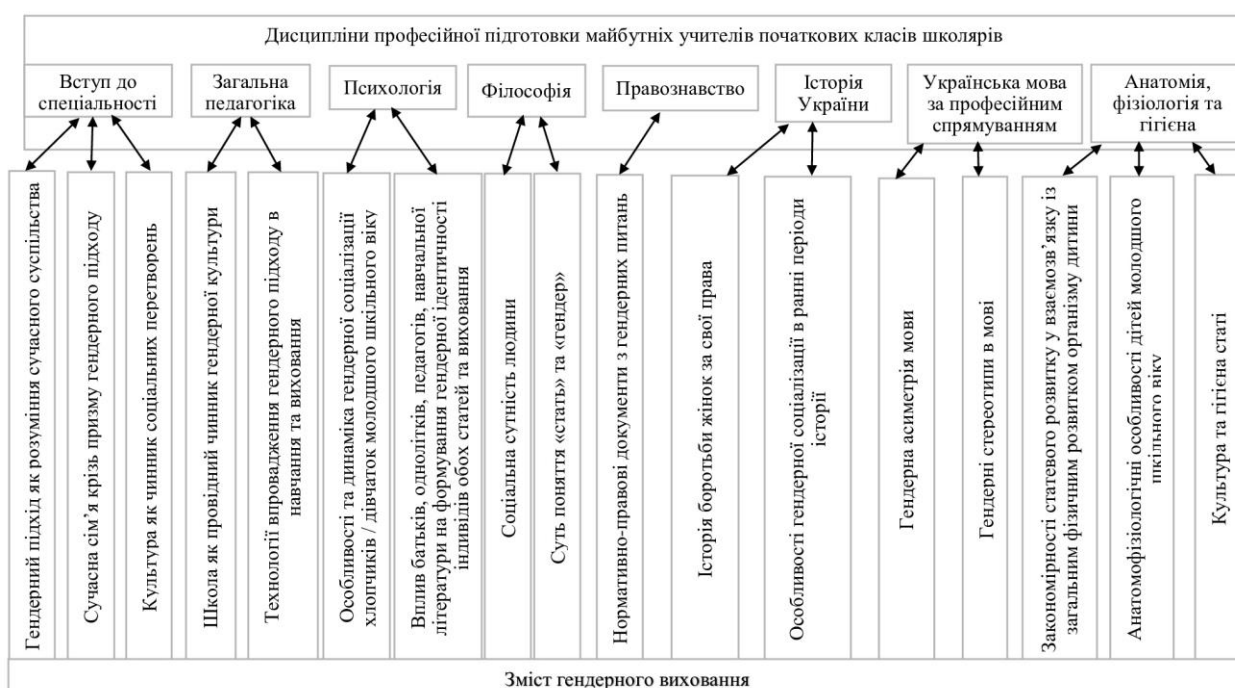

Рис. 2.1. Інтегрований зміст формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів

Це дало можливість ознайомити майбутніх фахівців з поняттями «гендер» і «стать», дізнатися, чому гендер називають «соціальною статтю» жінок і чоловіків на відміну від їх біологічної статі; визначитись із поняттям «стереотип»; навчитися визначати гендерні стереотипи, зрозуміти глибину їх проникнення в наше життя; переконатись у тому, що гендерні відмінності між чоловіками та жінками впливають на навчання й виховання дівчат і

хлопців; зрозуміти важливість закріплення у законах рівних прав і можливостей жінок і чоловіків; вивчити питання застосування законодавства України та міжнародного законодавства щодо захисту рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Завдання для позааудиторної роботи здобувачів вищої освіти включають: пошук наукової літератури та Інтернет-ресурсів із проблеми гендерної соціалізації та виховання дітей молодшого шкільного віку; огляд педагогічної періодичної преси з досліджуваної проблеми; підготовку доповідей з презентаціями щодо представлення гендерної тематики в інших науках; добір ігор для молодших школярів, які сприяють формуванню гендерної поведінки, і підготовку дидактичного матеріалу до їх проведення: складання письмових рекомендацій для батьків на теми «Як відповідати на каверзні питання дітей?», «Про дружбу хлопчиків і дівчаток у дитячому віці».

Формування гендерної компетентності майбутніх фахівців базувалось на теоретичній підготовці майбутніх учителів початкових класів й передбачало розвиток професійного мислення з урахуванням гендерних особливостей під час лекцій, практичних та семінарських занять з метою забезпечення неперервного оновлення системи знань про зміст гендерної культури в соціумі.

Гендерна компетентність базується на ряді ключових компетентностей, тому завдання щодо створення умов для її становлення не може бути вирішеним засобами тільки традиційної педагогічної освіти. Досягнення високого рівня сформованості гендерної компетентності випускника педагогічного ЗВО та його готовності до реалізації гендерного підходу в професійній діяльності здійснюється при побудові його професійної підготовки як цілісної системи, що включає в себе принципи, умови, особливості формування гендерної компетентності педагога.

Реалізація визначеної умови передбачала отримання знань, уявлень про гендерні особливості жіночої / чоловічої індивідуальності періоду

студентської юності (період, в якому знаходяться самі студенти), про специфіку врахування гендерних особливостей молодших школярів у цілісному освітньому процесі початкової школи. Майбутні фахівці мають знати наукові передумови і генезис ідеї гендерного виховання в зарубіжній та вітчизняній педагогіці, сучасні концепції та підходи до проблеми, а також статеві та індивідуальні гендерні особливості молодших школярів.

Формування гендерної компетентності здобувачів педагогічних ЗВО відбувалось під час упровадження спецкурсу «Виховання культури гендерних відносин у молодших школярів». Зміст спецкурсу орієнтовано на поглиблення та систематизацію знань майбутніх учителів початкових класів у сфері гендерної освіти та виховання, формування вмінь застосовувати різні методи та форми організації освітнього процесу. Він забезпечує цілеспрямоване й поетапне формування готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. Його мета – підготовка майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів шляхом отримання знань, як складової частини професійної компетентності, що покладені в основу успішної педагогічної діяльності на засадах конкурентоспроможності, формування вмінь, навичок, які дозволяють вирішувати такі професійні завдання:

- ознайомлення з основними поняттями й гендерними теоріями, теоріями формування гендера, методами гендерного дослідження;
- забезпечення самостійного орієнтування в науковій літературі з проблеми, що вивчається;
- здійснення гендерного аналізу та інтерпретування статистичних даних, результатів соціологічних досліджень;
- усвідомлення доцільності й можливості застосування гендерного підходу в різних сферах педагогічних знань;
- адаптування навчального матеріалу відповідно до вікових інтересів і потреб учнів;

– ознайомлення студентів із особливостями виховання культури гендерних відносин у молодших школярів та формування практичних умінь під час тренінгових занять.

Загальний обсяг спецкурсу становить 3 кредити – 90 години. У тому числі: аудиторні заняття – 24 години (6 год. – лекції, 18 год. – практичні заняття), самостійна робота – 66 годин. Побудова спецкурсу ґрунтувалася на модульному підході, в основу якого покладено ідею структурування навчальної дисципліни, що забезпечує цілісність підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. Поточний контроль здійснювався під час вивчення кожного змістовного модуля. Форма підсумкового контролю – залік (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Структура спецкурсу «Виховання культури гендерних відносин у молодших школярів»

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Денна форма					
	Усього	у тому числі				
		л	п	с	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 8 семестр						
T1. Вступ. Суть понять «стать» та «гендер»	8	2				6
T2. Правовий вимір гендерних питань	8			2		6
T3. Гендерні ролі. Гендерні стереотипи у вихованні молодших школярів	8		2			6
T4. Гендерна культура учителя початкової школи, її суть і функції.	8		2			6
T5. Школа як провідний чинник гендерної соціалізації	8			2		6
Разом за змістовим модулем 1	40	2	4	4		30
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2						
T6. Гендерні суб'єкт-об'єкт-суб'єктні відносини і їх характеристика	8	2				6
T7. Алгоритм роботи майбутнього вчителя над науково-дослідницькою проблемою	8		2			6
T8. Засоби масової інформації і їх роль у формуванні гендерної культури	8			2		6
T9. Упровадження гендерного підходу в освітній процес	8	2				6

Продовж. табл. 2.9

1	2	3	4	5	6	7
T10. Розробка та використання гендерних педагогічних ігор в початковій школі	10		2	2		6
T11. Гендерне виховання та педагогічна практика студента	8		2			6
Разом за змістовим модулем 2	50	4	6	4		36
Усього годин за семестр	90	6	10	8		66
Усього годин	90	6	10	8		66

Першочерговим завданням було виявлення знань та поглядів здобувачів освіти про особливості гендерного виховання молодших школярів. Із цією метою була проведена лекція-дискусія «Концепції виховання хлопчиків / дівчаток у процесі гендерної соціалізації», що забезпечило узагальнення та систематизацію наявних у здобувачів знань.

Майбутніми фахівцями було запропоновано дати визначення категорій як: «методика виховання», «культура статі», «статеворольова поведінка», «гендерне виховання» й проаналізувати різні точки зору, що стосуються гендерних особливостей. Висловлювання здобувачів визначали їхнє ставлення до своєї жіночої / чоловічої індивідуальності, різних концепцій гендерного виховання молодших школярів, досліджуваної проблеми в цілому. Здобувачі вищої освіти відповідали на питання, висловлювали своє ставлення до отриманої інформації, моделювали свою можливу поведінку в розглянутих професійних ситуаціях, пропонували свої варіанти вирішення поставлених проблем.

Сформована гендерна компетентність дозволяє оволодіти педагогам організаційними, психолого-педагогічними та дидактичними аспектами керівництва дитячою діяльністю з акцентом на гендерну ідентичність. У зв'язку з цим реалізація програми спецкурсу передбачала використання відповідних методів і засобів навчання. Так, поряд із традиційними формами викладання (семінари, бесіди) використовувалися форми, які найбільш наближено імітують майбутню професійну діяльність здобувачів:

ситуативно-рольові ігри, тренінги. Це обумовлено необхідністю розвивати у майбутніх фахівців уміння працювати як самостійно, так і в групі, здатність застосовувати отримані знання на практиці, вміння описувати та представляти в усній формі зміст своєї роботи.

Викладання спецкурсу базується на знаннях, отриманих здобувачами у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін. Під час проведення практичних занять і семінарів здобувачі виконували спеціальні завдання, які були пов'язані зі змістом гендерного виховання, вчилися самостійно вирішувати практичні завдання. Здійснення контролю й оцінювання отриманих знань і умінь відбувалося у процесі виконання практичних завдань.

Метою лекцій було уточнення основних понять, методів і стратегій, акцентування уваги майбутніх фахівців на проблемних аспектах і труднощах організації процесу виховання культури гендерних відносин. Практичні заняття спрямовувалися на закріплення отриманих знань та їх практичну апробацію. Самостійна робота здобувачів передбачала доповнення окремих аспектів теоретичного матеріалу курсу, підготовку до практичних занять.

Перша лекція «Вступ. Суть понять «стать» та «гендер»» починалась виконанням вправи «мозковий штурм». Студентам пропонувалось дати відповідь на запитання: «Що ви розумієте під терміном «гендер»?», «Яка ваша перша асоціація, коли вони чує слово «гендер»?», «В якому контексті використовується це слово?», «Із якими проблемами воно пов'язане?». Після обговорення викладач дає пояснення терміну «гендер». Пояснюючи термін, слід використовувати ілюстрації, графіки та інші матеріали, що допомагають студентам розібратися з даною темою.

На лекції «Гендерні суб'єкт-об'єкт-суб'єктні відносини і їх характеристика» студенти досліджували поняття «гендерні відносини»; гендерні відносини як один із видів взаємин; форми взаємозв'язку між людьми, пов'язані з категоріями «чоловіче» - «жіноче»; рівні гендерних відносин; основні моделі взаємовідносин.

Лекція «Упровадження гендерного підходу в освітній процес» передбачала теоретичний виклад матеріалу щодо визначення особливостей гендерного підходу з різними проблемними питаннями для актуалізації знань, мотивації, стимуляції до роздумів щодо вирішення проблемних ситуацій та завдань. Під час заняття майбутні фахівці визначали умови і фактори, що позитивно / негативно впливають на якість готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Лекційні заняття чергувались із семінарськими. Так на семінарському занятті «Правовий вимір гендерних питань» робота була спрямована на з'ясування таких питань:

- історичні факти з гендерної проблематики;
- міжнародні нормативно-правові документи з гендерних проблем;
- національні нормативно-правові документи з гендерних проблем.

Для цього студентам було запропоновано об'єднатися в невеликі групи. Кожна група готувала відповідь на питання: «Кому і для чого потрібен правовий вимір гендерних питань?». На аркушах паперу майбутні вчителі зобразили (малюнками, схемами) відповідь на питання, розділивши його на чотири колонки: жінкам, чоловікам, дітям, суспільству. Після презентації своїх результатів здобувачі зазначили, що не однаково легко було заповнити колонки для кожної групи, вказали на важливість розгляду таких питань, були наведені аргументи прийняття правових документів. За підсумками цього семінарського заняття було створено портфоліо правових документів із гендерних питань.

Проведене семінарське заняття дало змогу з'ясувати передумови створення правових документів із рівних прав та можливостей, розуміння у необхідності дотримання правових рішень, орієнтуватися у міжнародному законодавстві з рівних прав та можливостей.

На семінарському занятті «Гендерні ролі» було запропоновано такі завдання (табл. 2.10): прочитайте наведені нижче факти; визначте, ознакою чого вони є: статі або гендеру; з'ясуйте: 1. Доводять ці факти, що гендерні

відмінності не є вродженими ознаками, а формуються в процесі виховання?

2. Який факт вас здивував найбільше?

Таблиця 2.10

Завдання для семінарського заняття «Гендерні ролі»

Факт	Стать	Гендер
У Стародавньому Єгипті жінки вели сімейний бізнес, а чоловіки займалися домашнім господарством.		
Жінки народжують дітей, а чоловіки – ні.		
У багатьох країнах жінкам платять за ту ж роботу менше, ніж чоловікам.		
У підлітковому віці голос у хлопчиків змінює тембр («ламається»), а у дівчаток - ні.		
У деяких культурах чоловіки завжди готують їжу, а жінки ремонтують житло.		
У більшості країн традиційний одяг чоловіків - штани, а в Шотландії - спідниця.		
Раніше жінки носили тільки спідниці, а зараз часто надягають штани.		
Жінки можуть годувати дітей грудьми, а чоловіки - ні.		
У багатьох країнах, якщо сім'я потребує допомоги, дівчатка частіше, ніж хлопчики, кидають школу.		
У чоловіків ростуть борода і вуса, а у жінок - ні.		

Семінарське заняття проводилось у формі «Ярмарку педагогічних ідей» – це форма роботи, основним призначенням якої є громадський огляд та презентація створених колажів на тему «Гендерні ідеали».

Студенти самостійно досліджували й презентували свої результати з питань: поняття «соціальна роль», «гендерна роль» і їх співвідношення; гендерні ролі в залежності від статі, віку, соціального статусу, сімейного стану.

Аналіз проведеного семінарського заняття дозволяє зробити висновок, що завдяки обговоренню питань, які ставились на початку заняття, гендерна проблематика стає більш зрозумілою й цікавою, сприяє підвищенню гендерної культури. Були визначені позиції щодо біологічної статі та соціальних ролей чоловіків і жінок.

На семінарському занятті «Школа як провідний чинник гендерної соціалізації» здобувачі-учасники були долучені до колективного обміну думками в процесі навчальної діяльності над темою, як раунд: усі студенти по чергово висловлюються протягом обмеженого часу (1-2 хвилини) з запропонованої проблеми чи висвітлюваного питання, причому, питання – проблеми, що виносяться на раунд, можуть бути попередньо запропонованими для домашнього розгляду або порушуватися безпосередньо на занятті. Майбутніми фахівцями були запропоновані такі питання: Закон України про освіту; гендерний підхід в освіті; зміст навчального матеріалу; методика організації освітнього процесу.

Упродовж усього циклу семінарських занять у підсумкових бесідах зі здобувачами вищої освіти періодично з'ясовувались їхні індивідуальні пізнавальні потреби щодо формування готовності до виховання гендерної культури молодших школярів, наявні прогалини у вивченому матеріалі, сумнівні випадки; цікавилися їхніми побажаннями.

Практичні заняття будувалися на основі концепції спільної продуктивної діяльності викладача та студентів і проводилися з використанням ділових ігор, захистом індивідуальних проєктів, аналізу альтернативних ідей та ініціатив; колективних показових заходів. При цьому показові заходи допомагали освоїти і закріпити теоретичні знання майбутніх фахівців на практиці, проявити особисту ініціативу, творчі та організаторські здібності.

Метою практичного заняття «Гендерна культура учителя початкової школи, її сутність і функції» було: розглянути поняття «гендерна культура»; суть гендерної культури; функції гендерної культури; гендерні цінності. Студентам пропонувалась так форма роботи, як творчий звіт, що був спрямований на пошук, підтримку, пропаганду гендерної культури вчителя. Майбутні учителі початкових класів до вивчення цієї теми підійшли творчо: були створені відповідні презентації, виготовленні інформаційні стенди, розроблені так звані рекламні ролики. У процесі роботи було проаналізовано

стан гендерної культури вчителя початкової школи, визначені функції гендерної культури, які відповідають гендерним принципам:

- індивідуальність кожної людини;
- готовність захищати інтереси та права;
- поважати право кожного;
- дотримуватися умов для рівноправного діалогу, тощо.

Наприкінці практичного заняття були підведені підсумки щодо важливості теми обговорення. Здобувачами вищої освіти було визначено необхідність виховання у собі гендерної культури як професійно важливої якості, що зумовлено завданнями, змістом та характером діяльності педагога.

Мета практичного заняття «Алгоритм роботи майбутнього вчителя над науково-дослідницькою проблемою» передбачає підготовку здобувачів до написання реферату з гендерної проблеми, яка їх цікавить. При підготовці реферату у майбутніх фахівців були сформовані такі уміння та навички:

- робота з науковими джерелами;
- уміння складати план;
- аналітичні здібності;
- уміння урізноманітнювати способи пошукової діяльності;
- інтерес до досліджуваної проблеми;
- підвищення культури дослідницької діяльності (уміння бачити проблему, ставити ціль, обґрунтовувати актуальність, визначати об'єкт і предмет дослідження, тощо)

Під час проведення практичного заняття «Засоби масової інформації і їх роль у формуванні гендерної культури» передбачався гендерний аналіз реклами, газетних статей, світлин жінок і чоловіків в ЗМІ. Формою проведення було обрано редакційний турнір – це форма роботи, що спрямована на пошук, розвиток, підтримку нових ідей, визначення оптимальних шляхів вирішення актуальних проблем популяризації гендерної культури.

Наступне практичне заняття «Розробка та використання гендерних педагогічних ігор в початковій школі» мало на меті створення презентації «Портфоліо майбутнього вчителя початкових класів на тему: «Гендерна культура – професійна компетентність педагога». Засобом реалізації став методичний фестиваль – багатопланова форма, яка ставить за мету обмін досвідом роботи, впровадження нових педагогічних знахідок.

У процесі формування гендерної компетентності педагога успішно використовувався метод «кейсстаді» – метод активного навчання на основі розгляду випадків і ситуацій, сутність якого полягає в тому, що навчальний матеріал подається здобувачами у вигляді проблем (кейсів), а знання формуються в результаті активної й творчої дослідної роботи. Завдання повинно бути дібрано в такий спосіб, щоб можна було користуватися різними шляхами для його вирішення. У процесі такого навчання, як правило, використовуються ланцюжки кейсів, тобто завдання, що мають між собою загальні зв'язки.

Так, розглядаючи ситуацію, коли хлопчик іноді грає в ляльки, а дівчинка розбирає машинку або обожнює конструктор, майбутні фахівці дійшли висновку, що немає ніяких патологій, це етап, який може виявитися корисним для формування певних рис – дбайливості у хлопчика, цікавості й розвитку логічного мислення в дівчинки.

Цікавими «кейсами» стали студентські проблемні запитання. Для цього було запущено по колу кілька аркушів – за кількістю присутніх, запропонувавши кожному здобувачеві записати на ньому одне проблемне запитання з теми навчального заняття, відповідь на яке цікавить його найбільше чи викликає найбільші труднощі. Після короткого узагальнення всього списку запитань, із метою уникнення повторів, вони записувалися на дошці, а вже потім робота проводилася у двох напрямках: перший напрям – майбутні фахівці за власним бажанням відповідали одразу на запитання, у якому вони орієнтуються найкраще; другий напрям – студенти вільно

обирали запитання й після нетривалої підготовки давали відповідь, із якою ознайомлюють усю групу.

Практичне заняття з теми «Гендерне виховання та педагогічна практика студента» було спрямовано на використання набутих компетентностей у практичній діяльності, знання освітніх програм, технологій, відбір методичної літератури; розвиток особистісних та професійних якостей майбутнього педагога; участь у науково-дослідній роботі, ознайомлення з новинками літератури, використання технологій самоосвіти та передового педагогічного досвіду.

Однією з активних форм є групова робота, що заснована на професійній діяльності студентів і спрямована на формування їхньої гендерної компетентності. Так, наприклад, для групової роботи було запропоноване завдання розробити сценарій гендерної успішності. Майбутні фахівці в групах, користуючись заздалегідь обраною гендерною тематикою, розробляли в зручній для них формі (на плакаті, у вигляді буклетів, брошур тощо) власні сценарії гендерної успішності в різних сферах життя. Цікавою також була тема «Чому в школах мало вчителів чоловіків?». Здобувачі вищої освіти, працюючи в групах, шукали спільно відповідь на це питання. Майбутні фахівці визначили кілька причин даної проблеми, з них у кожній групі співпали такі: чоловіки, які вчителюють, отримують меншу заробітну плату, ніж чоловіки, які працюють в інших сферах; стереотипні уявлення щодо гендерних ролей.

Практичні заняття майбутніх учителів початкових класів проходили в рамках роботи в проєктних групах, які створювалися на початку вивчення спецкурсу. Майбутніми фахівцями самостійно обиралася цікава їм тема проєкту, яку при необхідності корегував викладач. Такими темами стали: «Гендерна експертиза шкільних підручників», «Фантастичні речі, які придумала жінка / чоловік», «Гендерні ілюстрації професій», «Гендерні стереотипи сучасної української школи», «Програма культури рівності чоловіків і жінок» тощо. Упродовж проведення цих практичних занять

кожним членом проєктної групи формувалися гіпотези, відбувалося їх обговорення, викладалися теоретичні міркування. У разі неповної інформації здобувач мав можливість самостійно знайти необхідну інформацію, звертаючись за допомогою до системи навчальних об'єктів, джерел усесвітньої комп'ютерної мережі, бібліотечних ресурсів. Наприкінці вивчення спецкурсу майбутні фахівці представили результати своєї роботи. На семінарських і практичних заняттях використовувалися такі форми роботи: групова дискусія, круглий стіл, акваріумний варіант, тренінги тощо.

Досягненню найбільшого ефекту на використанні практичних заняттях сприяло застосування сучасних методів навчання, таких як термінологічний та контент-аналіз, метод взаємних завдань, академічне консультування, моделювання ситуацій, тренінги тощо. В якості засобів були використані навчальні посібники, електронні матеріали й посібники, слайди, навчальні видання, навчально-тренувальні карти, нормативні документи тощо. Структура навчального курсу дозволяла викладачу своєчасно здійснювати контроль засвоєння матеріалу і визначити рівень сформованості готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

У процесі семінарських і практичних занять розвивались здібності майбутніх педагогів знаходити нестандартні рішення в проблемних ситуаціях гендерного виховання, які можуть виникати в шкільних установах.

Упровадження в освітню діяльність активних методів навчання передбачало стимулювання зацікавленості здобувачів у вирішенні практичних професійних завдань, які, не дивлячись на умовність ігрової ситуації, дозволяли учасникам відчувати реальні почуття, вирішувати завдання, відпрацьовувати необхідні знання, вміння та навички.

Тренінг із гендерних питань є нетрадиційним навчальним заходом. Це навчання з розвитку та нарощування потенціалу для підвищення інформованості, забезпечення необхідними знаннями та навичками з питань гендеру, а також подальшої зміни поведінки. Тренінг із гендерних питань

відрізняється від інших видів тренінгів, так як може торкнутися питання особистого й політичного характеру, навіть якщо це і не планується.

Основні принципи тренінгу: 1. Залучення в тренінг усіх учасників. 2. Участь у тренінгу повинна бути добровільною. 3. Під час тренінгу повинно бути використано якомога більше інтерактивних методів.

Робота в тренінговій групі дала можливість отримання зворотного зв'язку, глибоке усвідомлення власної гендерної ролі в рамках педагогічної діяльності, формувала і коригувала індивідуальний гендерний стиль педагога, сприяла подоланню гендерних стереотипів й упереджень, оволодінню прийомами гендерної схематизації та прогнозування гендерного ефекту. Досвід показує, що кожен учасник тренінгу, моделюючи реальну педагогічну ситуацію, використовує звичні стереотипи гендерної поведінки, реалізує характерні гендерні настанови і отримує можливість подивитися на себе з боку, зрозуміти непродуктивний характер своєї поведінки. Під час тренінгу легше набути навичок ефективної гендерної взаємодії, освоюючи коректні форми емоційного реагування та поведінки.

Даний процес дозволяє:

- розширити знання та навички;
- упровадити ефективні підходи та методи;
- сформувати професійну компетентність;
- удосконалити педагогічну практику.

Такі тренінги повинні займати особливе місце в програмі підготовки майбутніх учителів початкових класів. Потреби в навчанні повинні бути зосереджені на чотирьох ключових особливостях: знання, підхід, навички та звички. Ефект тренінгу також оцінюється через ці ключові особливості.

Наприклад, при вивченні теми «Гендерні стереотипи у вихованні молодших школярів», було проведено заняття-тренінг. Здобувачам пропонувалось об'єднатися в дві групи й виконати такі завдання:

1. Намалюйте на великому аркуші паперу хлопчика (дівчинку).
2. Придумайте йому або їй ім'я.

3. Запишіть риси характеру та особливості поведінки, які вважаються характерними для цієї статі.

4. Намалюйте трикутник біля ваших міркувань і малюнків. Це і є гендерна рамка, тобто гендерні стереотипи, яких ми очікуємо від людей, спираючись на поширені в суспільстві уявлення про чоловічу та жіночу поведінку.

5. Представте результати роботи груп. У загальному колі проаналізуйте кожну позицію за допомогою питання: «Чи може людина протилежної статі мати таку ж рису характеру або поведінку?». Якщо так, викресліть цю позицію.

6. Обговоріть, які гендерні стереотипи застаріли, а які можуть порушувати права людей.

Вправа «Пошук відмінності/схожості».

Група стає в коло. Ведучий бере в руки невеликий предмет, придатний для перекидання з рук в руки (м'ячик, невелика м'яка іграшка), і пояснює правила гри: «Той, у кого в руках знаходиться цей предмет, повинен якомога швидше перекинути його іншому учаснику, назвавши при цьому відмінність/схожість з протилежною статтю, і м'яч кидається наступному учаснику. Починати необхідно зі слів «Юнаки або хлопчики відрізняються від дівчат (дівчаток)» На першому етапі відмінності можуть бути суто зовнішніми, згодом слід ураховувати розбіжність інтересів, відмінність властивостей особистості тощо. У такий спосіб підводимо учасників до думки, що названі відмінності / схожість необхідно враховувати при взаємодії з протилежною статтю.

Невід'ємною частиною освітнього процесу в закладі вищої освіти є самостійна науково-дослідна робота майбутніх фахівців, що сприяє формуванню ціннісного ставлення до представників обох статей, їх взаємовідносини: рівноцінне ставлення до дівчаток і хлопчиків молодшого шкільного віку, визнання й розуміння їхніх гендерних особливостей як цінності.

У процесі проектування спецкурсу «Виховання культури гендерних відносин» було відведено 66 годин для позааудиторної самостійної науково-дослідної роботи. У зв'язку з цим була здійснена регламентація та конструювання різних видів завдань за об'ємом і термінами їх виконання (табл. 2.11). Ці завдання здобувачі вищої освіти виконують самостійно у довільному режимі.

Таблиця 2.11

**Види завдань у системі позааудиторної самостійної науково-дослідної роботи на спецкурсі
«Виховання культури гендерних відносин»**

Позааудиторна самостійна науково-дослідна робота	Аудиторна діяльність
- підготовка до практичних і семінарських занять; - підготовка до опитування; - домашні контрольні роботи; - підготовка рефератів, доповідей тощо	- усна робота з джерелом; - рішення ситуаційних задач; - робота на лекціях; - виконання практичних завдань; - робота на семінарах; - виконання практикуму тощо

Самостійна науково-дослідна робота передбачала:

- виконання здобувачами творчого завдання «Типові та проблемні педагогічні ситуації виховання молодших школярів у процесі гендерної соціалізації»;
- створення проєктів та колективних або індивідуальних авторських програм з теми «Гендерне виховання учнів початкових класів»;
- підвищення рівня гендерної компетентності;
- становлення власного педагогічного кредо;
- формування системи знань щодо гендерних цінностей.

В позааудиторний час майбутніми фахівцями систематично виконувались індивідуальні науково-пошукові завдання, які були спрямовані на всебічний саморозвиток здобувачів, рефлексивне осмислення особистого потенціалу, розкриття особистісних здібностей, вивчення своїх якостей. Упроваджувалися методи, форми і засоби навчання для більш ефективного

засвоєння даного змісту з урахуванням особливостей організації аудиторної та самостійної науково-дослідної роботи здобувачів.

Надалі студенти самостійно знайомляться з методиками гендерного виховання й експериментальними програмами, що стали їм в нагоді при укладанні власних авторські програм.

Найбільший потенціал для отримання нового досвіду має участь майбутніх фахівців у науково-практичних конференціях, конкурсах, виставках тощо. При підготовці до цих заходів студенти готували доповіді, презентації, відповіді на можливі питання тощо. Це сприяло виникненню у них зацікавленості, формуванню самооцінки й мотивації до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. Майбутні педагоги були учасниками подібних заходів і проявляли ініціативу.

Ураховувався успішний досвід участі здобувачів у заходах, що стимулювали їх до активної навчальної та науково-дослідної діяльності: майбутні фахівці звертались за допомогою до викладачів із проханням сформулювати тему проєкту, статті та проблему науково-дослідної роботи.

Так, в КЗ «ХГПА» ХОР щороку проводяться заходи, в рамках яких відбувається представлення здобувачами досвіду з питань досліджуваної проблеми. До них слід віднести:

- щорічну студентську науково-практичну конференцію;
- конкурс науково-дослідних робіт студентів;
- конференцію за підсумками практичної діяльності.

Здобувачі вищої освіти повідомлені про проведення різних заходів, на яких вони можуть представити результати своїх наукових досягнень, а також отримують заздалегідь індивідуальні консультації.

Окрім того, спецкурс «Виховання культури гендерних відносин у молодших школярів» мав на меті реалізацію низки заходів, завданням яких було: 1) побудова програми спецкурсу на основі здібностей, переваг і можливостей кожного здобувача; 2) створення професійно-мотивованого середовища; 3) організація самостійної роботи студентів.

Реалізація другої педагогічної умови – *забезпечення підготовки до розроблення та використання в освітньому процесі початкової школи гендерних педагогічних ігор на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходу* – передбачала накопичення особистісного досвіду організації типових і структурування проблемних педагогічних ситуацій виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, розвиток професійних умінь, що забезпечують цілісне динамічне формування гендерної компетентності (знання, уявлення; ціннісне ставлення; уміння, навички); формування вмінь розробляти та застосовувати гендерні педагогічні ігри на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин в освітньому процесі початкової школи.

Цей етап формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів орієнтований на здобуття практичних умінь та навичок, які необхідні в педагогічній діяльності. Знання та вміння, отримані в процесі організації семінарських та практичних занять, реалізовувались під час проходження педагогічної практики. Майбутніх фахівців було зорієнтовано на облік гендерних особливостей хлопчиків / дівчаток молодшого шкільного віку; повагу до гідності дитини, його почуттів і переживань; узгодження педагогічних зусиль з особливостями психосексуального, культурного й індивідуального розвитку дитини; довірливе, дружнє та відповідальне спілкування педагогів із дітьми.

Теорія й практика в освітній системі є нерозривно пов'язаними сторонами єдиного процесу пізнання. Успішність формування у здобувачів освіти систем знань, умінь і навичок, а також розуміння й усвідомлення їх як засобу перетворення дійсності залежить від того, наскільки правильно та послідовно формується готовність учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. Провідним засобом у формуванні гендерної компетентності здобувачів педагогічних закладів вищої освіти є активна практична підготовка, що сприяє подальшому освоєнню й закріпленню набутих знань, умінь і навичок у творчій

педагогічній діяльності з окремих проблем гендерного виховання учнів молодших класів. У процесі практичної підготовки майбутні фахівці аналізують гендерну поведінку дітей, погляди батьків на проблему гендерного виховання хлопчиків / дівчаток, виявляють помилки, допущені батьками у вихованні своїх дітей (ізоляція дитини від осіб протилежної статі як наслідок надмірного суворого виховання; вироблення зневажливого ставлення до протилежної статі; ігнорування гендерних відмінностей; відхід від гострих питань і двозначні відповіді).

Розробляючи і проводячи різні гендерні педагогічні ігри, перед майбутніми фахівцями відкривається маса можливостей. Перш за все, це накопичення нового гендерно-ігрового досвіду, розширення методичних прийомів, які можуть бути використані в контексті виховання культури гендерних відносин, рішення конкретних гендерно-виховних завдань. До алгоритму розроблення та впровадження гендерних педагогічних ігор входить мета, тип гри, правила гри, ігрова діяльність, ролі, планування, реалізація мети, а також аналіз результатів, в яких особистість повністю реалізує себе як суб'єкт (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Алгоритм розроблення та проведення гендерних педагогічних ігор

Майбутніми фахівцями були розроблені та проведені під час проходження практики гендерні педагогічні ігри на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин. Так, на уроці математики в третіх класах була проведена парна гра «Угадай». Тема заняття – «Закріплення таблиці множення та ділення». Гра будувалась так: діти об'єднувались парами (хлопчик та дівчинка). Замість чисел, що діляться, наприклад, на 4, вони говорять: «Угадай!». Хто вгадує ці числа записує їх на аркуші. З'являється запис: 8, 16, 20, 24, 28, 32, 36. Потім із кожним із записаних чисел учні називають приклади: $8:4=2$, $16:4=4$. Потім міняються ролями. Гра сприяє формуванню уваги, вмінню працювати в парах, співпрацювати з протилежною статтю.

У першому класі на уроці математики при закріпленні теми «Геометричні фігури» діти в парах грали в гру «Будуємо дім». Мета: розпізнавання геометричних фігур, формування просторових уявлень. Дітям було запропоновано за допомогою фігур Танграм разом заповнити малюнок будинку геометричними фігурами. А потім викласти вдвох свій будинок з фігурок Танграм (рис. 2.3).

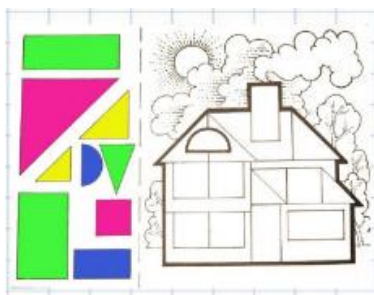

Рис. 2.3. Малюнок для складання Танграм

Цікавою була гра, яку майбутні фахівці запропонували учням різних класів: складання задачі за малюнком. Для цього дітей об'єднали в групи по 6-8 осіб. Кожній групі був запропонований сюжетний малюнок (малюнок мав гендерний зміст), за яким школярі спільно мали скласти задачу і запропонувати шлях вирішення. Діти складали задачі за темою, яку вивчали у даний час (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Приклади малюнків для складання задач

Гра «Хто швидше, хто правильніше ?!» мала на меті розвиток уваги, знання з теми. Майбутні вчителі початкових класів роздавали на кожен ряд парт по одному комплекту цифр від 0 до 9 так, що одному учневі в ряду дістається цифра 0, іншому 1. Озвучували свої приклади (4×4 ; 9×2 або $40 : 4$). А інші учні повинні були швидко збагнути результат обчислювання і ті, у кого були потрібні цифри (1 і 6), повинні були вийти до дошки і скласти число (16). За кожен правильно наведений приклад зараховується бал тому ряду, який швидше дав відповідь. Ряд, який набрав більшу кількість балів, виграє.

Використання гендерних педагогічних ігор на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносинах на уроках з українського читання мали творчий характер. Здобувачами вищої освіти під час практики. Була запропонована гра, де дітям потрібно було об'єднатися в групи по 6-8 осіб. Кожна команда отримала сюжетний малюнок (малюнок мав гендерний зміст) за яким потрібно було скласти власну розповідь (рис. 2.5). Майбутні фахівці відзначили, що учні обох статей з захопленням брали участь, дослухалися, доповнювали висловлювання один одного. Результатом спільної ігрової діяльності стали розповіді, які склали діти. Це сприяло вихованню культури гендерних відносин у молодших школярів.

Рис. 2.5. Приклади малюнків для складання розповідей

На уроці з української мови була проведена цікава гра «Склади речення». Перебіг гри був направлений на те, що учням на парти розкладали малюнки з назвами професій (слова-іменники), що належать до чоловічих і жіночих професій. Завданням для дітей було спільно скласти розповідь про ці професії та яке місце займають в ній чоловіки та жінки (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Рисунки до гри «Склади речення»

Гра «Збери ланцюжок» на уроці з предмета «Я досліджую світ» мала за мету сформувати уявлення дітей про віковий розвиток людини та вміння розподіляти обов'язки кожного. Дітям пропонувалось викласти в «правильній» послідовності картки, а потім до них скласти розповідь про свою родину й обов'язки кожного (рис. 2.7). Картки, які діти обирали, були в закритій коробці. Кому яка картка дістанеться, діти не знали.

Рис. 2.7. Рисунок до гри «Збери ланцюжок»

На уроці з української мови при вивченні теми «Суфікс» була проведена дидактична гра «Назви пестливо», метою якої було виховувати доброзичливе ставлення до дітей протилежної статі. Учні пропонувались завдання змінювати імена своїх товаришів (хлопці змінювали імена дівчат і навпаки) за допомогою пестливих суфіксів «-очк», «-еньк», «-ик», «-ко» (Дмитрик, Дариночка, Василенько, Сергійко).

Велику можливість для спільної діяльності різностатевих дітей на уроках різних предметів дали ігрові завдання з Lego-цеглинок. Спочатку учням були запропоновані прості завдання: викласти з цеглинок цифру або букву, яку вивчають (цеглинок у наборі шість, їх для виконання завдання одній дитині не вистачить, тому потрібно співпрацювати разом, об'єднавши цеглинки), а потім – більш складні, при виконанні яких використовують побудовані ними моделі залізничних станцій, кораблів, машин, магазинів, лікарень, перукарень тощо. У рольових іграх, а також іграх-театралізації, коли школярі спочатку спільно будують декорації, створюють казкових персонажів із конструктора. Інсценізація міні-вистав на LEGO-сцені допомагає дітям на уроках читання глибше усвідомити сюжетну лінію, відпрацювати навички переказу або комунікації.

Уроки, що побудовані в рамках проєктів, носять колективну, вільну творчу діяльність пошукового характеру. Кожна дитина бере участь у плануванні майбутньої споруди, відповідає за свою ділянку роботи, що

виконується, має можливість висловлювати свою думку про зміст і цілі даного проєкту. Так, у проєкті на тему «Моя місцевість, природні ресурси» було запропоновано відтворити за допомогою Lego-цеглинок як підсумок теми. Діти об'єдналися в групи. Кожна група представила свої унікальні проєкти з копіями річок, рівнин, рослинного світу. Робота в групах складу з хлопців і дівчат була творчою, позитивною, спільною діяльністю. Продовжуючи цю тему на уроці української мови, діти спільно склали власні висловлювання про збереження своєї місцевості та природних ресурсів.

Окремої уваги заслуговують настільні ігри, які можна використовувати на уроках початкових класів різної тематики, бо ігрове поле та сам сюжет діти створюють самостійно до теми уроку. Використовуючи такі ігри, вчитель заздалегідь готує шаблон ігрового поля (рис. 2.8), а вже на уроці учні його заповнюють своїми позначками та створюють свої правила. Такі ігрові завдання мають велике значення у вихованні культури гендерних відносин у молодших школярів, так як мають на меті: розвиток креативності, створення дружньої атмосфери в колективі, вдосконалення навичок співпраці, уміння домовлятися, живе спілкування між гравцями. Настільні ігри мали успіх і на уроках математики («Таблиця множення і ділення», «Дробки», «Величини»), української мови («Головні члени речення», «Іменник», «Прикметник»), літературного читання (учні створювали гру за прочитаним текстом, створювали гру на читання з передбаченням), на предметі «Я досліджую світ» («Тварини і рослини місцевості», «Правила дорожнього руху», «Правила поведінки в громадських місцях», «У світі професій»).

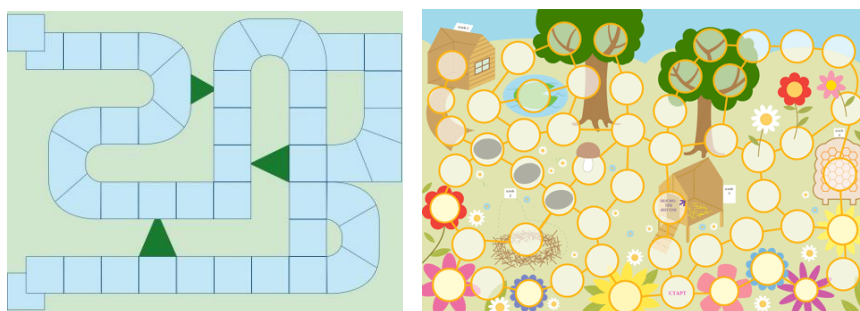

Рис. 2.8. Шаблони до створення настільних ігор

Додатком до настільних ігор стало створення власних коміксів, які також ефективно використовувались під час проведення уроків в початковій школі. Завданням молодших школярів було самостійно вигадати сюжет, героїв, доповнити репліки героїв і слова автора. При цьому вчитель адаптував завдання до досліджуваного матеріалу. Наприклад, на уроці української мови під час вивчення побудови питального речення, обов'язковим завданням було: поставити правильно запитання. Креативними видались комікси на теми «Булінг», «Національні традиції», «Дружба хлопців і дівчат», «Світ хлопчиків і дівчат».

Великої популярності набуває такий ігровий метод, як квести. Гра-квест як унікальна форма освітньої діяльності об'єднує в собі різні види рухової, пізнавально-дослідницької, продуктивної, комунікативної діяльностей. Величезним плюсом у проведенні таких ігор є спільна робота всіх учасників. Виконавши одне завдання, діти отримують підказку до виконання наступного, що є ефективним засобом підвищення рухової активності та мотиваційної готовності до пізнання й дослідження.

Здобувачами вищої освіти був розроблений міжпредметний квест «Тільки разом», який вміщував завдання з тем різних предметів. Особливу увагу було приділено тим завданням, які спрямовані на формування у дітей знань про гендерні особливості протилежної статі. Під час виконання першого завдання учням потрібно було дібрати аналог до назв професій. Були запропоновані картки з назвами різних професій, а школярі називали аналогічну назву професії для жінки або чоловіка (пожежник-пожежниця, поштар-поштарка, продавець-продавчиня тощо). Окрім того, що діти називали аналоги професій, їм потрібно було скласти речення з однією парою слів. При виконанні наступного завдання квесту було запропоновано Lego-цеглинки, на яких були прикріплені слова, які при правильному утворювали створювали речення (Хлопці та дівчата в нашому класі справжні друзі; Діти нашого класу завжди раді допомогти один одному; усі справи в нашому класі ми робимо разом). Наступні завдання були цікавими тим, що дітям

пропонувалось створити фотоколаж свого класу. Для цього учні мали світлини всіх однокласників та чистий аркуш паперу. Коментарі дітей щодо послідовності розташування ними світлин на аркуші паперу свідчить про те, що в класі панує дружня атмосфера, взаємодопомога. Наступне завдання для учнів було цікавим тим, що діти створювали лепбуки «Ідеальний хлопець та ідеальна дівчина». Це завдання виконували окремо хлопці і дівчата. Для виконання його школярам були видані різні матеріали (клей, ножиці, кольоровий папір, наліпки, дитячі журнали). Презентація лепбуків було підкреслено знання дітей протилежної статі та ті моменти, на які діти хотіли б звернути увагу один до одного. Заключним етапом проходження квесту було завдання на подолання стереотипів. Для цього діти об'єднались в групи. Кожна група отримала завдання: зашифрувати в малюнок висловлювання. Після оформлення малюнків, діти обмінювались ними і намагались розшифрувати та пояснити своє ставлення до цих тверджень. Прикладами таких висловлювань стали: жінки за кермом автомобіля, що мавпа з гранатом; усі чоловіки – ледарі; не чоловіча справа їсти готувати; не жіночих рук справа.

Слід зазначити, що під час підготовки до розроблення та використання гендерних педагогічних ігор, які реалізують процес інтеграції навчання та виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, майбутні фахівці вчилися розробляти виховні заняття і проводити їх на аудиторних заняттях. Так, наприклад, були проведені такі заходи:

- «Рівні права та можливості» (мета: зорієнтувати дітей на гендерну рівність; розвивати почуття власної гідності; формувати гендерну ідентичність; виховувати взаємопідтримку, розуміння рівності прав різних статей);

- «Дружимо з хлопцями, дружимо з дівчатами» (мета: знайомити дітей із процесом проявів дружніх стосунків між хлопцями і дівчатами; розглянути види почуттів; розвивати навички спілкування із протилежною статтю; виховувати дружельюбність);

- «У світі професій» (мета: знайомити дітей з існуючими професіями; акцентувати увагу на тому, що немає жіночих та чоловічих професій – є професії людей; заохочувати до вибору майбутньої професії; виховувати повагу до людей різних професій);
- «Хлопчачий та дівчачий світ» (мета: звернути увагу на місце хлопців і дівчат у суспільстві; навчити бачити позитивні якості у кожній людині; виховувати повагу до представників різних статей);
- «Моє захоплення та хобі» (мета: ознайомити дітей з поняттями «захоплення», «хобі»; розкрити здібності та таланти учнів; учити дітей розповідати про себе, свої уподобання; виховувати людяність, любов до праці; спробувати свої сили у різних сферах діяльності);
- «Ми партнери» (мета: навчити дітей співпрацювати один із одним, разом вирішувати питання; виховувати позитивне ставлення до людей; пояснити учням у необхідності бути терплячими до оточуючих);
- «День толерантності» (мета: підвищити рівень обізнаності молодших школярів із питань толерантності; вчити встановлювати стосунки на доброзичливій основі; виховувати повагу до думки інших, не ображати тих, хто поруч; визначати позитивні та негативні риси характеру; підвести дітей до висновку, що обидві статі є схожими й такими, що можуть робити як добрі, так і погані вчинки);
- «Нове у відомих казкових персонажах» (мета: виявити гендерні стереотипи у казках та пояснити учням існуючу застарілість уявлень та норм щодо чоловіка та жінки (їхніх обов'язкових якостей, норм поведінки та життєвого призначення).

Також здобувачами вищої освіти зверталась увага щодо організації різних форм гендерно-виховної роботи з батьками учнів. Головною метою діяльності майбутніх педагогів у період проходження педагогічної практики було застосування отриманих знань і умінь оволодіння способами та діями гендерно-виховної діяльності.

Пошук ефективних шляхів формування гендерної компетентності дозволив розробити такі заходи для батьків молодших школярів:

- батьківські збори «Дитячо-батьківські цінності в сучасних сім'ях», «Який хороший тато!» (Виставка світлин на дану тему, повідомлення про роль батька в сім'ї та його роль у вихованні дітей; рішення педагогічних ситуацій; конкурс «батьківські страви»);
- майстер-клас «Організація театралізованої діяльності з урахуванням гендерних особливостей дітей молодшого шкільного віку»;
- конкурси «Мама, тато, я – спортивна сім'я!», «Мама, тато, я – дружна сім'я!», «Найчитаюча сім'я!», «Найкраще блюдо сімейної кухні»;
- акція «П'ять хвилин читання перед сном» (добір змісту в залежності від статевої ролі специфіки), «Погодуємо птахів» (спільне виготовлення з батьками годівниць);
- короткострокові проекти «Тато може ...», «Мамина Школа»;
- спільні свята й дозвілля «Захисники Вітчизни», «Мамин День», «Мама – найголовніше слово»;
- консультація «Грають хлопчики, грають дівчата», «Виховуємо хлопчика, виховуємо дівчинку»;
- наочні матеріали: пам'ятки, шпаргалки батькам по створенню сприятливої сімейної атмосфери, поради батькам «У що можна пограти зі своєю дитиною», теки - пересування «Роль сім'ї в комунікативному розвитку дитини», «Якщо в сім'ї хлопчик і дівчинка».

У процесі ознайомчої педагогічної практики здійснювалось знайомство з досвідом роботи вчителів початкової школи, проводились педагогічні спостереження й аналіз організації процесу виховання дітей у процесі гендерної соціалізації; велися щоденники спостереження за статевою поведінкою хлопчиків / дівчаток; складалися психолого-педагогічні характеристики дітей з урахуванням їхніх гендерних особливостей.

Описані заходи знайомили студентів із гендерними питаннями в професійній діяльності вчителя початкових класів, сприяли формуванню

досвіду виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, а також розвитку рефлексії професійної діяльності.

Процес формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, організований відповідно до розроблених педагогічних умов, дозволив здобувачам подолати перешкоди, що виникали в процесі професійної підготовки, сприяв осмисленню особистісного та професійного іміджу, реалізації чоловічої / жіночої індивідуальності й формуванню гендерної компетентності майбутніх професіоналів.

Отже, педагогічними умовами формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів є: формування гендерної компетентності вчителя на основі інтеграції до змісту навчальних дисциплін гендерної тематики; забезпечення підготовки до розроблення та використання гендерних педагогічних ігор, які реалізують процес інтеграції навчання та виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, що були реалізовані шляхом:

- упровадження гендерної тематики в освітній процес;
- визначення спільної мети освіти на основі культурологічного, гендерного та особистісно-діяльнісного підходів;
- оновлення змісту освіти;
- інтегрування гендерної тематики в навчальних дисциплінах циклів загальної та професійної підготовки;
- розробка та впровадження гендерних педагогічних ігор на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин в освітній процес початкової школи.

2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи

На контрольному етапі експериментального дослідження було проведено повторну діагностику рівня сформованості готовності майбутніх

фахівців до виховання культури гендерних відносин експериментальних і контрольній груп, що дало можливість оцінити ефективність педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Для доведення результативності здійсненої роботи перед порівнянням даних, отриманих на початку та після закінчення експерименту, було порівняно показники експериментальної (ЕГ) та контрольної груп (КГ) на початку експерименту для оцінювання коректності сформованих груп.

Для підтвердження якісного аналізу набутих змін використовувались методи математичної статистики. Для порівняння рівня готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів в експериментальних і контрольній групах використано статистичний критерій Пірсона (критерій χ^2). Була висунута нульова гіпотеза про тотожність двох сукупностей. Статистичне значення критерію χ^2 було обчислено за формулою (1):

$$T_{\text{екс}} = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{i=1}^2 \frac{(n_1 p_{2i} - n_2 p_{1i})^2}{(p_{1i} + p_{2i})},$$

де n_1, n_2 – об'єми двох вибірок із двох сукупностей;

p_{1i} – кількість об'єктів першої вибірки I-ої категорії;

p_{2i} – кількість об'єктів другої вибірки II-ої категорії.

При повному співпадинні емпіричних та критичних частот $\sum(n_1 p_{2i} - n_2 p_{1i})^2 = 0$. При не співпадинні необхідно провести порівняння емпіричного значення χ^2 з його критичним значенням, що визначається за таблицею [210] з урахуванням ступенів свободи n . У даному випадку для рівня значущості $\alpha = 0,05$ (тобто надійності 95%, що є загальноприйнятим для педагогічних досліджень) і кількості ступенів свободи $k = n - 1 = 3 - 1 = 2$ (n – кількість рівнів: репродуктивний, продуктивний, креативний за кожним показником) критичне значення критерію $T_{\text{табл}} = 5,99$.

Нульова гіпотеза, яка передбачає, що різниця між обчисленими емпіричними частотами та математичним очікуванням має випадковий характер і між ними немає різниці, відхиляється, якщо $T_{\text{емп}} > T_{\text{табл}}$, для прийнятого рівня значущості α . У цьому випадку приймається альтернативна гіпотеза, тобто розподіл об'єкта на n категорій за станом досліджуваної якості є відмінним у двох розглянутих сукупностях.

Для того, щоб співставити експериментальні та контрольну групи між собою і визначити, чи всі групи є приблизно рівними за всіма критеріями, за формулою (1) було визначено значення критерію $T_{\text{емп}}$ для всіх експериментальних та контрольної груп між собою. Отримані результати наведено в таб. 2.12.

Таблиця 2.12

Дослідження експериментальної і контрольної груп за критерієм Пірсона

Критерій	$T_{\text{емп}}$	$T_{\text{табл}}$
Мотиваційний	0,08	5,99
Змістовно-діяльнісний	0,05	
Емоційно-ціннісний	0,26	
Аналітико-оцінний	0,05	
Узагальнені дані за всіма критеріями	0,08	

Аналіз даних таблиці 2.12 показав, що експериментальні та контрольна групи відповідають умові невідмінності двох сукупностей $T_{\text{емп}} < T_{\text{табл}}$. Отже, за допомогою критерію Пірсона (критерію χ^2) було виявлено, що всі групи мають близькі вихідні дані. Результати розрахунків, наведені у таблиці 2.12, свідчать про несуттєві статистичні відмінності між контрольною та експериментальними групами на початку експерименту.

Величини χ^2 не перевищують значення 0,26, тобто всі наведені результати менші за критичне значення Пірсона (критичне значення χ^2 при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$ $T_{\text{табл}} = 5,99$), що означає приблизно

однаковий рівень сформованих експериментальної та контрольної груп на початку проведення експерименту.

Так, як результати свідчать, що групи однорідні, порівняємо результати дослідження, отримані на початку та після експерименту за кожним критерієм (табл. 2.13, 2.14, 1.15, 2.16).

За результатами поданими в таблиці 2.13 можна констатувати, що кількість здобувачів з низьким рівнем готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів за мотиваційним критерієм зменшилась:

Таблиця 2.13

Динаміка змін показників мотиваційного критерію експериментальних та контрольної груп на початку та після проведення експерименту

№ з\п	Рівні сформованості	на початку експерименту			
		Експериментальна група (164 особи)		Контрольна група (165 осіб)	
		осіб	%	осіб	%
1	Високий	23	14	24	14,5
2	Середній	46	28	48	29,1
3	Низький	95	58	93	56,4
		після експерименту			
1	Високий	63	38,4	25	15,2
2	Середній	82	50	50	30,3
3	Низький	19	11,6	90	54,5

у ЕГ на 22% (збільшення кількості студентів з середнім рівнем приріст = 10,4% та високим рівнем приріст = 11,6%);

– у КГ на 1,9% (збільшення кількості студентів з середнім рівнем приріст = 1,2% та високим рівнем приріст = 0,7%).

За результатами, поданими в таблиці 2.14, можна констатувати, що кількість здобувачів з низьким рівнем готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів за змістовно-діяльнісним критерієм зменшилась:

Таблиця 2.14

**Динаміка змін показників змістовно-діяльнісного критерію
експериментальних та контрольної груп на початку та після проведення
експерименту**

№ з\п	Рівні сформованості	на початку експерименту			
		Експерементальна група (164 особи)		Контрольна група (165 осіб)	
		осіб	%	осіб	%
1	Високий	22	13,4	22	13,3
2	Середній	44	26,8	46	27,9
3	Низький	98	59,8	97	58,8
		після експерименту			
	Високий	74	45,1	24	14,5
	Середній	77	46,9	48	29,1
	Низький	13	8	93	56,4

– у ЕГ на 25,7% (збільшення кількості здобувачів з середнім рівнем приріст = 9,8% та високим рівнем приріст = 15,9%);

– у КГ на 2,4% (збільшення кількості студентів з середнім рівнем приріст = 1,2% та високим рівнем приріст = 1,2%).

Таблиця 2.15

**Динаміка змін показників емоційно-ціннісного критерію
експериментальних та контрольної груп на початку та після проведення
експерименту**

№ з\п	Рівні сформованості	на початку експерименту			
		Експерементальна група (164 особи)		Контрольна група (165 осіб)	
		осіб	%	осіб	%
1	Високий	23	14	25	15,2
2	Середній	52	31,7	55	33,3
3	Низький	89	54,3	85	51,5
		після експерименту			
	Високий	78	47,5	26	15,8
	Середній	73	44,5	55	33,3
	Низький	13	8	84	50,9

Результати, що подані в табл. 2.15, дають підстави констатувати, що кількість здобувачів із низьким рівнем готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів за емоційно-ціннісним критерієм зменшилась:

– у ЕГ на 25,1% (збільшення кількості здобувачів з середнім рівнем приріст = 10,4% та високим рівнем приріст = 14,7%);

– у групі КГ на 0,6% (збільшення кількості здобувачів з високим рівнем приріст = 0,6%).

За результатами, поданими в табл. 2.16, можна констатувати, що кількість здобувачів із низьким рівнем готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів за аналітико-оцінним критерієм зменшилась:

– у ЕГ на 24,4% (збільшення кількості здобувачів із середнім рівнем приріст = 9,8% та високим рівнем приріст = 14,6%);

– у КГ на 3,0% (збільшення кількості здобувачів із середнім рівнем приріст = 1,8% та високим рівнем приріст = 1,2%).

Таблиця 2.16

**Динаміка змін показників аналітико-оцінного критерію
експериментальних та контрольної груп на початку та після проведення
експерименту**

№ з\п	Рівні сформованості	на початку експерименту			
		Експериментальна група (164 особи)		Контрольна група (165 осіб)	
		осіб	%	осіб	%
1	Високий	21	12,8	21	12,8
2	Середній	44	26,8	46	27,9
3	Низький	99	60,4	98	59,3
		після експерименту			
	Високий	78	47,6	23	13,9
	Середній	78	47,6	49	29,7
	Низький	8	4,8	93	56,4

Аналіз результатів експериментальної роботи проводився з урахуванням результатів констатувального етапу. Для порівняння емпіричних даних було проведено узагальнення результатів за кожним критерієм і перевірено статистичну вірогідність результатів дослідження за критерієм χ^2 за представленою вище формулою (1). Результати наведено у табл. 2.17.

Таблиця 2.17

Дослідження експериментальних і контрольної груп за критерієм Пірсона після проведення експерименту

Критерій	$T_{\text{емп}}$	$T_{\text{табл}}$
Мотиваційний	12,26	5,99
Змістовний	18,52	
Емоційно-ціннісний	17,44	
Аналітико-оцінний	15,83	
Узагальнені дані за всіма критеріями	15,50	

Результати, отримані після впровадження педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, стали показником суттєвих змін емпіричних частот для експериментальної групи у порівнянні з контрольною. Так значення критерію χ^2 для ЕГ і КГ перевищує $12,26 > 5,99$. Отже, гіпотеза H_0 відкидається та приймається гіпотеза H_1 , за якої емпіричні розподіли рівнів сформованості після проведення формувального експерименту різняться між собою та спричинені впливом експериментального фактора.

Для додаткової перевірки ефективності експерименту також була застосована методика порівняння середніх величин $\bar{x}_1$ та $\bar{x}_2$ за критерієм Стюдента. Коефіцієнт Стюдента для двох сукупностей (початкової та

кінцевої) з різними дисперсіями S_1^2 та S_2^2 підраховується за формулою Гмурмана:

$$t_{\text{емп}} = \frac{\bar{x}_2 - \bar{x}_1}{\sqrt{S_1^2/n_1 + S_2^2/n_2}}$$

де n_1 та n_2 – обсяг сукупностей.

Обираючи довірчу імовірність недопущення помилки α , отриманий коефіцієнт порівнюється з критичним (табличним) значенням коефіцієнта Стюдента t_α для даного числа ступенів свободи k ($k = n - 1$). Статистична вірогідність гіпотези підтверджується з даною імовірністю, якщо отриманий коефіцієнт Стюдента не менше, ніж табличний.

Нульова гіпотеза, яка передбачає, що середні у двох сукупностях рівні, відхиляється, якщо $t_{\text{емп}} > t_\alpha$, для рівня значущості $\alpha = 0,05$. У цьому випадку приймається альтернативна гіпотеза про достовірну відмінність середніх у двох розглянутих сукупностях, тобто робиться висновок щодо ефективності експериментального впливу (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Дослідження динаміки критеріїв експериментальної і контрольної груп за критерієм Стюдента

Критерій	$t_{\text{емп}}$		t_α
	ЕГ	КГ	
Мотиваційний	9,07	2,02	4,3
Змістовний	11,75	2,49	
Емоційно-ціннісний	10,35	1,42	
Аналітико-оцінний	10,21	2,70	
Узагальнені дані за всіма критеріями	10,21	2,49	

Вірогідність змін за всіма критеріями для експериментальної групи підтверджена з досить високою імовірністю: не нижче 95% ($t_{\text{емп}} > 9,07$ при

$t_{\alpha}=4,3$). І навпаки, для контрольної групи зміни за всіма критеріями є незначними ($t_{\text{емп}} < 2,7$ при $t_{\alpha}=4,3$).

На рисунку 2.9 наведено «вісь значущості» змін всіх критеріїв для експериментальної та контрольної груп.

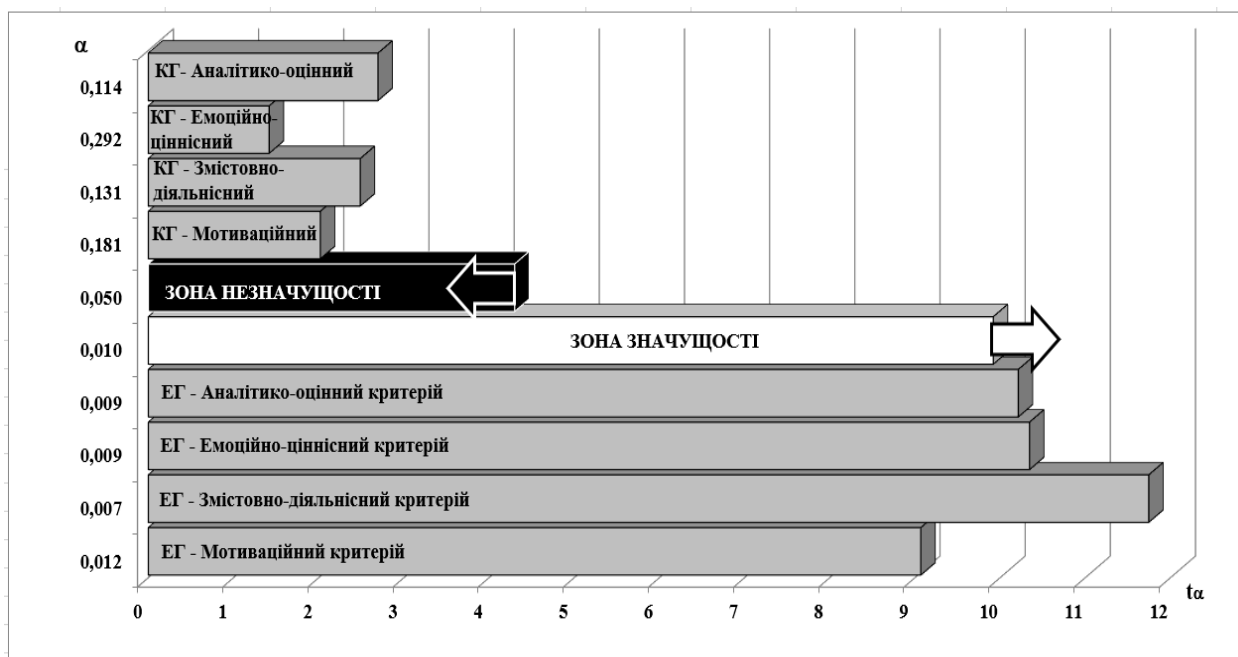

Рис. 2.9 «Вісь значущості» змін після експерименту за всіма критеріями

Як бачимо на рисунку 2.9, усі значення $t_{\text{емп}}$ для експериментальної групи, знаходяться у зоні значущості ($t_{\text{емп}} > 4,3$; при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$). І навпаки, усі значення $t_{\text{емп}}$ для контрольної групи, не досягають зони значущості ($t_{\text{емп}} < 4,3$; при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$).

Отже результати дослідження дають змогу констатувати, що статистична суттєвість відмінностей між контрольною та експериментальною групами спостерігається після експерименту. Контрольна група зазнала незначних змін після експерименту, експериментальна група наприкінці експериментальної роботи продемонстрували значні зміни. Отриманні дані експерименту свідчать про позитивні здобутки, що підтверджено динамікою змін за критеріями, а

здійснений аналіз цих результатів дає підстави стверджувати про ефективність педагогічних умов.

Достовірність змін в експериментальній групі після експерименту зумовила проведення кореляційного аналізу позитивних змін за всіма критеріями.

Для оцінювання ступеню залежності позитивних змін у експериментальній групі за всіма критеріями необхідно визначити коефіцієнти кореляції між цими змінами. Оцінювання взаємного впливу критеріїв може бути виконано за величиною відхилення отриманих значень від їх середніх величин:

$$(x_{1i} - \bar{x}_1), (x_{2i} - \bar{x}_2) \quad (i = 1, 2, \dots, n).$$

Однак зіставлення цих величин за всіма значеннями масивів X_1 і X_2 будуть коректними тільки у відносних одиницях. Для перетворення вихідних даних до такого виду необхідно провести нормування значень, на їх середньоквадратичні відхилення:

$$\tilde{x}_1 = \frac{x_{1i} - \bar{x}_1}{\sigma_{x1}}, \quad \tilde{x}_2 = \frac{x_{2i} - \bar{x}_2}{\sigma_{x2}},$$

де

$$\sigma_{x1} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_{1i} - \bar{x}_1)^2}{n}}; \quad \sigma_{x2} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_{2i} - \bar{x}_2)^2}{n}};$$

Коефіцієнт кореляції – це середня величина додатку нормованих відхилень:

$$r = (\tilde{x}_{1i} \cdot \tilde{x}_{2i}) = \frac{\sum_{i=1}^n \tilde{x}_{1i} \cdot \tilde{x}_{2i}}{n} = \sum_{i=1}^n \frac{(x_{1i} - \bar{x}_1)^2}{\sigma_{x1}} \cdot \frac{(x_{2i} - \bar{x}_2)^2}{\sigma_{x2}} \cdot \frac{1}{n}.$$

Якщо в цій формулі зробити деякі зміни, то буде отримана залежність, більш придатна для розрахунків:

$$r = \frac{n \cdot \sum_{i=1}^n X_{1i} \cdot X_{2i} - \sum_{i=1}^n X_{1i} \cdot \sum_{i=1}^n X_{2i}}{\sqrt{n \cdot \sum_{i=1}^n X_{2i}^2 - \left(\sum_{i=1}^n X_{2i}\right)^2} \cdot \sqrt{n \cdot \sum_{i=1}^n X_{1i}^2 - \left(\sum_{i=1}^n X_{1i}\right)^2}}.$$

Якщо зв'язок між ознаками близький до лінійної функціональної, то коефіцієнт кореляції дорівнює одиниці ($r = \pm 1$). Якщо зв'язок загалом не існує, то $r = 0$. Прийнято вважати, що за $r \leq 0,6$ – зв'язок слабкий, за $0,6 < r < 0,9$ – зв'язок сильний, а за $r \geq 0,9$ – дуже сильний.

Обчислені коефіцієнти кореляції подано в табл. 2.19.

Таблиця 2.19

Коефіцієнти кореляції позитивних змін в експериментальних та контрольній групах

	Мотиваційний	Змістовно-діяльнісний	Емоційно-ціннісний	Аналітико-оцінний
Мотиваційний		0,984	0,993	0,990
Змістовно-діяльнісний	0,984		0,998	0,999
Емоційно-ціннісний	0,993	0,998		1,000
Аналітико-оцінний	0,990	0,999	1,000	

Аналізуючи отримані результати у табл. 2.19, можна зробити такий висновок: зв'язок між позитивними змінами в експериментальних та контрольній групах слабкий. У той же час, зв'язок між позитивними змінами в експериментальних групах сильний. Цей висновок підтверджує позитивний вплив та ефективність розроблених педагогічних умов саме для експериментальних груп.

Для представлення ступеню зв'язку, данні табл. 2.19 наведено на рис. 2.10.

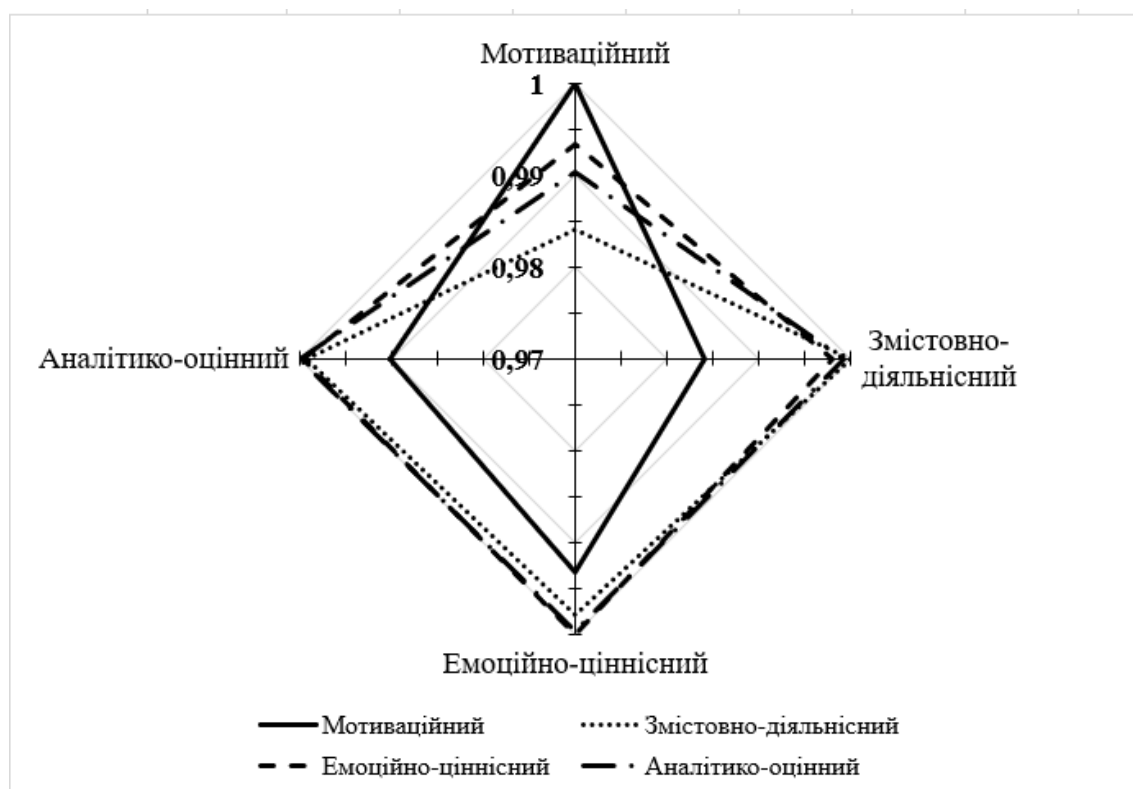

Рис. 2.10 Значення коефіцієнтів кореляції позитивних змін в експериментальних та контрольних групах

На підставі результатів обчислень робимо висновок про те, що різниця в експериментальних даних у контрольній та експериментальних групах зумовлена експериментальним фактором, й доводить ефективність розроблених педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. Отже, вплив сукупності умов на рівень готовності до виховання культури гендерних відносин істотніший у порівнянні з впливом кожного з них окремо.

Із метою максимальності зручності перегляду та аналізу набуває сенсу відображення приросту показників мотиваційного, змістовного, емоційно-ціннісного та аналітико-оцінного критеріїв готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів (табл. 2.20)

Таблиця 2.20

**Динаміка змін готовності майбутніх учителів класів до виховання
культури гендерних відносин у молодших школярів за усіма критеріями**

Критерії	Рівні	ЕГ (164 особи)					КГ (165 осіб)				
		конст. етап експер.		експер. контр. етап		приріст	конст. етап експер.		експер. контр. етап		приріст
		к-сть осіб	%	к-сть осіб	%	%	к-сть осіб	%	к-сть осіб	%	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Мотиваційний	високий	23	14	42	25,6	11,6	24	14,5	25	15,2	0,7
	середній	46	28	63	38,4	10,4	48	29,1	50	30,3	1,2
	низький	95	58	59	36	-22	93	56,4	90	54,5	-1,9
Змістовно-діяльнісний	високий	22	13,4	48	29,3	15,9	22	13,3	24	14,5	1,2
	середній	44	26,8	60	36,6	9,8	46	27,9	48	29,1	1,2
	низький	98	59,8	56	34,1	-25,7	97	58,8	93	56,4	-2,4
Емоційно-ціннісний	високий	23	14	47	28,6	14,6	25	15,2	26	15,8	0,6
	середній	52	31,7	69	42,1	10,4	55	33,3	55	33,3	0
	низький	89	54,3	48	29,3	-25	85	51,5	84	50,9	-0,6
Аналітико-оцінний	високий	21	12,8	45	27,4	14,6	21	12,8	23	13,9	1,1
	середній	44	26,8	60	36,6	9,8	46	27,9	49	29,7	1,8
	низький	99	60,4	59	36	-24,4	98	59,3	93	56,4	-2,9

Експериментально доведено, що розроблені педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів сприяють підвищенню рівня сформованості готовності до виховання культури гендерних відносин. За результатами експериментального дослідження дійшли висновку про доцільність упровадження педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується теоретичною обґрунтованістю концептуальних положень, логіко-системним аналізом джерельної бази; кількісним і якісним аналізом одержаних даних щодо ефективності розробленої системи педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, відтворюваністю результатів і репрезентативністю експериментальних даних, отриманих за методами математичної статистики.

Висновки до розділу 2

Експериментальна робота перевірки ефективності педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, відповідала вимогам, що висуваються до експериментальної роботи. До неї було залучено 328 здобувачів – майбутніх учителів початкових класів.

У процесі дослідно-експериментальної перевірки дієвості педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів було визначено критерії та показники означеної готовності: мотиваційний (ураховує мотиви навчання майбутніх фахівців під час освітнього процесу); змістовно-діяльнісного (відображає рівень володіння знаннями, які потрібні для організації та здійснення виховання культури гендерних відносин молодших школярів); емоційно-ціннісний (характеризується емоційним благополуччям майбутніх фахівців, здатністю до емоційних переживань і адекватної оцінки дійсності, спрямованість на досягнення успіхів, задоволення від взаємовідносин); аналітико-оцінний (виражає уміння оцінювати й аналізувати власну професійну діяльність). Рівнями готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів визначено низький, середній, високий.

Використання на констатувальному етапі системи діагностичних методик сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів (методики для діагностики навчальної мотивації студентів (А.А. Реан і В.А. Якунін, модифікація Н.Ц. Бадмаєвої), адаптованого опитувальника «Гендерні погляди педагогів», анкети «Моя обізнаність у сфері гендеру», «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич), анкета «Гендерні характеристики особистості» (за І. Кльоциною), опитувальника Сандри Бем з вивчення маскулінності-фемінності, діагностики рівня емпатії В.Бойка та тесту комунікативної толерантності В.Бойка, адаптованої анкети щодо оцінювання власної професійної діяльності з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів показали достатній рівень валідності.

Контрольні заміри, проведені під час констатувального етапу, дали можливість виокремити експериментальні групи із приблизно однаковим рівнем сформованості готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, яку склали здобувачі з вищими, порівняно з експериментальними групами, показниками.

Реалізація педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів здійснювалась за визначеними компонентами означеного процесу, що забезпечувалось шляхом: 1) поглиблення знань із гендерної культури на заняттях із навчальних дисциплін: «Історія України», «Психологія», «Філософія», «Вступ до спеціальності», «Педагогіка», «Анатомія, фізіологія і гігієна», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Правознавство»; 2) упровадження спецкурсу «Виховання культури гендерних відносин у молодших школярів». Укладання спецкурсу ґрунтувалося на модульному підході, що забезпечує цілісність підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; 3) доповнення завдань педагогічних практик для студентів експериментальних груп завданнями гендерної тематики; 4)

розроблення та проведення гендерних педагогічних ігор на основі реалізації суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин під час проходження педагогічної практики.

Із метою оцінювання дієвості педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів на контрольному етапі експериментальної роботи здійснено повторне вимірювання обраних показників, порівняльний аналіз виявлених змін та інтерпретація результатів дослідження.

Результати, отримані після впровадження педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, показали суттєві зміни емпіричних частот для експериментальних груп у порівнянні з контрольною. Вірогідність змін за всіма критеріями для експериментальної групи підтверджена з досить високою імовірністю: не нижче 95% (темп $>9,07$ при $t_a = 4,3$). І навпаки, для контрольної групи зміни за всіма критеріями є незначними (темп $<2,7$ при $t_a = 4,3$).

Отримані результати підтверджують гіпотезу, що формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів забезпечується за умов формування гендерної компетентності вчителя на основі інтеграції до змісту навчальних дисциплін гендерної тематики; забезпечення підготовки до розроблення та використання гендерних педагогічних ігор, які реалізують процес інтеграції навчання та виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Результати дослідження дають змогу констатувати, що статистична суттєвість відмінностей між контрольною та експериментальними групами спостерігається після експерименту. За обраними показниками сформованість готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів у контрольній групі зазнала незначних змін після

експерименту, а експериментальні групи наприкінці експериментальної роботи продемонстрували значні зміни.

Основні наукові результати розділу опубліковані в працях [87; 89; 94; 95; 97; 100; 104, 105]

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоноване нове вирішення проблеми підвищення рівня готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів шляхом теоретичного обґрунтування, практичної реалізації та експериментальної перевірки педагогічних умов її формування. Досягнута мета дослідження, вирішені завдання та підтверджена гіпотеза стали підставами для формулювання таких висновків.

1. Аналіз стану проблеми формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів виявив, що професійна підготовка цих фахівців ґрунтується на єдності всіх її структурних компонентів та має забезпечувати спеціальну підготовку з виховання культури гендерних відносин. Саме вчитель як представник гендерної культури суспільства має сприяти успішній гендерній соціалізації молодших школярів, формуванню у них гендерних цінностей і гендерної поведінки. З метою найбільш повного усвідомлення вчителями початкових класів суті виховання культури гендерних відносин, успішного розвитку особистості дитини, сприяння розвитку партнерських відносин між статями в освіті професійно необхідним і значущим стає оволодіння фахівцями гендерною компетентністю.

Однак аналіз теорії і практики підготовки вчителів початкових класів засвідчив її акцентування на формуванні загальних знань про індивідуальні особливості молодших школярів, без специфіки їх гендерного виховання, що негативно впливає на рівень готовності майбутніх фахівців до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. Отже, потреба подолання недоліків у теоретичній та практичній площинах актуалізують проблему підвищення рівня означеної готовності у майбутніх учителів початкових класів.

2. На основі аналізу літературних джерел визначено суть й структуру поняття «культура гендерних відносин молодших школярів», що уможливило уточнення суті готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. Визначено й схарактеризовано компоненти досліджуваної готовності, а саме: мотиваційний (позитивна мотивація, ціннісні установки, професійно-ціннісні мотиви виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, прийняття гендерних норм та стереотипів при взаємодії з молодшими школярами, прагнення до усвідомлення власної гендерної ролі, орієнтація на дитину як представника конкретної статі); когнітивний (система знань щодо суті гендерного підходу, форм і методів гендерного виховання, вирішення гендерних проблем і конфліктів); поведінковий (система вмінь і навичок щодо реалізації гендерного підходу в професійній діяльності, виховання культури гендерних відносин у молодших школярів); особистісний (професійно важливі якості, що забезпечують виховання культури гендерних відносин у молодших школярів: умотивованість, толерантність, культура взаємовідносин, рефлексивність).

3. Теоретично обґрунтовано та розроблено структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, складовими якої є мета (підвищення рівня готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів), завдання; функції; методологічні підходи (системний, особистісно орієнтований, гендерний, культурологічний, компетентнісний, інтегративний, суб'єкт-об'єкт-суб'єктний), принципи (полікультурності, створення гуманних відносин у соціумі, розвитку особистісного потенціалу, гендерної самобутності, практичної спрямованості, свідомості й активності здобувача); зміст й педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів; методи, форми й засоби формування означеної

готовності; критерії (мотиваційний, змістовно-діяльнісний, емоційно-ціннісний, аналітико-оцінний), показники й рівні її сформованості; очікуваний результат.

4. Теоретично обґрунтовано й практично реалізовано педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, а саме:

- формування гендерної компетентності майбутніх учителів початкових класів на основі інтеграції гендерного виховання зі змістом навчальних дисциплін професійної підготовки цих фахівців («Історія України», «Психологія», «Філософія», «Вступ до спеціальності», «Педагогіка», «Анатомія, фізіологія і гігієна», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Правознавство»);

- забезпечення підготовки до розроблення та використання гендерних педагогічних ігор на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходу під час навчання майбутніх учителів початкових класів спецкурсу «Виховання культури гендерних відносин у молодших школярів».

У роботі теоретично обґрунтовано й розроблено новий клас гендерних педагогічних ігор, які забезпечують інтеграцію навчання предметів початкової школи («Математика», «Українська мова», «Літературне читання», «Я досліджую світ») й виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. Їх реалізовано на основі суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин, де об'єктом є спільна навчально-ігрова діяльність, а суб'єктами – носії різного гендеру, що забезпечує формування у молодших школярів культури гендерних відносин шляхом набуття здатності до ефективної взаємодії з представниками своєї та протилежної статті.

5. Експериментально перевірено дієвість педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів за допомогою розробленого діагностичного інструментарію. Уточнено зміст критеріїв та показників сформованості досліджуваної готовності: мотиваційного

(мотивація до майбутньої професійної діяльності; мотивація щодо розвитку власної гендерної культури); змістовно-діяльнісного (знання й уміння щодо виховання культури гендерних відносин у молодших школярів); емоційно-ціннісного (система ціннісних орієнтацій щодо виховання культури гендерних відносин; здатність до емпатії і толерантності); аналітико-оцінного (уміння оцінювати й аналізувати власну професійну діяльність; здатність до саморегуляції, саморозвитку з виховання культури гендерних відносин). Доведено необхідність виділення трьох рівнів сформованості готовності: низький, середній, високий.

Вплив педагогічних умов на формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів підтверджено позитивною динамікою за всіма показниками. Так, кількість здобувачів ЕГ з високим рівнем сформованості показників за мотиваційним критерієм збільшилась на 11,6%, у КГ на 0,7%; за змістовно-діялісним критерієм – ЕГ на 15,9% та в КГ на 1,2%; за емоційно-ціннісним критерієм – ЕГ на 14,6% та КГ на 0,6%; за аналітико-оцінним критерієм – ЕГ на 14,6% та КГ на 1,1%.

Статистичний аналіз отриманих результатів за допомогою визначення t-критерію Ст'юдента за всіма критеріями показав статистичну значущість їх відмінностей.

Результати педагогічного експерименту підтвердили гіпотезу дослідження, досягнення його мети та виконання завдань.

Проведене дослідження не охоплює всіх аспектів проблеми підвищення рівня готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. Потребують подальшого обґрунтування педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів до виховання культури гендерних відносин здобувачів основної школи; розроблення дистанційних форм гендерної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакумова А. Г. Особенности формирования гендерной культуры младших школьников средствами хореографии. *Грани познания*. 2010. №2(7). С. 65. URL: http://www.grani.vspu.ru/files/publics/175_st.pdf (дата звернення : 06.12.2018).
2. Аверьянов А. Н. Системное познание мира : методологические проблемы. Москва : Политиздат, 1985. 263 с.
3. Агулина С.В. Гендерный подход к социальному обучению в профессиональной социально-педагогической деятельности бакалавра социальной работы. *Мир науки, культуры, образования*. 2015. № 2 (51). С. 30–32.
4. Адлер А. Наука жить. Киев : Port-Royal, 1997. 288 с.
5. Айсмонтас Б. Б. Педагогическая психология : схемы и тесты. Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2002. 208 с.
6. Аксарина И. Ю. Педагогические условия адаптации выпускников школ на этапе перехода от общего к высшему профессиональному образованию: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Курганский государственный университет. Москва, 2006. 19 с.
7. Артем'єва О. О. Гендерні дослідження в контексті постнекласичної раціональності: автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.09 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2008. 21с.
8. Артюхов М. В. Управление развитием муниципальной системы образования: монография. Томск : ТГУ, 1999. 256 с.
9. Архипова С. П., Байдюк Н. В. Гендерні взаємини як сфера професійної діяльності соціального педагога. *Вісник ЛНПУ ім. Тараса Шевченка. Сер.: Педагогічні науки*. Луганськ: Держ. закл. «Луганський нац. ун-т імені Тараса Шевченка», 2010. Вип. 196. С. 154–161.
10. Андреева Н. И. Формирование гендерной культуры в современном обществе: философско-культурологический анализ : автореф.

дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.13 /Федеральное государственное научное учреждение «Северо-Кавказский научный центр высшей школы». Ростов на Дону, 2005. 45 с.

11. Афанасенкова Е. Л. Мотивы обучения и их изменение в процессе обучения студентов вуза: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Сахалинский государственный университет. Москва, 2005. 23 с.

12. Афанасьев В. Б. Системный подход в исследовании социально-экономических эффектов внедрения информационно-коммуникационных технологий. *Современные технологии управления*. 2012. № 8 (20). С. 12–21.

13. Бабанский Ю. К. Интенсификация процесса обучения. Москва : Знания, 1987. 80 с.

14. Байдюк Н. В. Гендерні стереотипи як визначальний чинник гендерної соціалізації. *Гендер. Екологія. Здоров'я*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 19-20 квіт. 2011 р. Харків: ХНМУ, 2011. С. 45–47.

15. Байдюк Н. В. Місце і роль осередку гендерної освіти у освітньовиховному просторі вищого навчального закладу. *Педагогічний альманах*: зб. наук. праць. Херсон: КНВЗ «Херсон. акад. неперервної освіти», 2016. Вип. 29. С. 96–101.

16. Безкоровайна О.В. Теоретико-методичні засади виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2010. 460 с.

17. Берн Ш. Гендерная психология. Санкт-Петербург : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. 320 с.

18. Беспалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.

19. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. Москва : Педагогика, 1989. 302 с.

20. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
21. Бех І.Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості: у 2-х т. Чірнівці: Букрек, 2015. Т. 2. 640 с. (Серія «Школа майбутнього»).
22. Беляєв С.Б. Професійна підготовка майбутніх учителів до розробки і використання педагогічних технологій : монографія. Харків : Видавець СПД ФО Захаренко В. В., 2019. 410 с.
23. Беляєв С.Б. Теоретичні основи педагогічної технології: навч. посібник. Харків : ХНУ. 2007. 96 с.
24. Блауберг И.В., Юдин Э.Г. Становление и сущность системного подхода. Москва : Наука, 1973. 270 с.
25. Близнюк В. В. Український ринок праці: історичні виклики та нові завдання. *Український соціум*. 2016. № 3. С. 58–71.
26. Бондар В. І. Дидактика : підручник. Київ: Либідь, 2005. 264 с.
27. Бондарчук А., Вихор С., Кравець В., Мозгова Л., Терзі П., Яценко Л. Гендерна психологія : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2011. 248 с.
28. Брюханова Н. О. Компетентний фахівець – цільовий орієнтир сучасної професійної освіти. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. 2015. Вип. 1. С. 16–25.
29. Брюханова Н. О. Застосування компетенцій в педагогічній освіті. *XLI науково-практична конференція науково-педагогічних працівників, 140 науковців, аспірантів та співробітників академії (29-30 січня 2008; Харків): зб. тез доп. / Укр. інж.-пед. акад. Харків, 2008. Ч. 1. С. 15.*
30. Василевська Т. Е. Ціннісні виміри вироблення публічної політики. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. Вип. 1. С. 194–206.
31. Васильченко О.І. Формування гендерної культури студентів університету. *Педагогіка вищої школи в 21 столітті: сучасний стан, перспективи розвитку* : матеріали доп. на міжнар. наук.-практ. конф., 21

травня 2010 р. / за заг. ред. проф. Л. М. Голубенко, проф. О. С. Цокур. Одеса : ВМВ, 2010. Ч. 2. С. 116.

32. Введение в гендерные исследования : учеб. пособие/ под общ.ред. И. А. Жеребкиной. Харьков: ХЦГИ ; Санкт-Петербург : Алетейя, 2001. Ч.1. 708 с.

33. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2009. 1736 с.

34. Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения : материалы к четвертому заседанию методолог. семинара 16 нояб. 2004 г. Москва : Исслед. центр проблем качества подготовки спец., 2004. 84 с.

35. Виховання особистості : навч.-метод. посібник : у 2 кн. / уклад. І. Бех. Київ : Либідь, 2003. Кн. 2 : Особистійно орієнтований підхід: науково-практичні засади. 344 с.

36. Вихор С. Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку : дис. канд. пед. наук : 13.00.07 / Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка. Тернопіль, 2006. 272 с.

37. Воровка М. І. Історіографія теорії та практики розвитку гендерної культури студентства. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2018. Вип. 60. Т.1. С. 17–22.

38. Воровка М. І. Розвиток гендерної культури студентства у фокусі історико-педагогічного дослідження : монографія. Мелітополь, 2019. 410 с.

39. Воронина О. А. Словарь гендерных терминов. URL : <http://www.owl.ru/gender/010.htm> (дата звернення : 15.02.2020).

40. Воронина О. А. Социокультурные детерминанты развития гендерной теории в России и на западе. *Общественные науки и современность*. 2000. №4. С. 9–19.

41. Впровадження гендерного підходу в систему вищої освіти України: досвід та кращі практики Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти ВНЗ 2012-2014 роки. *Регіональне представництво Фонду імені Фрідріха Еберта. Бібліотека.* URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/11251.pdf> (дата звернення: 18.10.2017).

42. Всеукраїнська Мережа осередків гендерної освіти : сайт. URL: <http://gendercenter.sumdu.edu.ua/index.php/pro-nas> (дата звернення: 20.10.2017).

43. Гавриш І.В. Теоретико-методологічні основи форсування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук 13.00.04 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2006. 579. с.

44. Гайсина Г. И. Культурологический подход в теории и практике педагогического образования : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08./ Башкирский государственный педагогический университет. Москва, 2002. 366 с.

45. Гендерні дослідження: прикладні аспекти : монографія / ред. Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді, В. П. Кравець. Тернопіль: Наукова книга «Богдан», 2013. 442 с.

46. Гендер для медій: підруч. із гендерної теорії для журн. та ін. соціогуманітр. спец. / ред. М. Масрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманова. Київ: Критика, 2017. 432 с.

47. Гендерна абетка для ОГС. *Платформа «Маркетплейс»* : сайт. URL: <http://cd-platform.org/library/posibniki-ta-metodiki/1714-genderna-abetka-dlya-ogs> (дата звернення: 20.10.2017).

48. Гендерна освіта — ресурс розвитку паритетної демократії: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 27-29 квітня 2011 р., Тернопіль / М-во освіти і науки України, Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка ; за ред. В. П. Кравця, Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. Київ: ПРООН, 2011. 797 с.

49. Гендерна освіта в Україні : витоки та історична перспектива. Гендер в деталях – 19 жовтня 2017 р. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/osvita-i-prosvita/genderna-osvitav-ukraini-vitoki-ta-istorichna-perspektiva-134196.html>
50. Гендерна політика Європейського Союзу в Україні: аналітична доповідь / за ред. О. Кисельової ; Ін-т. ліберального суспільства. URL: https://ua.boell.org/sites/default/files/lsi_gender_analyse_ukr.pdf (дата звернення: 18.10.2017).
51. Гендерна психологія : навч. посіб. / уклад. О. В. Літвінова ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2010. 235 с.
52. Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 11-13 груд. 2003 р. / НТУУ “КПІ”, МФВ. Київ: Фоліант, 2003. 300 с.
53. Гендерна рівність і розвиток : погляд у контексті європейської стратегії України / керівник проекту О. Пищуліна, ред. А. Чернова. Київ : Заповіт, 2016. 244 с. URL: <http://razumkov.org.ua/upload/Gender-FINAL-S.pdf> (дата звернення : 15.12.2019).
54. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рек.: у 2-х ч. / за ред. О. М. Кікінеджі, В. С. Власова, Л. Б. Магдюк та ін. Київ: ПРООН, 2011. Ч. 1. 330 с.
55. Гендерні стандарти сучасної освіти : збірка рек.: у 2-х ч. / за ред. О. М. Кікінеджі, В. С. Власова, Л. Б. Магдюк та ін. Київ: ПРООН, 2011. Ч. 2. 263 с.
56. Гинецинский В. И. Основы теоретической педагогики: учеб. пособие. Санкт-Петербург : С.-Петербургский ун-т, 1992. 154 с.
57. Говорун Т. В., Кікінеджі О. М. Гендерна психологія : навч. посіб. Київ : Академія, 2004. 308 с.
58. Говорун Т. В., Кравець В. П., Кікінеджі О. М., Кізь О. Б. Гендерні аспекти усвідомленого батьківства: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Б. Є. Будний. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. 144 с.

59. Голованова Т. П. Гендерная компетентность в контексте профессиональной педагогической культуры будущих социальных педагогов.

URL:https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp3/profteh/golovanova.pdf

(дата звернення : 03.10.2019).

60. Гончаренко О.В. Гендерна компетентність педагогічного працівника як складова його професійної компетентності // Інноваційна педагогіка: науковий журнал. Випуск 2. Том 2. ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2020. С. 149–152.

61. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

62. Горбенко С. Культурологічний підхід до проблеми гуманізації освіти. *Вісник Книжкової палати*. 2006. № 2. С. 22–25.

63. Горошко Е. И. Гендерное пространство Интернета: анализ мужских и женских сайтов или анализ наших гендерных стереотипов. *Ученые записки Таврического Национального Университета им. В. И. Вернадского*. Сер. : Философия. Социология. Симферополь, 2005. Т. 18 (57). № 2. С. 58–64.

64. Гриневич Л. У підручниках не має бути штампів, що з раннього віку нав'язують школярам певні ролі. *Острів знань* : сайт / М-во освіти і науки України. URL: <http://novyny.ostriv.in.ua/publication/code-74491189224A9/list-8C72DA5726> (дата звернення: 25.02.2018).

65. Гришак С. М., Харченко С. Я., Шабасєва Н. С. Гендерна освіта і виховання студентської молоді в процесі соціалізації: теорія та практика: монографія. Луганськ : ДЗ ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2013. 258 с.

66. Гусякова Л., Даниленко І., Плахотнік О. Гендерні проблеми очима студентства: аналітична доповідь. Харків: Райдер, 2009. 64 с.

67. Державний стандарт початкової освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р., № 87) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennyaderzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>

68. Дороніна Т. О. Проблема визначення поняття «гендерний підхід» у сучасній науці та освіті. *Наукові праці Донецького національного технічного університету*. Сер.: Педагогіка, психологія і соціологія. Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ». 2009. Вип. 3 (145). С. 22–27.

69. Доповідь про виконання Україною конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок / Міністерство соціальної політики України, Фонд народонаселення ООН. 2014. 43 с. URL: <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/CEDAW%20report%20ukr.pdf>. (дата звернення : 23.10.2019).

70. Дороніна Т. О. Теорія і практика гендерної освіти і виховання учнівської молоді в навчальних закладах України (II половина XX – початок XXI століття) : автореф. дис. д-ра пед. наук : 13.00.01 / Національна академія педагогічних наук України ; Інститут вищої освіти. Запоріжжя, 2012. 36 с.

71. Дурай-Новакова К.М. Формирование профессиональной готовности к деятельности. Москва, 1983. 365 с.

72. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психологические проблемы готовности к деятельности. Минск : БГУ им. В. И. Ленина, 1976. 174 с.

73. Євтушенко І.М. Гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика дошкільної освіти». Челябінськ, 2008. 24 с.

74. Ельникова Г.А. Гендерная культура как многоуровневая система: принципы анализа. *Лидерство: гендерные перспективы*: труді Второй Междунар. конф., Санкт-Петербург, 5-7 апреля 2005 г. / ред. Л. А. Герасимова. Санкт-Петербург : СПбГУ, 2005.

75. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный: в 2 т. Москва: Русский язык, 2000. 1210 с.

76. Железняк О. В. Технології гендерного виховання як основа набуття професійної компетентності сучасного педагога. *Наукові праці*: наук.-метод. журнал. Сер.: Педагогіка. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. Т. 136. Вип. 123. С. 59–63.

77. Жеребкин С. Гендерная проблематика в философии. *Введение в гендерные исследования* /под ред. И. А. Жеребкиной. Харьков ; Санкт-Петербург, 2001. С. 390–426.
78. Здравомыслова Е.А., Темкина А.А. Социальное конструирование гендера. *Социологический журнал*. 1998. №3/4. С. 177–182.
79. Зимняя И.А. Педагогическая психология. Москва : Логос, 2004. 384 с.
80. Зязюн І.А. Педагогічне наукове дослідження в контексті цілісного підходу. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2011. Вип. 1. С. 19–30.
81. Ильин В.С. Формирование личности школьника (целостный процесс). Москва : Педагогика, 1984. 144 с.
82. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: учеб. пособие для вузов. Изд. 2-е, стереотип. Москва : Академия, 2004. 208 с.
83. Иванова І. В. Підготовка майбутніх учителів до основ гендерної освіти старшокласників у процесі навчально-професійної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2007. 259 с.
84. Ільїна О. О. Культура гендерних відносин молодших школярів як психолого-педагогічна проблема. *Нове у педагогіці та психології сучасного світу*: зб. тез наук.робіт (м. Львів, 28-29 листопада 2014 р.). Львів, 2014. С. 79–80.
85. Ільїна О. О. Формування елементів гендерної культури молодших школярів. *Компетентнісно орієнтований підхід до освіти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 4 грудня 2014 р.). Харків, 2014. С. 81–82.
86. Ільїна О. О. Основи культури гендерних відносин молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. Запоріжжя, 2015. Вип. 40(93). С. 414–421.
87. Ільїна О. О. Формування гендерної культури майбутніх вчителів початкових класів. *Наукові записки кафедри педагогіки* : зб. наук.праць. Харків : Видавничий центр ХНУ, 2014. Вип. 38. С. 106–113.

88. Ільїна О. О. Теоретичні аспекти проблеми гендерного виховання в загальноосвітніх установах. *Молодий вчений* : наук. журнал. Херсон : ТОВ «Видавничий дім «Гельветика», 2016. № 1(28). Ч. 2. С. 81–85.

89. Ільїна О. О. Виховання основ культури гендерних взаємин у молодших школярів. *Педагогіка та психологія : сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 28-29 жовтня 2016 р.). Запоріжжя, 2016. С. 27–31.

90. Ільїна О. О. Вплив гендерних стереотипів на виховання гендерної культури молодших школярів. *Імідж сучасного педагога* : наук. журнал / Полтавський нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2017. С. 53–57.

91. Ільїна О. О. Культура гендерних відносин як психолого-педагогічна проблема. *Innovations and modern technology in the educational system:: contribution of Poland and Ukraine* : international scientific and practical conference Cjnference Proceedings (May 5-6, 2017, Sandomierz). Sandomierz, 2017. P. 176–180.

92. Ільїна О. О. Гендерний та культурологічний підходи у визначенні поняття «гендерна культура». *Теорія і практика управління сучасними освітніми системами* : матеріали регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 квітня 2018 р.) Харків, 2018. С. 69–72.

93. Ільїна О. О. Складові поняття гендерна культура: гендер та культура. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки* : зб. наук. праць / за ред. проф. Т. Степанової. Миколаїв, 2018. № 1(60). С. 92–98.

94. Ільїна О. О. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів з позицій системного підходу. *Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю (м. Бердянськ, 14 вересня 2018 р.). Бердянськ, 2018. С. 70–74.

95. Ільїна О. О. Готовність майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. *Наукові записки кафедри педагогіки* : зб. наук.праць. Харків, 2018. Вип. 43. С. 139–148.

96. Ільїна О. О. Компетентнісний підхід до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. *Досвід і проблеми організації соціальної та життєвої практики учнів і студентів на засадах компетентнісного підходу до освіти* : Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 12-13 жовтня 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 257–259.

97. Ільїна О. О. Гендерне виховання в концепції нової української школи. *Молодь і ринок* : зб. наук.праць. Дрогобич, 2019. № 1 (168). С. 117–121.

98. Ільїна О.О. Проблеми гендерного виховання: *Współczesne trendy rozwoju edukacji I nauki w kontekście interdyscyplinarnym. Dialog kultur jako czynnik integracji* : IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Warszawa–Użhorod–Chersoń, 28.02.2019). Warszawa–Użhorod–Chersoń : Posvit, 2019 С. 79–81.

99. Ільїна О.О. Гендерна освіта в професійній підготовці майбутніх учителів нової української школи: *La science et la technologie à l'ère de la société de l'information* : sur les matériaux de la conference scientifique et pratique internationale (Bordeaux, France, 3 mars, 2019). Bordeaux : OP «Plateforme scientifique européenne», 2019. P. 45–47.

100. Ільїна О. О. Гендерні цінності та їх роль у сучасному суспільстві. *Development of modern technologies and scientific potential of the world* : sur les matériaux de la conference scientifique et pratique internationale (London, July 29, 2019). London : NGO «European Scientific Platform», 2019. V. 4. P. 21–23.

101. Ільїна О. О. Питання формування гендерної культури підростаючого покоління в сучасному суспільстві. *Інноваційна педагогіка* : наук. журнал. Одеса, 2019. Вип. 12. Т. 1. С. 95–98.

102. Ільїна О. О. Виховання гендерної культури як основа формування ключових компетентностей молодших школярів. *Створення інклюзивного простору закладу освіти в контексті розбудови суспільства рівних*

можливостей в Україні : Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листопада 2019 р.). Харків 2019. С. 87–90.

103. Ільїна О.О. Принципи формування гендерної культури молодших школярів: *East European Scientific Journal* : wschodnioeuropejskie czasopismo naukowe. Polska : «Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska», 2019. № 10 (50). Część 3. S. 18–23.

104. Ільїна О. О. Особливості виховання гендерної культури молодших школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. Умань, 2020. Вип. 1(3).Ч. 2. С. 65–70.

105. Ільїна О. О. Особливості гендерного виховання в початковій школі. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи* : І Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Запоріжжя, 10 квітня 2020 р.). Запоріжжя 2020. С. 110–113.

106. Каган М. С. Системный подход и гуманитарное знание. Ленинград : Ленинград. ун-т, 1991. 383 с.

107. Калько І. В. Формування гендерної культури студентської молоді в процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Донбаський державний педагогичний університет. Слов'янськ, 2014. 22 с.

108. Каменская Е. Н. Гендерная компетентность педагога. *Гендерные исследования в образовании : проблемы и перспективы* : сб. науч. ст. по итогам междунар. науч.-практ. конф. (Волгоград, 15-18 апр. 2009 г.). Волгоград : Перемена, 2009. С. 44–49.

109. Камынина Т. П. Формирование учебно-проектной деятельности студента в образовательном процессе : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Оренбургский государственный педагогический университет». Оренбург, 2006. 200 с.

110. Капська А. Й. Педагогіка живого слова : навч.-метод. посібник. Київ : ІЗМН, 1997. 304 с.

111. Караваев А.Ф., Андреев О.С., Обухова Е.С. Мотивационная основа профессионального становления личности сотрудника. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2003. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/motivatsionnaya-osnova-professionalnogo-stanovleniya-lichnosti-sotrudnika> (дата звернення: 29.01.2015).

112. Каширская И. К. Социально-психологический анализ основных источников информации и процесс гендерной социализации. *Вопросы психологии*. 2003. № 6. С. 56–63.

113. Кікінежді О. М., Кізь О. Б. Особливості гендерної соціалізації депривованого юнацтва: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2004. 174 с.

114. Кікінежді О. М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості: монографія. Тернопіль. : Навчальна книга-Богдан, 2011. 400 с.

115. Кікінежді О. М., Кізь О. Б. Формування гендерної культури молоді: наук.-метод. матеріали до тренінгової програми: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Тернопіль: ТНПУ, 2009. 160 с.

116. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта. Москва : Знание, 1989. 80 с.

117. Клёцина И. С. «Компетентностный подход» и гендерное образование в высшей школе. *Актуальные вопросы современного университетского образования: материалы X Российско-Американской науч.практ.конф. (Санкт-.Петербург, 4-16 мая 2007г.)*. Санкт-.Петербург : РГПУ им. А. И. Герцена, 2007. С. 105–109. URL: <http://www.humanpsy.ru/klyotsina/gender-educ> (дата звернення : 09.10.2019).

118. Клещина И. Формирование гендерной компетентности как задача гендерного образования в высшей школе. *Гуманитарное образование и социальный контекст: гендерные проблемы* материалы Междунар. науч. конф., 25-28 июня 2007 г. / отв. ред. О. Попова. Санкт-Петербург: Изд. дом СПб ГУ, 2007. С. 117.

119. Клецина И. С. От психологии пола – к гендерным исследованиям в психологии. *Вопросы психологии*. 2003. №1. С. 61–78.
120. Коваленко О. Е. Методика професійного навчання: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Харків: НУА, 2005. 360 с.
121. Коваленко О. Е., Брюханова Н. О., Посохова І. С., Штефан Л. В., Лисенко С. А. Методологічні засади професійної освіти: навч. посіб. для студ. інж.-пед. спец. / Укр. інж.-пед. акад. Харків : [б. в.], 2008. 178 с.
122. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічна складова: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2009. 375 с.
123. Колмогорова И. В. Культурологический подход к формированию педагогической культуры учителя. *Известия 14 Уральского государственного университета*. 2008. № 60. С. 163–167.
124. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С, 2004. 112 с.
125. Кон И. С. Проблемы и перспективы развития гендерных исследований в бывшем СССР. Гендерные исследования. Харьков, 2000. Вып. 5. С. 8–43.
126. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : від 06.10.1999 № 995_207. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (дата звернення : 16.12.2019).
127. Концепція Нової Української Школи : ухвалений рішенням колегії МОН 27 жовтня 2016 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf> (Дата звернення: 20.09.2019 р.).
128. Конституція України // UPL : <https://urist-ua.net>
129. Кравець В. П. Гендерна педагогіка: навч. посібник. Тернопіль: Джура, 2003. 416 с.

130. Кравець В. П. Історія гендерної педагогіки: навч. посіб. Тернопіль: Джура, 2005. 440 с.
131. Кравець В.П., Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна соціалізація молодших школярів : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 192 с.
132. Краевский В.В. Целостность подхода к исследованию образования на современном этапе развития научной рациональности. *Персональный сайт В. В. Краевского.* URL: http://kraevskyvv.narod.ru/papers/zelost_podchoda.htm (дата обращения : 24.01.2019).
133. Краткий педагогический словарь пропагандиста / под. ред. М. И. Кондакова, А. С. Вишнякова; сост. : М. Н. Колмакова, В.С. Суров. 2-е изд., доп. и дораб. Москва : Политиздат, 1988. 367 с.
134. Культурологія: теорія та історія культури. :навч. посіб. / за ред. І. І. Тюрменко. Вид. 2-ге, перероб. та допов. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 368 с.
135. Кусакина С. Н. Мотивация поступления в вуз у старшеклассников и студентов . *Психологическая наука и образование.* 2008. №1. С. 58–67.
136. Кучмиева С. И. Мотивационные факторы профессиональной социализации студентов в период обучения в ВУЗе : автореф. дис. ... канд. социол. наук. Волгоград, 2007. 24 с.
137. Кыверляг А. А. Вопросы психологической диагностики в детской и педагогической психологии. *О диагностике психического развития личности.* Таллин : НИИ Педагогики ЭССР, 1974. 145 с.
138. Кыверляг А. А. Методы исследований в профессиональной педагогике. Таллин : Валгус, 1980. 334 с.
139. Лазарєв М. І., Хоменко В. Г., Павленко Л. В. Теоретичні та методичні засади навчання майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерних

технологій статистичного опрацювання експериментальних даних: монографія. Донецьк: Ландон-XXI, 2013. 222 с.

140. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання. Харків: «ОВС», 2002. 400 с.

141. Лунячек В. І. Компетентнісний підхід як методологія професійної підготовки у вищій школі. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. 1(13). С. 155–162.

142. Малес Л. В. Біологічні, психологічні та соціокультурні чинники гендеру. *Основи теорії гендеру* : навч. посіб. Київ : К.І.С., 2004. 536 с.

143. Малес Л. В. Основи гендерного аналізу в дисциплінах соціогуманітарного циклу: метод. рекомендації. Київ : Златограф, 2004. 26 с.

144. Малькова М. О. Формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до взаємодії з девіантними підлітками : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Луганський національний педагогічний університет імені Т. Шевченка. Луганськ, 2006. 252 с.

145. Мандрик Л. М. Проблема виховання гендерної культури в загальноосвітніх навчальних закладах. *Вісник Черкаського університету*. Сер. : Педагогічні науки. 2009. Вип. 166. С. 97–101.

146. Матриненко С. М., Хоружа Л. Л. Загальна педагогіка: навч. посіб. Київ : МАУП, 2002. 176 с.:іл.

147. Марценюк Т. Поняття гендеру, гендерної структури суспільства і гендерної нерівності. *Гендерна рівність і недискримінація : посібник для експертів і експерток аналітичних центрів*. Київ, 2014. С. 7–25. URL:http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3540/Martsenyuk_Gender_and_non_discrimination%20.pdf?sequence=1 (дата звернення : 03.12.2019).

148. Мельник Т. М. Гендер як наука та навчальна дисципліна. *Основи теорії гендеру* : навч. посіб. Київ : К.І.С., 2004. С. 10–29.

149. Мельник Т., Кобелянська Л. 50/50 : Сучасне гендерне мислення : словник Київ : К.І.С., 2005. 280 с.

150. Мельничук І. М. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний університет імення В. Гнатюка. Тернопіль, 2011. 585 с.

151. Методологія, методика і методи організації науково-педагогічних досліджень / Методологія наукової діяльності : навч. посіб., вид. 3-тє, переробл. / Д.В. Чернілевський, М.І. Томчук, О.А. Дубасенюк, О. Є. Антонова, В.П. Захарченко, О.В. Вознюк, Н.З Сіранчук / за ред. Д. В. Чернілевського, Вінниця : Нілан-ЛТД, 2012. С. 216–241.

152. Мид М. Культура и мир детства : избранные произведения / пер. с англ. Ю. А. Асеева; сост. и послесловие И. С. Кона. Москва : Наука, 1988. 429 с.

153. Міщик Л. І., Голованова Т. П., Васильєва В. В. Формування гендерної рівності майбутніх соціальних педагогів в умовах соціального партнерства “факультет-громадська організація”: монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2006. 220 с.

154. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посібник. 3-є вид., допов. Київ, 2001. 608 с.

155. Моляко В.О. Психологічна готовність до творчої праці. Київ : Знання. 1989. 48 с.

156. Москаленко В. Гендерна культура суспільства. Гендерні норми. *Соціальна психологія* : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. С. 330–335. URL:http://www.dut.edu.ua/uploads/l_1473_26865900.pdf (дата звернення : 20.05.2019).

157. Мунтян І.С. Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2004. 19 с.

158. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі : від 25 травня 2020 року

№195/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> (дата звернення : 16.07.2020).

159. Немов Р. С. Психология: словарь-справочник: в2 ч. / Роберт Семенович Немов. Москва : Владос-Пресс, 2003. Ч. 2. 352 с.

160. Ніколаєнко С. О. Теорія і практика професійного становлення особистості в соціокультурному просторі : монографія / кол. авторів; ред. О. О. Лаврентьєвої та ін. Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2014. 360 с.

161. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи/упоряд. Л. Гриневич та ін.; Міністерство освіти і науки. Київ, 2016. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення : 21.01.2019).

162. Нова українська школа : poradnik dla vchitelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

163. Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 53000 слов / под общ. ред проф. Л. И. Скворцова. 24-е изд., испр. Москва : ООО Изд-во Оникс : ООО Изд-во Мир и образование, 2007. 640 с.

164. Окса М. М. Генеза вивчення загально педагогічних дисциплін у вузах України в ХХ столітті : монографія. Мелітополь : МДПУ, 2004. 313 с.

165. Освітні технології: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Пєхоти. Київ : А.С.К., 2002. С. 25–45.

166. Основи теорії гендеру: навч. посіб. / редкол. : В. П. Агєєва та ін. Київ: К.І.С., 2004. 536 с.

167. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання : теоретичний і методичний аспекти : монографія / за ред. І. А. Зязюна. Чернівці : Зелена Буковина, 2009. 752 с.

168. Павленко О. В. Життєва перспектива та індивідуальний досвід як аспекти проблематики життєвого шляху особистості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Сер. : Психологія. 2014. № 1121. Вип. 56. С. 28–33.

169. Педагогічний словник / за ред. дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка. Київ : Педагогічна Думка, 2001. 514 с.
170. Педагогічний експеримент / В. І. Євдокимов, Т. П. Агапова, І. В. Гавриш та ін. Харків: «ОВС», 2001. 148 с.
171. Петренко О. Б. Гендерні підходи до освіти та виховання в історії вітчизняної школи і педагогіки (XX ст.): автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 / НАПН України, Ін-т педагогіки. Київ, 2011. 43 с.
172. Пехота О. М., Старєва А. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя: монографія. Київ: «Іліон», 2007. 272с.
173. Петриченко Л. О. Підготовка молодших спеціалістів у педагогічному закладі вищої освіти: досвід та інноваційні тенденції в контексті докорінного реформування системи освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки* : зб. наук. праць / за ред. проф. Т. Степанової. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. № 2 (61). С. 214–220.
174. Полетай О. М. Критерії готовності майбутніх учителів трудового навчання до роботи з технічно обдарованими учнями. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць. Київ ; Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2010. Вип. 25. С. 468–472.
175. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике. Москва : Высш.школа, 2004. 512 с.
176. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* / Біб-ка з освітньої політики ; під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.
177. Пономарьова Г. Ф. Виховання майбутнього педагога: теорія і практика: монографія. Харків : Ранок, 2014. 547 с.

178. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Полякова І. В., Харківська А. А. Технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів/ Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2019. 271 с.

179. Поніманська Т. І. Теоретико-методичні засади гуманістичного виховання дітей дошкільного віку: монографія. Рівне: РДГУ, 2006. 352 с.

180. Попова Л. В. Психологические исследования и гендерный подход. *Женщина. Гендер. Культура*. Москва, 1999. С. 119–130.

181. Приходькіна Н. О. Педагогічні умови реалізації гендерного підходу у фаховій підготовці студентів гуманітарних спеціальностей: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / ДВНЗ «Університет менеджменту освіти». Київ, 2008. 22 с.

182. Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту: наказ Міністерства освіти, науки молоді та спорту України від 10.09.2009 р. № 839. URL: <http://ru.osvita.ua/legislation/other/4849/> (дата звернення : 04.12.2019).

183. Про Експертну раду з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі: наказ Міністерства соціальної політики України від 08.06.2012 № 345.

URL :<https://ips.ligazakon.net/document/view/FIN76319> (дата звернення : 04.12.2019).

184. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005р. № 2866-15. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2866-15> (дата звернення : 04.12.2019).

185. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-17. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5207-17> (дата звернення : 04.12.2019).

186. Про затвердження Концептуальних засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір : наказ МОН України від 31.12.2004 р. № 998.

URL:http://ru.osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3145/ (дата звернення : 03.12.2019).

187. Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року: постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 №1834. URL: <http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/search/results> (дата звернення : 04.12.2019).

188. Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року: постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2013 р. № 717. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/717-2013-%D0%BF> (дата звернення : 04.12.2019).

189. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016-2020 роки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 р. № 148. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/148-2016%D0%BF>(дата звернення : 15.12.2019).

190. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 року, №113р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80>(дата звернення : 24.12.2019).

191. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Закон України від 25.08.2015 №501/2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>(дата звернення : 14.12.2019).

192. Про затвердження обласної програми з утвердження гендерної рівності на період до 2010 року: рішення Черкаської обласної ради від 27.04.2007 № 10-10. URL: oblradack.gov.ua/files/docs/10-10.doc (дата звернення : 14.12.2019).

193. Про збереження рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-VI (редакція від 07.01.2018 № 2229-VIII).URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення : 23.03.2020).

194. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 № 2145-19. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення : 14.12.2017).

195. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 229-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-%D1%80> (дата звернення : 14.12.2017).

196. Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні. URL: http://gender.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4&Itemid=109&lang=ua (дата звернення : 14.12.2019).

197. Проект «Національний гендерний механізм». URL: http://gender.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=137&Itemid=110&lang=ua (дата звернення : 14.12.2019).

198. Проект Стратегії упровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2020» / Міністерство освіти і науки України. URL: <http://aphd.ua/strategiia--uprovadzhennia-henderno-rivnosti-ta-nedyskryminatsi-u-sferi-osvity-/> (дата звернення : 14.08.2020).

199. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів : наказ М-ва освіти і науки України від 1 черв. 2013 р. № 665. URL: <http://osvita.ua/legislation/other/37302>(дата звернення : 14.12.2019).

200. Психология личности: словарь-справочник / под ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Київ : Рута, 2001. 320 с.

201. Радзивилова М. Структура гендерной компетентности педагога. *Педагогическое образование в России*. 2009. № 4. С. 5–10.

202. Растригіна А. М. Розвиток теорії вільного виховання у вітчизняній і зарубіжній педагогіці кінця XIX – першої половини XX століття : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2004. 498 с.

203. Романова В. Г. Особливості статевої соціалізації підлітків : дис. канд. психол. наук : 19.00.05 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2002. 189 с.

204. Реан А. А., Коломинский Я. Л. Социальная педагогическая психология. Санкт-Петербург, 1999. С. 235–237.

205. Решетняк В. Ф. Використання нових інформаційних технологій у процесі підготовки майбутнього вчителя початкових класів. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Сер. : Педагогічні науки : зб. статей.– Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2011. Вип. 17. URL : http://gnpu.edu.ua/files/VIDANNIY/Visnuk_17/V17_25_28.pdf (дата звернення : 14.12.2019).

206. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підруч. для студ. пед. факультетів. Київ :Абрис, 1997. 416 с.

207. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти : посіб. для вчителів і методистів почат. навчання. 3-тє вид., без змін. Київ : Богданова А. М., 2009. 228 с.

208. Сагарда В., Прокопович Ю, Колесник Л. Актуальність гендерної освіти педагога. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2005. Вип.8. С. 175.

209. Садовский В. Н. Основания общей теории систем. Логико-методологический анализ. Москва : Педагогика, 1974. 168 с.

210. Семенець Л. М. Змістовий аналіз професійної готовності майбутніх учителів математики. *Проблеми освіти* : наук.зб./ ред.

І. О. Вакарчук. Київ : Ін-т інновац. технол. і змісту МОН України, 2009. Вип. 61. С. 96–100.

211. Семенов Ю. Г. Мотивационные аспекты адаптации. *Нова парадигма* : альманах наук. пр. молодих вчених Запорізького регіону. Запоріжжя, 1999. Вип. 12. С. 29–36.

212. Семиколєнова О. «Ми – різні, ми – рівні». Основи культури гендерної рівності : навч. посіб. для учнів 9-11 класів загальноосвіт. навч. закл. / за ред. О. Семиколєнкової. 2-ге вид., виправлене. Київ : Ніка-Центр, 2010. 176 с.

213. Семченко Н. О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у поза аудиторній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2005. 20 с.

214. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посіб. Київ : Вища шк., 2004. 335 с.

215. Сластенин, В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика: учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. 4-е изд., стереотип. Москва : Академия, 2005. 576 с.

216. Словарь гендерных терминов / под ред. А. А. Денисовой. Москва : Информация XXI век, 2002. 256 с.

217. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1971. Т. 2: Г-Ж. 550 с.

218. Смоляр Л. О. Прогрес та перспективи жіночих і гендерних досліджень в Україні. *Проблеми освіти*: наук.-метод. зб. Київ, 2003. Вип. 36. С. 9–41.

219. Созаев В. В. Гендерная теория как фактор формирования гендерной компетентности в культурологическом образовании школьников. *Аспирантские тетради*. Санкт-Петербург, 2008. № 33 (73). Ч. 1 : Общественные и гуманитарные науки. С. 426–430.

220. Сорочинська В. Є. Теоретичні основи гендерного аналізу в соціально–педагогічних дослідженнях і практиці. *Нові технології навчання: наук.-метод. зб.* Київ, 2006. Вип. 44. С. 97–105

221. Столярчук Л. И. Проблемы и перспективы гендерных педагогических исследований. *Гендерные исследования в образовании: проблемы и перспективы* : сб. науч. ст. по итогам Междунар. науч.-практ. конф. (Волгоград, 15-18 апр. 2009 г.). Волгоград : Перемена, 2009. С. 22–28.

222. Столярчук Л. И. Теоретические аспекты гендерного образования. *Европа и современная Россия. Интегративная функция педагогической науки в едином образовательном пространстве* : материалы третьей Междунар. науч. конф. (3-9 мая 2005 г.). Москва : МАНПО, 2005. С. 203–207.

223. Стратегія гендерної рівності ради Європи на 2018-2023 роки / Council of Europe ; пер. з фр. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4> (дата звернення : 20.01.2020).

224. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 1. Київ : Радянська школа, 1997. С. 209–218.

225. Тартаковская И. Н. Гендерная социология. Москва : ООО «Вариант» при участии ООО «Невский простор», 2005. 368 с.

226. Теория и методология гендерных исследований : курс лекций / под общей ред. О. А. Ворониной. Москва : МЦГИ, 2001. 384 с.

227. Терзі П. П. Формування гендерної культури студентів вищих технічних навчальних закладів : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2007. 236 с.

228. Терзі П. П. Формування гендерної культури студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. канд. пед. наук :13.00.04. Кіровоград, 2007 22 с.

229. Урок гендерної грамотності в загальноосвітніх навчальних закладах. *Виховна робота*. 2011. 12 черв. URL: http://lucia-vr.blogspot.com/2011/06/blog-post_5983.html (дата звернення : 22.01.2020).

230. Ушинский К. Д. Три элемента школы. *Педагогические сочинения* : в 6-и т. / сост. С. Ф. Егоров. Москва : Педагогика, 1988. Т. 1. 414 с.

231. Федорова О. Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения. Москва : Высшая школа, 1970. 301 с.

232. Філософський словник соціальних термінів / В. П. Андрущенко та ін. Харків: Р.И.Ф., 2005. 670 с.

233. Фрасинюк О. Р. Професійна підготовка майбутніх учителів до реалізації гендерного підходу у навчанні й вихованні старшокласників : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Кіровоградський державний педагогічний університет імені В. Винниченка. Кіровоград, 2013. 20 с.

234. Фромм Э. Психоанализ и этика / пер. с англ. Москва : Республика, 1993. 415 с.

235. Хрісанова С. Про права людини і гендерну соціологію. *Право України*. 2002. № 8. С. 98–99.

236. Хубер Д. Теория гендерной стратификации. *Антология гендерной теории*. Минск : Пропилен. 2000. С. 77–99

237. Хуторской А.В. Современная дидактика: учебник для вузов. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 544 с. : ил. (Серия «Учебник нового века»).

238. Цокур О., Іванова І. Гендерне виховання – нагальна потреба сучасної освітньої системи. *Директор школи. Україна*. 2006. № 6. С. 6–12.

239. Цокур О., Іванова І. Гендерна педагогіка – нова освітня технологія. *Підручник для Директора*. 2007. № 10. С. 24–47.

240. Цокур О. С. Щодо здобутків і перспектив розвитку гендерних досліджень в галузі теорії і методики професійної освіти майбутніх фахівців.

Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2005. Вип. 9-10. С. 5–10.

241. Чавленко П. Методичні підходи до управління процесом творчості вчителів. *Нива знань*. 2008. № 2. С. 14–19.

242. Шабасєва Н. С. Гендерна соціалізація студентів коледжу в позанавчальній діяльності: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.05 / Луганський національний педагогічний університет імені Т. Шевченка. Луганськ, 2011. 20 с.

243. Шапко В. Т. Актуальная культура (проблемы исследования). *Политика и культура*. Екатеринбург, 1991. 136 с.

244. Шинкарёва Н. А. Особенности гендерной культуры и уровни ее сформированности у воспитанников детского дома. *Вестник Томского гуманитарного педагогического университета*. 2010. Вып. 10(100). С. 116–120.

245. Штефан Л. В., Сєдак О. І. Творчі здібності як одна з актуальних проблем сучасної педагогіки. *XLIII науково-практична конференція науково-педагогічних працівників, аспірантів та співробітників академії* (19-20 лютого 2010, Харків) : зб. тез доп. / Укр. інж.-пед. акад. Харків, 2010. Ч. 5, розд. 1. С. 37.

246. Штефан Л. В., Тарасенко О. П. Системний аналіз як основа дослідження інноваційних систем. *Педагогіка і психологія*. / АПН України. 2011. № 4. С. 114–124.

247. Штылева Л. В. Почему учителю XXI века необходимо знать про «гендер» и обладать гендерным измерением в работе с детьми ? *Внедрение гендерных курсов в систему среднего образования* : метод. пособие. Иваново, 2000. С. 4–9. С. 10–18.

248. Щагина Г. В. Развитие профессионально-познавательного интереса у будущих социальных педагогов в вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Магнитогорск, 2005. 179 с.

249. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки. Москва : Наука, 1978. 392 с.

250. Яблонська Т. М. Педагогічні умови реалізації рольової перспективи в стратегії підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів. *Вісник Черкаського університету*. Сер. : Педагогічні науки. 2012. № 34 (247). С. 129–133.

251. Яворська Н. І. Вплив молодіжної субкультури на формування гендерної ідентичності підлітків: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.05 / Східноукраїнський національний університет імені В. Даля. Луганськ, 2013. 19 с.

252. Янкаускайте М. Кургановська Н. Гендерна рівність в освіті : посібник для тренерів. Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. 80 с.

253. Ярская-Смирнова Е. Возникновение и развитие гендерных исследований в США и Западной Европе. *Введение в гендерные исследования* : учеб. пособие. Харьков : ХЦГИ; Санкт-Петербург : Алетейя, 2001. Ч. 1. С. 17–48.

254. Bem S.L. Gender schema theory and its implications for child development / S. L. Bem // *Signs : Journal of Women in Culture and Society*. V. 8, № 4. 1983. P. 598–615.

255. Gender Mainstreaming in Practice: A Handbook/ Author: Astrida Neimanis ; UNDP RBEC. Bratislava., 2002. 137 p.

256. Kimmel M.S. The Gendered Classroom. *The Gendered Society*. Oxford UP, 2000. P. 150–171.

257. Monash University Medicine, Nursing and Health Sciences, “Gender Competence”. URL : <http://www.med.monash.edu.au/gendermed/competence.html> (date of the application : 05.08.2020).

258. Sugimoto C.R. Global gender disparities in science / C.R. Sugimoto // *Nature*. 12 Dec. (504). 2013. P. 211–213.

259. The global gender gap report 2006 / Edited by R. Hausmann, L. D. Tyson, S Zahidi. Switzerland : World Economic Forum, 2006. 146 p.

260. Thompson H.S. Better than sex: Confessions of a political junkie . London : Picador, 2010. 248 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дослідження

1. Ільїна О.О. Формування гендерної культури майбутніх вчителів початкових класів. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків : Видавничий центр ХНУ, 2015. Вип. 38. С. 106–113.
2. Ільїна О.О. Основи культури гендерних відносин молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя: КПУ, 2015. Вип. 40(93). С. 414–420.
3. Ільїна О.О. Вплив гендерних стереотипів на виховання гендерної культури молодших школярів. *Імідж сучасного педагога*. 2017. №2 (171). С. 53–56.
4. Ільїна О.О. Складові поняття гендерна культура: гендер та культура. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2018. № 1 (60). С. 93–97.
5. Ільїна О.О. Готовність майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів: *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків : Видавничий центр ХНУ, 2018. Вип. 43. С. 139–148.
6. Ільїна О.О. Гендерне виховання в концепції Нової української школи. *Молодь і ринок*. 2019. № 1 (168). С. 117–121.
7. Ільїна О.О. Питання формування гендерної культури підростаючого покоління в сучасному суспільстві. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 12. Т. 1. С. 95–97.

8. Ільїна О.О. Принципи формування гендерної культури молодших школярів: *East European Scientific Journal*. Polska, 2019. № 10 (50). Vol. 6. S. 18–23.
9. Ільїна О.О. Особливості виховання гендерної культури молодших школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. Умань : Візаві, 2020. Вип. 1(3). Ч. 2. С. 65–70.

Опубліковані праці апробаційного характеру

10. Ільїна О.О. Культура гендерних відносин молодших школярів як психолого-педагогічна проблема: *Нове у педагогіці та психології сучасного світу* : зб. тез наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 28–29 листопада 2014 р.). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2014. С. 79–80.
11. Ільїна О.О. Формування елементів гендерної культури молодших школярів. *Компетентнісно орієнтований підхід до освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 4 грудня 2014 р.). Харків : ФОП Шейніна О.В., 2014. С. 81–82.
12. Ільїна О.О. Культура гендерних відносин як психолого-педагогічна проблема. *Innovations and modern technology in the educational system: contribution of Poland and Ukraine* : international scientific and practical conference (May 5–6, 2017, Sandomierz). Sandomierz, 2017. P. 176–179.
13. Ільїна О.О. Гендерний та культурологічний підходи у визначенні поняття «гендерна культура». *Теорія і практика управління сучасними освітніми системами* : матеріали регіональної наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 квітня 2018 р.). Харків : ФОП Петров В.В., 2018. С. 72–75.
14. Ільїна О.О. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів з позицій системного підходу. *Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю (м. Бердянськ, 14 вересня 2018 р.). Бердянськ, 2018. С. 70–74.

15. Ільїна О.О. Компетентнісний підхід до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. *Досвід і проблеми організації соціальної та життєвої практики учнів і студентів на засадах компетентнісного підходу до освіти* : зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 12–13 жовтня 2018 р.). Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2018. С. 257–258.
16. Ільїна О.О. Проблеми гендерного виховання. *Współczesne trendy rozwoju edukacji I nauki w kontekście interdyscyplinarnym. Dialog kultur jako czynnik integracji* : зб. тез доповідей IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Warszawa–Użhorod–Chersoń, 28.02.2019). Warszawa–Użhorod–Chersoń : Posvit, 2019 С. 79–80.
17. Ільїна О.О. Гендерна освіта в професійній підготовці майбутніх учителів Нової української школи. *La science et la technologie à l'ère de la société de l'information* : sur les matériaux de la conference scientifique et pratique internationale (Bordeaux, France, 3 mars, 2019). Bordeaux : OP «Plateforme scientifique européenne», 2019. P. 45–47.
18. Ільїна О.О. Гендерні цінності та їх роль у сучасному суспільстві: *Development of modern techologies and scientific potential of the world* : sur les matériaux de la conference scientifique et pratique internationale (London, July 29, 2019). London : NGO «European Scientific Platform», 2019. V. 4. P. 21–22.
19. Ільїна О.О. Виховання гендерної культури як основа формування ключових компетентностей молодших школярів. *Створення інклюзивного простору закладу освіти в контексті розбудови суспільства рівних можливостей в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листопада 2019 р.). Харків : ФОП Петров В.В., 2019. С. 87–90.
20. Ільїна О.О. Особливості гендерного виховання в початковій школі. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи* : зб. тез доповідей I Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м.Запоріжжя, 10 квітня 2020 р.). Запоріжжя : АА Тандем, 2020. С. 110–112.

21. Ільїна О.О. Тренінг як засіб підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. *Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції* : матер. Міжнар. наук.-метод. конф. (Суми, 29-30 травня 2020 р.). Суми 2020. С. 216–218.

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дослідження

22. Ільїна О.О. Авторська програма спецкурсу «Виховання культури гендерних відносин у молодших школярів» для студентів факультету «Початкова освіта» денної форми навчання. Харків: ХГПА, 2017. 17 с.

Відомості про апробацію результатів дисертації:

Основні положення дисертації доповідалися й обговорювалися на науково-практичних конференціях: *міжнародних*: «Нове у педагогіці та психології сучасного світу» (Львів, 2014 р.), «Innovations and modern technology in the educational system: contribution of Poland and Ukraine» (Sandomierz, 2017 р.), «Досвід і проблеми організації соціальної та життєвої практики учнів і студентів на засадах компетентнісного підходу до освіти» (Запоріжжя, 2018 р.), «Współczesne trendy rozwoju edukacji I nauki w kontekście interdyscyplinarnym. Dialog kultur jako czynnik integracji» (Warszawa–Użhorod–Chersoń, 2019 р.), «La science et la technologie à l'ère de la société de l'information» (Bordeaux, France, 2019 р.), «Development of modern technologies and scientific potential of the world» (London, 2019 р.), «Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції» (Суми, 2020 р.); *всеукраїнських*: «Компетентнісно орієнтований підхід до освіти» (Харків, 2014 р.), «Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти» (Бердянськ, 2018 р.), «Створення інклюзивного простору закладу освіти в контексті розбудови суспільства рівних можливостей в Україні» (Харків, 2019 р.), «Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи» (Запоріжжя, 2020 р.); *регіональних*: «Теорія і практика управління сучасними освітніми системами» (Харків, 2018 р.).

Методика для діагностики навчальної мотивації студентів**(А. А. Реан і В. А. Якунін, модифікація Н. Ц. Бадмаевой)**

Оцініть за 5-бальною системою наведені мотиви навчальної діяльності за значущістю для Вас: 1 бал відповідає мінімальній значущості мотиву, 5 балів – максимальній.

ТЕСТ

1. Навчаюся, тому що мені подобається обрана професія.
2. Щоб забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності.
3. Хочу стати фахівцем.
4. Щоб дати відповіді на актуальні питання, що належать до сфери майбутньої професійної діяльності.
5. Хочу повною мірою використовувати наявні у мене задатки, здібності і схильності до обраної професії.
6. Щоб не відставати від друзів.
7. Щоб працювати з людьми, треба мати глибокі і всебічні знання.
8. Тому що хочу бути серед кращих студентів.
9. Тому що хочу, щоб наша навчальна група стала кращою в інституті.
10. Щоб заводити знайомства і спілкуватися з цікавими людьми.
11. Тому що отримані знання дозволять мені добитися всього необхідного.
12. Необхідно закінчити інститут, щоб у знайомих не змінилася думка про мене як про здатну, перспективну людину.
13. Щоб уникнути осуду і покарання за погане навчання.
14. Хочу бути шанованою людиною навчального колективу.
15. Не хочу відставати від однокурсників, не бажаю опинитися серед відстаючих.
16. Тому що від успіхів у навчанні залежить рівень моєї матеріальної забезпеченості в майбутньому.
17. Успішно вчитися, складати іспити на «4» і «5».
18. Просто подобається вчитися.
19. Потрапивши в інститут, вимушений вчитися, щоб закінчити його.
20. Бути постійно готовим до чергових занять.
21. Успішно продовжити навчання на подальших курсах, щоб дати відповіді на конкретні навчальні питання.
22. Щоб одержати глибокі і міцні знання.
23. Тому що в майбутньому думаю зайнятися науковою діяльністю за фахом.
24. Будь-які знання знадобляться в майбутній професії.
25. Тому що хочу принести більше користі суспільству.
26. Стати висококваліфікованим фахівцем.

27. Щоб дізнаватися нове, займатися творчою діяльністю.
28. Щоб дати відповіді на проблеми розвитку суспільства, життєдіяльності людей.
29. Мати добру репутацію у викладачів.
30. Домогтися схвалення батьків і оточуючих.
31. Навчаюся заради виконання обов'язку перед батьками, школою.
32. Тому що знання надають мені впевненості в собі.
33. Тому що від успіхів у навчанні залежить моє майбутнє службове становище.
34. Хочу отримати диплом з гарними оцінками, щоб мати перевагу перед іншими.

ОБРОБКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ТЕСТУ

- Шкала 1. Комунікативні мотиви: 7, 10, 14, 32.
- Шкала 2. Мотиви уникнення: 6, 12, 13, 15, 19.
- Шкала 3. Мотиви престижу: 8, 9, 29, 30, 34.
- Шкала 4. Професійні мотиви: 1, 2, 3, 4, 5, 26.
- Шкала 5. Мотиви творчої самореалізації: 27, 28.
- Шкала 6. Навчально-пізнавальні мотиви: 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24.
- Шкала 7. Соціальні мотиви: 11, 16, 25, 31, 33.

В обробці результатів тестування необхідно підрахувати середній показник за кожною шкалою опитувальника.

**Методика визначення мотивації майбутніх учителів початкової класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів
(модифіковано автором)**

Мета методики – виявлення спрямованості і рівня розвитку внутрішньої мотивації навчальної діяльності студентів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Загальна характеристика методики. Методика складається з 20 суджень і запропонованих варіантів відповіді. Відповіді у вигляді плюсів і мінусів записуються або на спеціальному бланку, або на простому аркуші паперу навпроти порядкового номера судження. Обробка проводиться у відповідності з ключем. Методика може використовуватися в роботі з усіма категоріями студентів.

Зміст тест-опитувальника.

Вам пропонується прийняти участь в дослідженні, спрямованому на підвищення ефективності навчання. Прочитайте кожне висловлювання і висловіть своє ставлення до досліджуваного питання, проставивши навпроти номера вислови свою відповідь, використовуючи для цього наступні позначення:

Вірно – (+ +);

Мабуть, вірно – (+);

Мабуть, невірно – (-);

Невірно – (- -).

Дякуємо за участь в опитуванні.

1. Вивчення гендерних тем дасть мені можливість дізнатися багато важливого для себе, проявити свої професійні здібності.

2. Досліджуваний предмет (культура гендерних відносин) мені цікавий, і я хочу знати з цього питання якомога більше.

3. У вивченні особливостей виховання культури гендерних відносин у молодших школярів мені достатньо тих знань, що я отримую на заняттях.

4. Навчальні завдання з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів мені нецікаві, я їх виконую, бо цього вимагає викладач.

5. Труднощі, що виникають при вивченні гендерних тем, роблять їх для мене ще більш захоплюючими.

6. При вивченні культури гендерних відносин у молодших школярів окрім підручників і рекомендованої літератури самотійно читаю додаткову літературу.

7. Вважаю, що теоретичні засади розвитку культури гендерних відносин у молодших школярів можна було б не вивчати.

8. Якщо щось не виходить із завданнями, намагаюся розібратися і дійти до суті.

9. На заняттях у мене часто буває такий стан, коли «зовсім не хочеться вчитися».

10. Активно працюю і виконую завдання тільки під контролем викладача.

11. Матеріал, досліджуваний з культури гендерних відносин у молодших школярів, з цікавістю обговорюю у вільний час (на перерві, дома) зі своїми однокласниками (друзями).

12. Намагаюся самотійно виконувати завдання з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, не люблю, коли мені підказують і допомагають.

13. По можливості намагаюся списати у товаришів або прошу когось виконати завдання за мене.

14. Вважаю, що всі знання з проблеми культури гендерних відносин у молодших школярів є цінними і по можливості потрібно знати як можна більше.

15. Уміння виховувати культуру гендерних відносин у молодших школярів в освітній та майбутній професійній діяльності для мене важливіші, ніж оцінки.

16. Якщо я погано підготовлений до заняття, то особливо не засмучуюсь і не переживаю.

17. Мої інтереси і захоплення у вільний час пов'язані з гендерною тематикою.

18. Виконання завдань дається мені насилу, і мені доводиться змушувати себе їх виконувати.

19. Якщо через хворобу (або інші причини) я пропускаю заняття на яких розглядалися питання виховання культури гендерних відносин у молодших школярів, то мене це не засмучує.

20. Якби було можна, то я виключив би заняття із виховання культури гендерних відносин у молодших школярів з освітнього процесу.

Оброблення результатів.

Показники опитувальника підраховують відповідно до ключа, де «так» означає позитивні відповіді (правильно; мабуть, правильно), а «ні» — негативні (мабуть, неправильно; неправильно).

Ключ Так: 1, 2, 5, 6, 8, 11, 12, 14, 15, 17. Ні: 3, 4, 7, 9, 10, 13, 16, 18, 19, 20.

За кожний збіг із ключем нараховують 1 бал. Чим вищим є сумарний бал, тим вищий показник внутрішньої мотивації до вивчення питань з виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. За низьких сумарних балів домінує зовнішня мотивація.

Аналіз результатів.

Отримані результати розшифровують у такий спосіб:

0-10 балів – зовнішня мотивація;

11-20 балів – внутрішня мотивація.

Для визначення рівня внутрішньої мотивації також можна використати такі нормативні межі:

11-13 балів – низький рівень внутрішньої мотивації;

14-17 балів – середній рівень внутрішньої мотивації;

18-20 балів – високий рівень внутрішньої мотивації.

Література 1. Усе про мотивацію / уклад. А. Г. Дербеньова. — Х. : Вид. група «Основа», 2012. — С. 18-19.

Опитувальник «Гендерні погляди педагогів»

(розроблений Говорун Т. В., Кікінеджі О. М., Міщенко О. О.)

Шановний майбутній учителю!

Висловіть свою точку зору на судження, з якими можна погоджуватися чи ні. Оцініть кожне з них за 5-бальною системою оцінок від 1 до 5, де Ваш вибір означає:

- 1 – категорично заперечую;
- 2 – не погоджуюсь;
- 3 – скоріше погоджуюсь, ніж ні;
- 4 – поділяю цю думку;
- 5 – цілковито погоджуюсь з цим судженням.

№	Питання	1	2	3	4	5
1.	Власний досвід взаємин педагога з протилежною статтю, яким би він не був, не має впливати на те, які гендерні настанови він має пропагувати дітям.					
2.	Популярні телешоу на зразок «Давай одружимося», «Від пацанки до панянки» і т.п. можуть слугувати взірцем рівноправних між статевих стосунків.					
3.	Вже з початкової школи з хлопчиками, а особливо з дівчатками, важливо розмовляти про професії, які дають змогу людині реалізувати свої здібності та отримати високий зарібок.					
4.	Хлопчики і дівчатка в дорослому житті мають виконувати різні сімейні соціальні ролі, отже, їхнє виховання має бути різним, орієнтованим на їхню стать.					
5.	Найкращими умовами для розвитку особистості дитини було б окреме навчання в закладах «тільки для дівчаток» чи «тільки для хлопчиків».					
6.	У своїй роботі з дітьми всіляко заохочую їх до спільних занять, які би розвивали потрібні уміння і навички без огляду на статеву належність вихованців.					
7.	Іграшки, забавки, ігри, книги, спортивний інвентар має бути різним для хлопчиків та дівчаток, на зразок «куточків хлопчачих» та «куточків дівчачих».					

Продовження додатку Г

1	2	3	4	5	6	7
8.	Окремі виховні заходи з хлопчиками і дівчатками можуть організовуватися тільки з питань анатомії та гігієни тіла чоловіка й жінки. Всі інші мають проводитися в статеві змішаних групах.					
9.	Щоб діти вирости “справжніми» жінками і чоловіками, якомога частіше нагадую їм, що личить їхній статі, а що ні. Наприклад: дівчата мають бути акуратними, терплячими як майбутні господині чи виховательки, а хлопці як майбутні захисники та воїни мають бути мужніми та витриманими.					
10.	Дітям, а особливо дівчаткам, важливо пояснювати, що шлях до економічно престижних професій та посад пролягає через отримання ґрунтовної середньої чи вищої освіти.					
11.	Всіляко заохочую і звалою дівчаток за освоєння ними спортивних ігор, технічних умінь і навичок, якими вже добре володіють хлопчики, а останніх – за уміння куховарити, шити, прасувати, прикрашати тощо, якими добре володіють представниці жіночої статі.					
12.	Прагну якомога частіше привертати увагу дітей до професійних, наукових, соціальних здобутків та успіхів жінок, які зуміли зайняти високі посади в керівництві країною, урядом, містом, компанією чи військовим підрозділом, а також чоловіків, які досягли значних успіхів на педагогічній ниві, соціальній роботі чи сфері освіти та культури.					
13.	Намагаюся частіше звертати увагу учнів на парадокси в змісті реклами чи текстів, малюнків у підручниках чи журналах, де жіночу статі «прив’язують» до кухні та домогосподарства, а чоловічу – до занять поза домом, соціального життя та споживання алкогольних напоїв.					
14.	Вважаю, що хлопчики та дівчатка мають в інтересах, характері, вміннях та поведінці більше подібного, ніж різного, тому виховувати їх треба однаково.					
15.	Прагну, щоб оцінка поведінки дитини, будь-то негативна чи позитивна, не залежала від її статі.					
16.	Як часто допомагає Вам у вирішенні різних життєвих проблем вияв з Вашого боку позитивних якостей іншої статі?					

Відомості про себе: стать – жіноча/чоловіча

Дякуємо за співпрацю!

Ключ до підрахунку загальної суми балів: Питання 2, 4, 5, 7, 9 – обернений підрахунок; решта питань – прямий підрахунок. Від 1 до 35 балів – домінують традиційні погляди, в яких статям відводяться різнополюсні сімейні та соціальні ролі й обов'язки. Така педагогічна позиція виховує дитину однобічно, обмежує розвиток її інтересів та здібностей. Від 35 до 50 балів – домінує невизначеність гендерної позиції – з одного боку тяжіння до рівноправ'я статей, а з іншого – невміння побачити педагогічні механізми їх запровадження у практичній роботі з дітьми. Від 50 до 85 балів – домінують егалітарні погляди на виховання статей як рівноправних особистостей, коли розвиваються здібності, навички, знання дитини з огляду не на її стать, а на її індивідуальність. При цьому педагог виявляє гендерну чуйність, заохочуючи вихованців освоювати раніше не схвалювані для певної статі сфери життєдіяльності.

Опитувальник «Моя обізнаність у сфері гендеру»

Просимо дати щиру відповідь на запропоновані питання. Пам'ятайте: для нашого дослідження кожна думка важлива!

1. Гендерна тематика є актуальною для нашого суспільства:

- а) так;
- б) ні;
- в) не впевнений (не впевнена)

2. Різниця між поняттями гендер та стать:

- а) існує;
- б) відсутня;
- в) не можу визначитися

3. Спробуйте дати визначення поняття «гендер»:

4. На вашу думку гендерні особливості статей:

- а) вроджені і не підлягають змінам;
- б) формуються у процесі соціалізації і можуть бути змінені;
- в) не знаю

5. Чи знайоме вам поняття «гендерний стереотип»? Якщо так, спробуйте дати визначення та навести приклади:

- а) так, це _____

наприклад _____

- б) ні, це поняття для мене не знайоме

6. Що, на вашу думку, слід розуміти під поняттям «гендерна соціалізація»?

7. Відомо, що гендерні ролі – це соціальні норми, що визначають функції та обов’язки чоловіків і жінок у сім’ї та суспільстві. Наведіть приклади таких ролей:

Ролі для чоловіка	Ролі для жінки

8. Чи знайома вам ситуація, коли відбувається обмін гендерними ролями чоловіків та жінок? Наведіть приклад

а) так, наприклад

б) ні;

в) не впевнений (не впевнена).

9. Гендерна ідентичність – це усвідомлення індивідом своєї статевої належності, прийняття відповідних норм, цінностей, виконання гендерних ролей. Які, на вашу думку, проблеми можуть виникнути у випадку кризи гендерної ідентичності?

10. Що ви розумієте під поняттям «гендерна дискримінація»?

11. Чи має місце гендерна дискримінація в Україні?

а) так;

б) ні;

в) не можу дати однозначної відповіді.

12. Чи відомі вам нормативно-правові акти, які покликані забезпечувати гендерну рівність у суспільстві? Назвіть їх

а) Так, це:

б) Ні, не відомі.

13. Які з наведених нижче ситуацій містять ознаки гендерної дискримінації?

Поставте знак «+» у відповідній колонці

Ситуація	Дискримінація чоловіків	Дискримінація жінок
Пільги при виході на пенсію		
При розлученні, як правило, діти залишаються з матір'ю		
Примусова служба в армії		
Обмеження при прийнятті на роботу за статевою ознакою		
Перешкоди в кар'єрному зростанні		
Надмірна еротизація ЗМІ, комерційної реклами		
Ситуації сімейного насильства		
Подвійна занятість жінки (8 годин на роботі + домашні обов'язки)		
Примусова проституція		
Торгівля людьми		
Можливість отримати вищу освіту		
Можливість працевлаштуватися за професією		
Гідна оплата праці		
Можливість відпочити у вільний час		
Суспільна, політична активність		
Ваш варіант		

14. Чи можуть ситуації гендерної дискримінації стати джерелом педагогічних проблем?

- а) так;
- б) ні;
- в) не можу дати однозначної відповіді.

15. Вкажіть за 5-ти бальною шкалою важливість для вас особисто інформації з теми «Гендер»: 1 2 3 4 5

16. Як ви вважаєте, чи потрібно знайомити студентів спеціальності «Початкова освіта» з гендерною проблематикою?

- а) так, це важливо;
- б) було б непогано;
- в) не можу визначитися;
- г) необов'язково.

Дякуємо за участь у дослідженні!

Додаток Е

«Опитувальник Сандри Бем з вивчення маскулінності-фемінності»

Інструкція. Дайте відповідь на кожне твердження так "(+) або" ні "(-), оцінюючи тим самим наявність або відсутність у себе названих якостей.

№	Твердження	+	-	№	Твердження	+	-
1.	Віриш в себе			2.	Вмієш поступатися.		
3.	Здатний допомогти			4.	Схильний захищати свої погляди.		
5.	Життєрадісний.			6.	Похмурий.		
7.	Незалежний.			8.	Сором'язливий		
9.	Совісний.			10.	Атлетичний.		
11.	Ніжний.			12.	Театральний.		
13.	Наполегливий.			14.	ласі на лестоці		
15.	Щасливий			16.	Сильна особистість.		
17.	Відданий.			18.	Непредсказуемый.		
19.	Сильний.			20.	Жіночний.		
21.	Надійний.			22.	Аналітичний.		
23.	Той, хто вміє відчувати.			24.	Ревнивий.		
25.	Способний до лідерства.			26.	Піклується про людей.		
27.	Прямий, правдивий.			28.	Схильний до ризику.		
29.	Розуміє інших.			30.	Скритний.		
31.	Швидкий в прийнятті рішень.			32.	Співчувати		
33.	Щирий			34.	Належний тільки на себе (Самодостатній)		
35.	Здатний втішати.			36.	Марнолюбний.		
37.	Владний.			38.	Хто має тихий голос.		
39.	Привабливий.			40.	Мужний.		
41.	Теплий, сердечний.			42.	Урочистий, важливий.		
43.	Хто має власну позицію.			44.	М'який.		
45.	Той, хто вміє дружити.			46.	Агресивний.		
47.	Довірливий.			48.	Малорезультативна.		
49.	Схильний вести за собою.			50.	Інфантильний.		
51.	Адаптивний, пристосовується.			52.	Індивідуаліст.		
53.	Чи не любить лайок.			54.	несистематично.		
55.	Хто має дух змагання.			56.	Люблячий дітей.		
57.	Тактичний			58.	Амбіційний, честолюбний.		
59.	Спокійний.			60.	Традиційний, схильний до умовностей		

Ключ до опитувальника.

Маскулінність (відповідь «так»)	1,4, 7, 10, 13,16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43,46, 49, 52,55,58
Фемінінність (відповідь «так»)	2,5,8,11,14,17,20,23,26,29,32,35,36,41,44,47, 50,53,56,59

Обробка результатів.

За кожне збіг відповіді з ключем нараховується один бал. потім визначаються показники фемінінності (F) і маскулінності (M) відповідно з наступними формулами:

$$F = \frac{\text{сума балів фемінінності}}{20}$$

$$M = \frac{\text{сума балів маскулінності}}{20}$$

Основний індекс IS визначається як $IS = (F - M) * 2,322$,

Інтерпретація.

Якщо величина індексу IS укладена в межах від -1 до +1, то роблять висновок про андрогинності. Якщо індекс менше -1 ($IS < -1$), то робиться висновок про маскулінності, а якщо індекс більше +1 ($IS > 1$) – про фемінінності.

При цьому в разі, коли $IS < -2,025$ говорять про яскраво вираженою маскулінності, а якщо $IS > +2,025$ - про яскраво вираженою фемінінності.

На підставі отриманих даних виділяють чотири статевої роліових типу:

1. маскулінний - високі показники маскулінності і низькі - фемінінності;
2. фемінінний - високі показники фемінінності і низькі - маскулінності;
3. андрогін - високі показники як маскулінності, так і фемінінності;
4. недиференційований - низькі показники і маскулінності, і фемінінності.

Методика «Ціннісні орієнтації»

(М. Рокич)

Інструкція. Зараз Вам буде запропоновано набір з 18 карток, на яких вказані цінності. Ваше завдання – розташувати їх у порядку значимості для Вас як принципів, якими Ви керуєтесь у житті. Кожна цінність написана на окремій картці. Уважно вивчіть картки і вибравши ту, яка для Вас найбільш значима, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу по значимості цінність і поставте її на друге місце. Потім зробіть те ж саме з картками, які залишилися. Найменш важлива цінність буде останньою і займе 18-те місце. Працюйте не поспішаючи. Якщо у процесі роботи Ви зміните свою думку, то можете виправити свої відповіді, помінявши картки місцями. Кінцевий результат повинен відображати Вашу істинну позицію. Після закінчення роботи проставте рангове місце, зайняте кожною цінністю, у бланку відповідей. На бланку відповідей в окремій колонці дайте відповідь на запитання: У якому порядку і якою мірою (у відсотках) реалізовані дані цінності у вашому житті?

№	Термінальні цінності	Місце у шкалі	Ступінь реалізованості в житті (%)
1	2	3	4
1.	активна діяльна життя (повнота та емоційна насиченість життя);		
2.	життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);		
3.	краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);		
4.	любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);		
5.	матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);		
6.	наявність хороших і вірних друзів;		
7.	суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);		
8.	пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальне розвиток);		
9.	продуктивна життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);		
10.	розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);		
11.	розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)		

Продовження додатку Ж

1	2	3	4
12.	цікава робота;		
13.	здоров'я (фізичне і психічне);		
14.	свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)		
15.	щасливе сімейне життя		
16.	щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)		
17.	творчість (можливість творчої діяльності)		
18.	впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів).		

№	Інструментальні цінності	Місце у шкалі	Ступінь реалізованості в житті (%)
1.	акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах;		
2.	вихованість (гарні манери);		
3.	високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);		
4.	життєрадісність (почуття гумору);		
5.	старанність (дисциплінованість);		
6.	незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);		
7.	непримиренність до недоліків у собі та інших;		
8.	освіченість (широта знань, висока загальна культура);		
9.	відповідальність (почуття боргу, вміння тримати своє слово);		
10.	раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);		
11.	самоконтроль (стриманість, самодисципліна);		
12.	сміливість у отстаюваннях своєї думки, поглядів;		
13.	тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)		
14.	терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани)		
15.	широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)		
16.	чесність (правдивість, щирість)		
17.	ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)		
18.	чуйність (дбайливість)		

Після основної серії можна попросити випробуваного ранжувати картки, відповідаючи на наступні питання:

1. У якому порядку і в якій мірі (у відсотках) реалізовані дані цінності у вашому житті?
2. Як би ви розташували ці цінності, якби стали таким, яким мріяли?
3. Як, на ваш погляд, це зробив би людина, досконалий в усіх відношеннях?
4. Як зробило б це, на вашу думку, більшість людей?
5. Як це зробили б ви 5 або 10 років тому?
6. Як це зробили б ви через 5 або 10 років?
7. Як ранжирували б картки близькі вам люди?

Додаток И

Анкета «Гендерні характеристики особистості»

(за І. Кльоциною)

Інструкція. Вам пропонується ряд висловлювань. Вкажіть ступінь вашої згоди відносно кожного висловлювання, поставте знак «+» у відповідній графі

Перелік висловлювань	Згоден	Швидше згоден, ніж не згоден	Важко відповіс ти	Швидше не згоден, ніж згоден	Зовсім не згоден
Зовсім не обов'язково, щоб хтось – чоловік чи дружина – вважалися головою сім'ї					
Чоловіки за своєю природою агресивні, а жінкам потрібно уміти пристосуватися до цього					
Якщо чоловік здатен забезпечити сім'ю, то він має право заборонити дружині працювати					
Чоловік і дружина несуть однакову відповідальність за те, щоб зберегти родину					
Сімейне життя – це для жінки найголовніше					
Робота, професійний успіх для жінки є не менш важливими, ніж для чоловіка					
На відміну від чоловіків, жінки не вміють дружити одна з одною по справжньому					
Навіть якщо чоловік може повністю забезпечити родину, дружині самій вирішувати, працювати їй чи ні					
Цінність особистості жінки не вимірюється тим, народила вона дитину чи ні					

Ключ

№	Варіанти відповідей	Егалітарні гендерні уявлення	Традиційні гендерні уявлення
1.	Згоден/швидше згоден	+	
	Не згоден/швидше не згоден		+
2.	Згоден/швидше згоден		+
	Не згоден/швидше не згоден	+	
3.	Згоден/швидше згоден		+
	Не згоден/швидше не згоден	+	
4.	Згоден/швидше згоден	+	
	Не згоден/швидше не згоден		+
5.	Згоден/швидше згоден		+
	Не згоден/швидше не згоден	+	
6.	Згоден/швидше згоден	+	
	Не згоден/швидше не згоден		+
7.	Згоден/швидше згоден		+
	Не згоден/швидше не згоден	+	
8.	Згоден/швидше згоден	+	
	Не згоден/швидше не згоден		+
9.	Згоден/швидше згоден	+	
	Не згоден/швидше не згоден		+

У кожному пункті з двох тверджень оберіть лише одне – те, що найбільшою мірою відображає вашу позицію, і обведіть відповідний йому номер

Які б погляди не виникали, жінка – перш за все мати, найважливіше її призначення – народження і виховання дітей. Ця роль важливіша за решту жіночих ролей	Материнство, звичайно, є дуже важливим для жінки. Однак вона сама повинна вирішувати, що для неї є головним. Це може бути не лише роль матері, а, наприклад, робота або щось інше
1	2
Мені до душі думка, відповідно до якої прагнення побудувати кар'єру вважається жіночою справою такою ж мірою як і чоловічою	На мій погляд, прагнення зробити кар'єру повинно все ж таки, вважатися чоловічою справою більшою мірою, ніж жіночою
1	2
Невисокий професіоналізм жінці пробачити легше, ніж чоловікові	Якщо взагалі можна вибачити невисокий професіоналізм, то не має значення, чоловік це чи жінка
1	2
Біологічні особливості кожної статі не повинні виправдовувати нерівні можливості для жінок та чоловіків у різних сферах сучасного життя; вони не доводять необхідності обмежень за ознакою статі	Біологічні особливості кожної статі як раз і доводять, що можливості чоловіків і жінок у різних сферах життя неоднакові, а, відтак, деякі обмеження за статевою ознакою все ж таки необхідні
1	2
Правильною є думка, що існують такі чоловічі сфери, у яких участь жінок повинна бути обмеженою (наприклад, в армії, політиці, дипломатії)	Помилково вважати, що існують такі чоловічі сфери, у яких участь жінок повинна бути обмеженою (наприклад, в армії, політиці, дипломатії)

Продовження додатку И

1	2
Хоча і зустрічаються виключення, але в цілому влада у суспільстві значною мірою чоловіча справа, а не жіноча	Влада в суспільстві такою ж мірою може бути жіночою справою, як і чоловічою
1	2
Прагнення до високого професіоналізму притаманне чоловікам більшою мірою, ніж жінкам	Прагнення до високого професіоналізму притаманне жінкам не менше, ніж чоловікам
1	2
Ситуація у нашій країні, що стосуються більш активного висунення чоловіків на керівні посади є виправданою і її не слід змінювати	Ситуація у нашій країні, що стосуються більш активного висунення чоловіків на керівні посади є застарілою, жінки такою ж мірою повинні займати їх як і чоловіки
1	2
Правильно вчиняють жінки, які відкладають народження дитини до тих пір, поки не зроблять кар'єру, не посядуть належне місце у суспільстві	Навряд чи можна вважати правильною поведінку жінок, які відкладають народження дитини до тих пір, поки не зроблять кар'єру, не посядуть належне місце у суспільстві
1	2

Вкажіть, будь-ласка, свою згоду чи не згоду з твердженнями

Перелік тверджень	Так	Ні
Жінкам слід менше турбуватися про свої права і більше думати про те, щоб бути гарними дружинами і матерями		
Жінка, що прожила життя і не народила дитину, прожила життя даремно		
При прийнятті на роботу та просуванні по службі перевагу слід віддавати чоловікам, а не жінкам		
Серед чоловіків так само багато непорядних, хитрих і ледачих, як і серед жінок		
Жінки все ще зазнають дискримінації		
Жінки не повинні мати особливих пільг, яких не мають чоловіки		
Жінки вимагають більшого, ніж заслуговують		
За успіх у політичному чи суспільному житті жінка незмінно розплачується проблемами у характері та невдачами у особистому житті		

Чи погоджуєтесь ви з наступними висловлюваннями? Поставте навпроти висловлювання, з яким погоджуєтесь, знак «+», а якщо не погоджуєтесь «-».

Чоловік здатен переживати страх, нерішучість та безсилля такою ж мірою, що і жінка	
За своєю природою чоловік є агресивним, а жінка миролюбивою	
Батько здатен дати дитині не менше ніжності, ніж мати	
Основну частину домашньої роботи повинен брати на себе той з подружжя, хто менше зайнятий на роботі	
Одинокі мати не може дати сину повноцінного виховання	
Немає ніяких причин, за якими чоловіки не можуть бути медбратами, а жінки – пілотами літаків	
Уявлення про інтелектуальну, моральну та фізичну перевагу чоловіка над жінкою – явний анахронізм	

**Адаптована анкета щодо оцінювання власної професійної
діяльності з виховання культури гендерних відносин у молодших
школярів**

Шановні майбутніх вчителів початкових класів, просимо Вас відповісти на серію питань, які допоможуть дослідити рівень Вашої підготовленості до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Дякуємо за відповіді.

1. Чи готові Ви до роботи з молодшими школярами щодо виховання у них культури гендерних відносин?

а) так; б) ні; в) не знаю.

2. Чи володієте Ви достатнім обсягом знань, умінь, навичок з питань виховання культури гендерних відносин у молодших школярів?

а) так; б) ні; в) не знаю.

3. Чи доводилося Вам раніше проводити будь-які заходи з молодшими школярами з гендерної проблематики?

а) так, б) ні, в) не знаю.

4. Як Ви вважаєте, чи є диференційований педагогічний вплив провідним у вихованні культури гендерних відносин у молодших школярів?

а) так, б) ні, в) не знаю.

5. Чи може педагог допомогти молодшим школярам у формуванні культури гендерних відносин?

а) так, б) ні, в) не знаю.

6. Чи потрібно враховувати гендерну приналежність молодших школярів в організації освітньої діяльності загальних закладів середньої освіти?

а) так, б) ні, в) не знаю.

7. Чи потрібно вводити гендерну складову в зміст занять з молодшими школярами в умовах загальних закладів середньої освіти?

а) так, б) ні, в) не знаю.

8. Як ви вважаєте, чи потрібно впроваджувати в освітні заклади вищої освіти гендерні спецкурси, семінари, тренінги тощо щодо формування культури гендерних відносин?

а) так, б) ні, в) не знаю.

9. Які форми та методи ви вважаєте найбільш ефективними у формуванні готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів? Розставте рангові місця.

Форми та методи:	Рангові місця
– лекції	
– семінарські заняття	
– доповіді	
– дискусії	
– тренінги	

10. Які, на вашу думку, цілі будуть досягнуті після впровадження гендерної тематики в освітній процес у вашому закладі вищої освіти (Оцініть можливість досягнення зазначених цілей за п'ятибальною шкалою: від 5 — максимальна оцінка до 1 — мінімальна оцінка)? У колонці «Бали» (5 4 3 2 1) обведіть варіант відповіді.

№	Досягнені цілі	Бали
1	Засвоєння основних понять гендера, гендерними теоріями, теоріями виховання культури гендерних відносин, методами гендерних досліджень	5,4,3,2,1
2	самостійне орієнтування в науковій літературі з проблеми, що вивчається	5,4,3,2,1
3	усвідомлення доцільності і можливості застосування гендерного підходу в різних сферах педагогічних знань	5,4,3,2,1
4	адаптування навчального матеріалу відповідно до вікових інтересів і потреб учнів	5,4,3,2,1
5	контролювати та управляти освітнім процесом відповідно до гендерного підходу	5,4,3,2,1

Діагностика комунікативної толерантності (В. Бойко)

Інструкція до тесту.

Вам надається можливість зробити екскурс в різноманіття людських відносин. З цією метою вам пропонується оцінити себе в дев'яти запропонованих нескладних ситуаціях взаємодії з іншими людьми. При відповіді важлива перша реакція. Пам'ятайте, що немає поганих чи хороших відповідей. Відповідати треба, довго не роздумуючи, не пропускаючи питання.

Свої відповіді слід проставляти («V» або «+») в одній з чотирьох колонок.

Міру згоди з думкою висловлюйте наступним чином:

0 балів – зовсім невірно,

1 – вірно в деякій мірі (несильно),

2 – вірно значною мірою (значно),

3 – вірно у вищій ступені (дуже сильно).

Перевірте себе: наскільки ви здатні сприймати або не сприймати типові індивідуальності людей, які зустрічаються нам. Нижче наводяться судження; скористайтесь оцінками від 0 до 3 балів, щоб висловити, наскільки вірні вони по відношенню особисто до вас.

Повільні люди зазвичай діють мені на нерви.

Мене дратують метушливі, непосидючі люди.

Гучні дитячі ігри переношу важко.

Оригінальні, нестандартні, яскраві особистості зазвичай діють на мене негативно.

Бездоганна у всіх відношеннях людина насторожила б мене.

Перевірте себе: чи немає у вас тенденції оцінювати людей, виходячи з власного «Я». Міру згоди з судженнями, як і в попередньому випадку, висловлюйте в балах від 0 до 3.

Зазвичай мене виводить з рівноваги некмітливий співрозмовник.

Мене дратують любителі поговорити.

Я обтяжувався б розмовою з байдужим для мене попутником у поїзді, літаку, якби він проявив ініціативу.

Я обтяжувався б розмовами випадкового попутника, який поступається мені за рівнем знань і культури.

Мені важко знайти спільну мову з партнерами іншого інтелектуального рівня, ніж у мене.

Перевірте себе: якою мірою категоричні або незмінні ваші оцінки на адресу оточуючих.

Сучасна молодь викликає неприємні відчуття своїм зовнішнім виглядом (зачіска, косметика, наряди).

Представники деяких національностей в моєму оточенні відверто не подобаються мені.

Є тип чоловіків (жінок), який я не виношу.

Терпіти не можу ділових партнерів з низьким професійним рівнем.

Перевірте себе: якою мірою ви вмієте приховувати чи згладжувати неприємні враження при зіткненні з некомунікабельними якостями людей (ступінь згоди з судженнями оцінюйте від 0 до 3 балів).

Вважаю, що на грубість треба відповідати тим же.

Мені важко приховати, якщо людина чимось неприємна.

Мене дратують люди, які прагнуть у суперечці настояти на своєму.

Мені неприємні самовпевнені люди.

Зазвичай мені важко втриматися від зауваження на адресу озлобленої або нервової людини, яка штовхається в транспорті.

Перевірте себе: чи є у вас схильність переробляти і перевиховувати партнера (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

Я маю звичку повчати оточуючих.

Невиховані люди обурюють мене.

Я часто ловлю себе на тому, що намагаюся виховувати кого-небудь.

Я за звичкою постійно роблю кому-небудь зауваження.

Я люблю командувати близькими.

Перевірте себе: якою мірою ви схильні підганяти партнерів під себе, робити їх зручними (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

Мене дратують люди похилого віку, коли вони в годину пік виявляються в міському транспорті або в магазинах.

Жити в номері готелю з сторонньою людиною для мене просто катування.

Коли партнер не погоджується з моєю правильною позицією, то зазвичай це дратує мене.

Я проявляю нетерпіння, коли мені заперечують.

Мене дратує, якщо партнер робить щось по-своєму, не так, як мені того хочеться.

Перевірте себе: чи властива вам така тенденція поведінки (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

Зазвичай я сподіваюся, що моїм кривдникам дістанеться по заслугах.

Мене часто дорікають у буркотливості, невдоволенні.

Я довго пам'ятаю образи, завдані мені тими, кого я ціную або поважаю.

Не можна прощати товаришам по службі нетактовні жарти.

Якщо діловий партнер випадково зачепить моє самолюбство, то я на нього тим не менш ображуся.

Перевірте себе: якою мірою ви терпимі до дискомфортних станів оточуючих (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

Я засуджую людей, які плачуться в чужу жилетку.

Внутрішньо я не схвалюю колег (приятелів), які при зручному випадку розповідають про свої хвороби.

Я намагаюся йти від розмови, коли хто-небудь починає скаржитися на своє сімейне життя.

Зазвичай я без особливої уваги вислуховую сповіді друзів (подруг).

Іноді мені подобається позлити кого-небудь з рідних і друзів.

Перевірте себе: які ваші адаптаційні здібності у взаємодії з людьми (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

Зазвичай мені важко йти на поступки партнерам.

Мені важко ладити з людьми, у яких поганий характер.

Зазвичай я насилу пристосовуюся до нових партнерів по спільній роботі.

Я уникаю підтримувати відносини з дещо дивними людьми.

Зазвичай я з принципу наполягаю на своєму, навіть якщо розумію, що партнер правий.

Обробка та інтерпретація тесту результатів.

Отже, ви ознайомилися з деякими поведінковими ознаками, які свідчать про низький рівень загальної комунікативної толерантності. Підрахуйте суму балів, отриманих за всіма ознаками, і зробіть висновок: чим більше балів, тим нижче рівень комунікативної толерантності. Максимальна кількість балів, які можна заробити – 135, свідчить про абсолютну нетерпимість до оточуючих, що навряд чи можливо для нормальної особистості. Точно так само неможливо отримати нуль балів – свідчення терпимості до всіх типів партнерів у всіх ситуаціях. В середньому, за нашими даними, опитані набирають: керівники – 40 балів, персонал – 43 бали. Порівняйте свої дані з наведеними і зробіть висновок про свою комунікативну толерантність. Зверніть увагу на те, за яким з 9 запропонованих вище поведінкових ознак у вас високі сумарні оцінки (тут можливий інтервал від 0 до 15 балів). Чим більше балів за конкретною ознакою, тим в меншій мірі ви терпимі до людей в даному аспекті відносин з ними. Навпаки, чим менші ваші оцінки за тією чи іншою поведінковою ознакою, тим вище рівень загальної комунікативної толерантності за даного аспекту відносин з партнерами.

Діагностика рівня емпатії

(В. Бойко)

Інструкція. Якщо ви згодні з даними твердженнями, позначте в бланку відповідей поруч з їхніми номерами знак «+», якщо не згодні, — то знак «-».

Текст опитувальника

1. У мене є звичка уважно вивчати обличчя і поведження людей, щоб зрозуміти їх характер, схильності, здібності.
2. Якщо оточуючі проявляють ознаки нервозності, я звичайно залишаюся спокійним.
3. Я більше довіряю доводам свого розуму, ніж інтуїції.
4. Я вважаю цілком доречним для себе цікавитися домашніми проблемами товаришів по службі.
5. Я можу легко ввійти в довіру до людини, якщо буде потрібно.
6. Звичайно я з першої ж зустрічі угадую «близьку душу» у новій людині.
7. Я з цікавості звичайно заводжу розмову про життя, роботу, політику з випадковими попутниками в потязі, автобусі, літаку.
8. Я втрачаю душевну рівновагу, якщо оточуючі чимось пригноблені.
9. Моя інтуїція — більш надійний засіб розуміння оточуючих, ніж знання або досвід.
10. Проявляти цікавість до внутрішнього світу іншої особистості — безтактно.
11. Часто своїми словами я завдаю болю близьким мені людям, не помічаючи цього.
12. Я легко можу уявити себе якою-небудь твариною, відчутти її звички і стани.
13. Я зрідка міркую про причини вчинків людей, що безпосередньо мене стосуються.
14. Я зрідка приймаю близько до серця проблеми своїх друзів.

15. Звичайно за кілька днів я почуваю, що щось повинно трапитися з близькою мені людиною, і чекання виправдовуються.
16. У спілкуванні з діловими партнерами звичайно намагаюся уникати розмов про особисте.
17. Іноді близькі дорікають мене в черствості, неуважності до них.
18. Мені легко вдається, наслідуючи людей, копіювати їхню інтонацію, міміку.
19. Мій цікавий погляд часто бентежить нових партнерів.
20. Чужий сміх звичайно заражає мене.
21. Часто, діючи навмання, я, проте, знаходжу правильний підхід до людини.
22. Плакати від щастя нерозумно.
23. Я здатний цілком злитися з коханою людиною, ніби розчинившись уній.
24. Мені зрідка зустрічалися люди, яких я розумів би без зайвих слів.
25. Я мимоволі або з цікавості часто підслухую розмови сторонніх людей.
26. Я можу залишатися спокійним, навіть якщо всі навколо мене хвилюються.
27. Мені простіше підсвідомо відчувати сутність людини, ніж зрозуміти її, «розклавши по поличках».
28. Я спокійно ставлюся до дрібних неприємностей, що трапляються у когонебудь із членів родини.
29. Мені було б важко довірчо розмовляти з настороженою, замкненою людиною.
30. У мене творча натура — поетична, художня, артистична.
31. Я без особливої цікавості вислуховую сповіді нових знайомих.
32. Я засмучуюся, якщо бачу людину, що плаче.
33. Моє мислення більше відрізняється конкретністю, строгістю, послідовністю, ніж інтуїцією.
34. Коли друзі починають говорити про свої неприємності, я намагаюся перевести розмову на іншу тему.

35. Якщо я бачу, що у когось із близьких погано на душі, то звичайно утримуюся від розпитувань.

36. Мені важко зрозуміти, чому дрібниці можуть так сильно засмучувати людей.

Бланк відповідей

Номери тверджень і варіанти відповідей						Кількість балів
1	7	13	19	25	31	
2	8	14	20	26	32	
3	9	15	21	27	33	
4	10	16	22	28	34	
5	11	17	23	29	35	
6	12	18	24	30	36	
Загальна сума балів:						

Обробка результатів

Нижче наводиться «ключ» у вигляді шести шкал з номерами визначених тверджень. Номери першого стовпчика в бланку для відповідей відповідають номеру шкали. Підраховується число відповідей, що відповідають «ключу» кожної шкали (по горизонталі), і записується у графу «Кількість балів».

Кожна відповідь, що збіглася, з урахуванням знака оцінюється в 1 бал. Потім визначається загальна сума балів.

Ключ

1 +	7 +	13 -	19 +	25 +	31 -
2 -	8 +	14 -	20 +	26 -	32 +
3 -	9 +	15 +	21 +	27 +	33 -
4 +	10 -	16 -	22 -	28 -	34 -
5 +	11 -	17 -	23 -	29 -	35 -
6 +	12 +	18 +	24 -	30 +	36 -

Аналізуються показники окремих шкал і загальна сумарна оцінка ріння емпатії. Оцінки по кожній шкалі можуть варіюватися від 0 до 6 балів і вказують на значущість конкретного параметра (каналу) у структурі емпатії. Шкальні оцінки виконують допоміжну роль в інтерпретації основного

показника — рівня емпатії. Сумарний показник може теоретично змінюватися в межах від 0 до 36 балів.

При сумарному рівні по всіх шкалах діагностується:

дуже високий рівень — 30—36 балів;

середній рівень — 22-29 балів;

нижчий від середнього — 15—21 бал;

дуже низький рівень — 0—14 балів.

Значущість конкретного каналу в структурі емпатії

1. Раціональний канал емпатії характеризує спрямованість уваги, сприйняття і мислення емпатуючого на сутність будь-якої іншої людини — на її стан, проблеми, поведження. Це спонтанний інтерес до іншого, що відкриває шляхи емоційного й інтуїтивного відображення партнера. У раціональному компоненті емпатії не слід шукати логіки або мотивації інтересу до іншого. Партнер привертає увагу своєю чуттєвістю, що дозволяє емпатуючому неупереджено виявляти його сутність.

2. Емоційний канал емпатії фіксує здатність емпатуючого входити в емоційний резонанс із оточуючими — співпереживати, бути співучасником. Емоційна чуйність у даному випадку стає засобом «входження» в енергетичне поле партнера. Зрозуміти його внутрішній світ, прогнозувати поведження й ефективно вплинути можна тільки в тому випадку, якщо відбулося енергетичне підлаштування до емпатованого. Співучасть і співпереживання виконують роль сполучної ланки, провідника від емпатуючого до емпатованого і назад.

3. Інтуїтивний канал емпатії свідчить про здатності респондента бачити і передбачати поведження партнерів, діяти в умовах дефіциту вихідної інформації про них, спираючись на досвід, що зберігається в підсвідомості. На рівні інтуїції замикаються й узагальнюються різні відомості про партнерів. Інтуїція, швидше за все, менше залежить від оцінних стереотипів, ніж осмислене сприйняття партнерів.

4. Установки, що сприяють емпатії і полегшують дію всіх емпатичних каналів. Ефективність емпатії, імовірно, знижується, якщо людина намагається уникати особистих контактів, вважає недоречним виявляти цікавість до іншої особи, переконує себе спокійно ставитися до переживань і проблем оточуючих. Подібні умонастрої різко обмежують діапазон емоційної чуйності та емпатичного сприйняття. Навпаки, різні канали емпатії діють активніше і надійніше, якщо немає перешкод з боку установок особистості.
5. Проникна здатність в емпатії розцінюється як важлива комунікативна властивість людини, що дозволяє створювати атмосферу відкритості, довірливості, задушевності. Кожний з нас своїм поведінням і ставленням до партнерів сприяє інформаційно-енергетичному обміну або перешкоджає йому. Розслаблення партнера позитивно впливає на вияв емпатії, а атмосфера напруженості, неприродності, підозрілості перешкоджає розкриттю й емпатичному досягненню.
6. Ідентифікація — ще одна неодмінна умова успішної емпатії. Це вміння зрозуміти іншого на основі співпереживань, поставити себе на місце партнера. В основу ідентифікації покладена легкість, рухливість і гнучкість емоцій, здатність до наслідування.

АВТОРСЬКА ПРОГРАМА СПЕЦКУРСУ
«Виховання культури гендерних відносин»

для студентів за напрямом підготовки 0101 Педагогічна освіта
спеціальністю 013 Початкова освіта

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

У сучасній системі гендерної освіти в педагогічному ЗВО здійснюється безперервне навчання і виховання майбутніх вчителів початкових класів на основі компетентнісного, гендерного підходу, де основний зміст полягає в ідеї самореалізації особистості від статевої приналежності. З метою формування гендерної культури, гендерного мислення, гендерної свідомості сучасної молоді важливо продовження інтегрованої взаємодії базового комплексу вивчення гендерних питань, виділення спецкурсу «Виховання культури гендерних відносин». Даний курс розрахований на формування компетенцій майбутнього фахівця і громадянина: соціально-гендерних; інформаційно-аналітичних; прогностичних; проектних; рефлексивних.

Актуальність і необхідність спецкурсу обумовлені сучасним розвитком теорії і практики гендерної освіти і виховання, спрямованого на формування готовності майбутніх вчителів початкових класів до виховання гендерної культури у молодших школярів. Програма розрахована в якості спеціалізованого курсу для майбутніх вчителів початкових класів.

Зміст роботи по формуванню готовності до виховання гендерної культури полягає у формуванні культурних взаємин між чоловіками і жінками; прагненні до взаєморозуміння, уважному ставленню і турботі один про одного; у формуванні вмінь співпрацювати, встановлювати партнерські відносини.

1. Опис спецкурсу

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо- кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка	Цикл вибіркові освітні компоненти
Модулів – 1	(шифр, назва)	
Змістових модулів – 2	Напрямок підготовки 013 «Початкова освіта»	Рік підготовки
Загальна кількість годин – 90	Спеціальність (професійне спрямування) - вчитель початкової школи з однією з додаткових спеціалізацій	4-ий
		Семестр
		8-ий
		Лекції
	Освітньо- кваліфікаційний рівень: бакалавр	6 год.
		Практичні, семінарські
		18 год.
		ІНДЗ
		Самостійна робота
		66 год.

2. Мета та завдання спецкурсу

Мета: полягала у підготовці майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів шляхом отримання знань, як складової частини, професійної компетентності, покладених в основу успішної педагогічної діяльності в умовах конкурентоспроможності, формування вмінь, навичок, що дозволяють вирішувати різні професійні **завдання:**

- ознайомитися з основними поняттями гендера, гендерними теоріями, теоріями виховання культури гендерних відносин, методами гендерного дослідження;
- навчитися самостійно орієнтуватися в науковій літературі з проблеми, що вивчається;
- здійснювати гендерний аналіз і інтерпретувати статистичні дані, результати соціологічних досліджень;
- усвідомити доцільність і можливості застосування гендерного підходу в різних сферах педагогічних знань;
- адаптувати навчальний матеріал відповідно до вікових інтересів і потреб учнів;
- ознайомити студентів з особливостями виховання культури гендерних відносин у молодших школярів та в режимі тренінгових занять сформувати практичні навички;
- контролювати та управляти освітнім процесом відповідно до гендерного підходу;
- транслювати абстрактну гендерну інформацію тощо.

Мати уявлення:

- про структурні складові поняття «гендерна культура», «гендерне виховання» та їх роль у підготовці майбутнього вчителя початкових класів;
- про механізм самоосвіти і рефлексивної діяльності майбутнього вчителя початкових класів;

- про особливості виховання гендерної культури молодших школярів.

Розуміти:

- необхідність виховання гендерної культури в освітньому середовищі та його вплив на професійний розвиток майбутнього вчителя;
- власну роль в організації виховання культури гендерних відносин в учнів початкових класів.

Уміти:

- цілеспрямовано організовувати свою освітню діяльність;
- раціонально планувати та здійснювати самостійну роботу;
- забезпечувати формування умінь і навичок самоосвітньої діяльності з гендерного виховання;
- аналізувати результати власних дій, власні професійні якості та вміння;
- добирати методичну літературу та раціонально використовувати її на практиці.

Компетентності, що формуються у здобувачів освіти під час вивчення спецкурсу:

Загальні компетентності:

ЗК-1. Загальнонавчальна. Здатність навчатися й оволодівати сучасними знаннями, зокрема, інноваційними методичними підходами, сучасними системами, методиками, технологіями навчання, розвитку й виховання учнів початкової школи; чинним нормативним забезпеченням початкової освіти тощо.

ЗК-2. Інформаційно-аналітична. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу, систематизації й узагальнення інформації, зокрема професійно-педагогічної, з різних джерел та формулювання логічних висновків.

ЗК-3. Дослідницько-праксеологічна. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми, зокрема, в процесі професійно-педагогічної діяльності. Здатність приймати обґрунтовані рішення, працювати автономно.

ЗК-4. Комунікативна. Здатність спілкуватися державною мовою на офіційно-діловому рівні; володіти навичками нормативного літературного мовлення (його усною та писемною формою) в різних сферах комунікації. Здатність до розуміння чужих і продукування власних програм комунікативної поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування, активній взаємодії з іншими мовленнєвими суб'єктами. Уміння володіти

різними стилями мовленнєвого спілкування в ситуаціях запобігання та врегулювання конфліктів.

ЗК-5. Громадянська компетентність. Здатність активно, відповідально та ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства. Здатність орієнтуватися у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, застосовувати процедури й технології захисту власних інтересів, прав і свобод своїх та інших громадян, зокрема учнів початкової школи; використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству України.

ЗК-6. Етична. Здатність діяти на основі принципів і норм етики, правил культури поведінки у стосунках із дорослими й дітьми на основі загальнолюдських та національних цінностей, норм суспільної моралі; дотримуватися принципів педагогічної етики (професійної етики вчителя початкової школи).

ЗК-7. Соціокультурна. Здатність застосовувати знання, пов'язані із соціальною структурою та національною специфікою суспільства, з особливостями соціальних ролей; здатність до орієнтування у соціальних ситуаціях, розуміння соціального контексту художніх творів. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо; спроможність ідентифікувати себе з цінностями професійного середовища; наявність професійної позиції вчителя. Здатність до цінування та поваги до різноманітності і мультикультурності; надання рівних можливостей учням різних національностей та різних розумових здібностей, толерантне ставлення до їхньої культурної спадщини, індивідуальних особливостей.

ЗК-8. Міжособистісної взаємодії. Здатність до ефективної міжособистісної взаємодії; зокрема, здатність успішно взаємодіяти з керівництвом, колегами, учнями та їхніми батьками; володіння алгоритмами конструктивного вирішення педагогічних конфліктів. Здатність працювати в команді, здатність до співпраці, групової та кооперативної діяльності. Здатність бути критичним і самокритичним, наполегливим щодо поставлених завдань і взятих зобов'язань.

ЗК-9. Адаптивна. Здатність до адаптації в професійно-педагогічному середовищі та дії в нових ситуаціях, зокрема тих, що передбачають навчання, розвиток і виховання учнів початкової школи, спілкування з їхніми батьками, комунікації з адміністрацією школи й колегами.

ЗК-10. Рефлексивна. Здатність ефективно та адекватно здійснювати рефлексивні процеси, що сприяє розвитку й саморозвитку учнів, творчому підходу до освітнього процесу початкової школи.

ЗК-12. Інформаційно-комунікаційна. Здатність до застосування сучасних засобів інформаційних і комп'ютерних технологій для розв'язання комунікативних задач у професійній діяльності вчителя початкових класів й у повсякденному житті.

Спеціальні (фахові):

ФК-1. *Предметна компетентність*. Здатність до застосування знань, умінь і навичок із циклу професійнонаукових дисциплін, що є теоретичною основою побудови змісту освітніх галузей, визначених Держстандартом, задля усвідомлення їхньої реалізації в освітній галузі загалом, та окремих змістових лініях зокрема. Види предметних компетентностей: філологічна, математична, технологічна, природничо-наукова, мистецька.

ФК-2. *Психологічна компетентність*. Здатність до розвитку учнів початкової школи як суб'єктів освітнього процесу на основі знань та умінь про їхні вікові, індивідуальні особливості та соціальні чинники розвитку. Складниками психологічної компетентності є диференціально-психологічна, соціальнопсихологічна, аутопсихологічна.

ФК-3. *Педагогічна компетентність*. Здатність до проектування, організації, оцінювання, рефлексії та коригування навчально-виховного процесу в початковій ланці освіти. Складниками педагогічної компетентності є дидактична, виховна, організаційна.

ФК-4. *Методична компетентність*. Здатність ефективно діяти, розв'язуючи стандартні та проблемні методичні задачі під час навчання учнів освітніх галузей/змістових ліній, визначених Державним стандартом початкової загальної освіти. Методична компетентність ґрунтується на теоретичній і практичній готовності до проведення уроків за різними навчальними комплектами, що виявляється у сформованості системи дидактико-методичних знань і умінь із окремих розділів та тем курсу, окремих етапів навчання й досвіду їх застосування та наявності емоційно-ціннісного ставлення до діяльності щодо навчання учнів предмету.

ФК-5. *Професійно-комунікативна компетентність (ПКК)*. Здатність актуалізовувати та застосовувати комунікативні знання, навички, вміння, настанови, стратегії й тактики комунікативної поведінки, здобутий досвід комунікативної діяльності, а також індивідуально-психологічні якості особистості задля успішного здійснення в конкретних умовах педагогічної комунікативної діяльності з молодшими школярами, батьками, колегами. Складники професійно-комунікативної компетентності вчителя початкової школи: емоційна, вербально-логічна, інтерактивна, соціально-комунікативна, технічна, предметнозмістова.

Контроль та оцінювання досягнень студентів здійснюється під час практичних та семінарських занять, за виконання самостійних робіт (групових та індивідуальних), рефератів, написання педагогічних есе, створення власного портфоліо вчителя початкових класів, захисту творчого проекту. При оцінюванні звертається увага на ситуації, завдання, виявлення

умов і факторів, оригінальність підходів, самостійність мислення, використання різних джерел інформації.

На вивчення дисципліни відводиться 90 годин (3 кредити ЕКТС), з яких лекційних - 6, практичних - 18, самостійна робота студентів – 66, залік.

Через дослідження встановлено оптимальні форми проведення: 6 год. – лекційні заняття, на яких студенти відпрацьовували ключові поняття («гендер»; «гендерна культура»; «гендерне виховання»; «готовність до виховання гендерної культури»; «діагностика готовності до гендерного виховання» тощо). Після формування теоретичної основи спецкурсу розроблені семінарські та практичні заняття (18 год.). На самостійну роботу відведено 24 год. вивчення питань, які доповнювали і розширювали навчальну інформацію. Форма підсумкового контролю – залік.

3. Навчально-тематичний план спецкурсу «Виховання культури гендерних відносин»

№	Змістовий модуль	Кількість годин			
		Всього	Лекції	Семінарсько-практичні	Сам. Робота
Модуль І. Гендер: суть і характеристика					
1	Вступ. Суть понять «стать» та «гендер»	8	2		6
2	Правовий вимір гендерних питань	8		2	6
3	Гендерні ролі. Гендерні стереотипи у вихованні молодших школярів	8		2	6
4	Гендерна культура учителя початкової школи, її суть і функції.	8		2	6
5	Школа як провідний чинник гендерної соціалізації	8		2	6
	Всього:	40	2	8	30
Модуль ІІ. Формування гендерної культури вчителя початкових класів					
1	Гендерні суб'єкт-об'єкт-суб'єктні відносини і їх характеристика	8	2		6
2	Алгоритм роботи майбутнього вчителя над науково-дослідницькою проблемою	10		2	6
3	Засоби масової інформації і їх	8		2	6

	роль у формуванні гендерної культури				
4	Упровадження гендерного підходу в освітній процес	8	2		6
5	Розробка та використання гендерних педагогічних ігор в початковій школі	10		4	6
6	Гендерне виховання та педагогічна практика студента	8		2	6
	Разом за змістовим модулем 2	50	4	10	36
	Всього:	90	6	18	66
	Разом:	90	6	18	66
Форма підсумкового контролю – залік.					

4. Зміст спецкурсу

«Виховання культури гендерних відносин у молодших школярів»

Модуль І. Гендер: суть і характеристика

Тема 1. Вступ. Суть понять «стать» та «гендер»

Поняття «стать» та «гендер» в науковій психолого-педагогічній літературі. Гендер як соціальна стать. (Проблемна лекція.)

Тема 2. Правовий вимір гендерних питань

Історичні факти. Міжнародні нормативно-правові документи з гендерних проблем. Національні нормативно-правові документи з гендерних проблем. (Семінарське заняття)

Тема 3. Гендерні ролі. Гендерні стереотипи у вихованні молодших школярів

Поняття «соціальна роль», «гендерна роль» і їх співвідношення. Гендерні ролі в залежності від статі, віку, соціального статусу, сімейного стану. Складання колажів на тему «Гендерні ідеали». Поняття «гендерні стереотипи» і їх характеристика. Види гендерних стереотипів. Функції гендерних стереотипів. Взаємозв'язок гендерних ролей та гендерних стереотипів. Трансляції гендерних стереотипів, усвідомлення джерел власних гендерних стереотипів. Роль сім'ї у формуванні гендерних стереотипів. Аналіз власних гендерних стереотипів. Аналіз матеріалів казок на предмет гендерних стереотипів. Ярмарок педагогічних ідей – форма роботи, основним призначенням якої є громадянський огляд та презентація здобутків. (Тренінгове заняття)

Тема 4. Гендерна культура учителя початкової школи, її сутність і функції.

Поняття "гендерна культура". Суть гендерної культури. Функції гендерної культури. Гендерні цінності. Творчий звіт – форма роботи, спрямована на

пошук, підтримку, пропаганду гендерної культури вчителя, а також впровадження інноваційних технологій в школі. (Практичне заняття)

Тема 5. Школа як провідний чинник гендерної соціалізації

Закон України про освіту. Гендерний підхід в освіті. Зміст навчального матеріалу. Методика організації освітнього процесу. Ділова гра – форма роботи, під час якої студенти обігрують педагогічні ситуації, розкривають інноваційні форми роботи. (Семінарсько-практичне заняття)

Модуль II. Формування гендерної культури вчителя початкових класів

Тема 1. Гендерні суб'єкт-об'єкт-суб'єктні відносини і їх характеристика

Поняття "гендерні відносини". Гендерні відносини як один із видів взаємин. Форми взаємозв'язку між людьми, пов'язані з категоріями "чоловіче" – «жіноче». Рівні гендерних відносин. Основні моделі взаємовідносин. (Лекція)

Тема 2. Алгоритм роботи майбутнього вчителя над науково-дослідницькою проблемою

Мотивація. Самодіагностика. Аналіз результатів. Визначення напрямку дослідження (мені це цікаво, мені це потрібно). Формулювання теми, завдань. (Практичне заняття)

Тема 3. Засоби масової інформації і їх роль у формуванні гендерної культури.

Зображення жінок і чоловіків в ЗМІ. Гендерний аналіз реклами, газетних статей, фотографій та ін. Редакційний турнір – форма роботи, яка спрямована на пошук, розвиток, підтримку нових ідей, визначення оптимальних шляхів вирішення актуальних проблем популяції гендерної культури. (Практичне заняття)

Тема 4. Упровадження гендерного підходу в освітній процес

Педагогічна інтерпретація (ситуації, завдання, виявлення умов і факторів, що позитивно впливають на якість готовності до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. (Лекція)

Тема 5. Розробка та використання гендерних педагогічних ігор в початковій школі.

Створення презентації «Портфоліо майбутнього вчителя початкових класів на тему: «Гендерна культура – професійна компетентність педагога». Методичний фестиваль – багатопланова разова форма, яка ставить за мету обмін досвідом роботи, впровадження нових педагогічних знахідок. (Практичне заняття)

Тема 6. Гендерне виховання та педагогічна практика студента

Використання набутих знань, умінь і навичок в практичній діяльності, знання освітніх програм, технологій, відбір методичної літератури; розвинутість особистісних та професійних якостей майбутнього педагога; участь у науково-дослідній роботі, ознайомлення з новинками літератури,

використання технологій самоосвіти та передового педагогічного досвіду.
(Практичне заняття)

5. Методи та форми навчання:

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності: 1) за джерелом інформації: словесні: лекція (традиційна, проблемна), семінари, пояснення, розповідь, бесіда, дискусія; наочні: спостереження, ілюстрація, демонстрація; практичні: вправи, моделювання ситуацій, вирішення проблемних ситуацій. 2) за логікою передачі і сприймання навчальних завдань інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні; 3) за ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі; 4) за ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача; самостійна робота студентів: з книгою; виконання індивідуальних навчальних проєктів. Форми навчальної діяльності студентів: теоретичне вивчення матеріалів, виконання практичних завдань (вправ), участь у різних способах спілкування, робота в малих групах.

6. Методи контролю:

При вивченні студентами спецкурсу передбачається три види контролю: поточний, модульний та підсумковий. Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних занять, а також у результаті співбесіди за окремими мікромодулями знань (темами). Застосовуються такі типи поточного контролю: опитування на практичних заняттях та здачі виконаної самостійної роботи; захист студентом виконаної ним практичної роботи. Модульний контроль здійснюється у вигляді відповіді на тестові запитання. У тестах для кожного запитання може бути подано такі варіанти відповідей: одиничний вибір (потрібно вибрати один варіант відповіді з декількох); вибір декількох (потрібно вибрати декілька вірних варіантів відповідей). Підсумковий контроль у вигляді заліку проводиться за умови виконання та захисту студентами всіх виконаних ними практичних робіт та успішному тестуванні з окремих модулів знань. Підсумкова оцінка засвоєння студентом навчального матеріалу визначатиметься як інтегральна (рейтингова) оцінка за всіма змістовними модулями.

7. Розподіл балів, які отримують студенти

Змістовні модулі оцінюються за 100-бальною системою. Оцінювання академічних успіхів студента з спецкурсу здійснюється за такими критеріями:

Поточне тестування та самостійна робота								Сума
Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2				100
T 2	T3	T4	T5	T2	T3	T5	T6	
7-12	7-12	7-12	9-14	7-12	7-12	7-12	9-14	

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 - 100	A	відмінно	зараховано
82 - 89	B	добре	
74 - 81	C		
64 - 73	D	задовільно	
60 - 63	E		
35 - 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0 - 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

1. Рекомендована література Основна

1. Бондарчук А., Вихор С., Кравець В., Мозгова Л., Терзі П., Яценко Л. Гендерна психологія : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2011. 248 с.
2. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. Тернопіль : Джура, 2003. 416 с.
3. Кравець В. П. Історія гендерної педагогіки : навч. посіб. Тернопіль: Джура. 2005. 440 с.
4. Луценко О. А. Гендерна освіта і педагогіка // Основи теорії гендеру : навч. посіб. Київ. 2004. С. 476–503.
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. – К.: Міністерство освіти і науки України, 2016. – 40 с.
6. Основи теорії гендеру: навч. посіб. / редкол. : В. П. Агеєва та ін. Київ: К.І.С., 2004. 536 с.
7. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 351 с.

Додаткова

1. Аніщенко О. В. Професійна освіта і самореалізація жінок в Україні : історія та сучасність : монографія. Ніжин : ТОВ Наука Сервіс. 2003. 251 с.

2. Близнюк В. В. Гендерна характеристика ринку праці України // Економіка і прогнозування. 2003. № 2. С. 114–126.
3. Воровка М. І. Розвиток гендерної культури студентства у фокусі історико-педагогічного дослідження: монографія / М. І. Воровка. – Мелітополь, 2019. – 410 с.
4. Гендерний розвиток у суспільстві : (конспекти лекцій). 2-ге вид. Київ : ПЦ «Фоліант». 2005. 351 с.
5. Говорун Т. В. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ. 2002. 375 с.
6. Гончаренко О.В. Гендерна компетентність педагогічного працівника як складова його професійної компетентності // Інноваційна педагогіка: науковий журнал. Випуск 2. Том 2. ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2020. С. 149–152.
7. Дороніна Т. О. Гендерна чутливість і гендерна культура // Директор шк. 2001. № 1. С. 68–70.
8. Дороніна Т. О. Теоретико-методологічні засади гендерної освіти та виховання учнівської молоді: монографія Тетяна Олексіївна Дороніна; НАПН, Інститут вищої освіти, КДПУ, МОНМС України. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011.– 331 с.
9. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Ч. 1 / редакційна рада: О. М. Кікінеджі, В. С. Власов, Л. Б. Магдюк, Т. В. Ладиченко. – К.: Дорадо-друк, 2010. – 328 с.
10. Железняк О.В. Розвиток професійної компетентності педагога з гендерного виховання учнів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / О.В. Железняк. – Ялта, 2011. – 23 с.
11. Іванова Н.Л. Самовизначення жінок з різними типами гендерної ідентичності / Н.Л. Іванова, Е.В. Кулаєва // Питання психології. - 2011. - № 1. - С. 105-115
12. Калько І. В. Формування гендерної культури студентської молоді в процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін : 24 25 дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04.ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ. 2014. 306 с.
13. Кікінежді О. М. Інноваційні підходи до формування гендерної культури у студентської молоді // Психолого-педагогічні засади професійного становлення особистості практичного психолога і соціального педагога в умовах вищої школи : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. Т., 2003. С. 128–135.
14. Кобелянська Л. Розвиток гендерної освіти в Україні в контексті сучасних соціально-політичних перетворень // Гендер : реалії та перспективи в українському суспільстві : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ. 2003. С. 139–142.

- 15.Кон І.С. Маскулинность в меняющемся мире / І.С. Кон // Вопросы философии. – 2010. – № 5. – С. 25–35
- 16.Левченко К. Б. Гендерна рівність : філософсько-правовий аналіз. Харків : Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 48 с.
- 17.Мельник Т. М. 50/50 : сучасне гендерне мислення : словник. Київ : К.І.С. 2005. 280 с.
- 18.Мунтян І. С. Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. О., 2004. 21 с.
- 19.Нова українська школа : poradnik dla vchytel'ia / Під заг. ред. Бібік Н. М. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с
- 20.Павлущенко Н.М. Гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.07 / Н.М. Павлущенко. – Тернопіль, 2011. – 251 с.
- 21.Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту: наказ Міністерства освіти, науки молоді та спорту України від 10.09.2009 р. № 839. URL: <http://ru.osvita.ua/legislation/other/4849/>(дата звернення : 04.12.2019).
- 22.Про Експертну раду з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі: наказ Міністерства соціальної політики України від 08.06.2012 № 345. URL :<https://ips.ligazakon.net/document/view/FIN76319>(дата звернення : 04.12.2019).
- 23.Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005р. № 2866-15. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2866-15> (дата звернення : 04.12.2019).
- 24.Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-17. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>(дата звернення : 04.12.2019).
- 25.Про затвердження Концептуальних засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір : наказ МОН України від 31.12.2004 р.№ 998. URL:http://ru.osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3145/(дата звернення : 03.12.2019).
- 26.Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року: постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 №1834. URL: <http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/search/results>(дата звернення : 04.12.2019).
- 27.Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року: постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2013 р. № 717. URL:

- <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/717-2013-%D0%BF>(дата звернення : 04.12.2019).
28. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016-2020 роки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 р. № 148. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/148-2016%D0%BF>(дата звернення : 15.12.2019).
 29. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 року, №113р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80>(дата звернення : 24.12.2019).
 30. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Закон України від 25.08.2015 №501/2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>(дата звернення : 14.12.2019).
 31. Про затвердження обласної програми з утвердження гендерної рівності на період до 2010 року: рішення Черкаської обласної ради від 27.04.2007 № 10-10. URL: oblradack.gov.ua/files/docs/10-10.doc(дата звернення : 14.12.2019).
 32. Про збереження рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-VI (редакція від 07.01.2018 № 2229-VIII). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення : 23.03.2020).
 33. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 № 2145-19. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>(дата звернення : 14.12.2017).
 34. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 229-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-%D1%80>(дата звернення : 14.12.2017).
 35. Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні. URL: http://gender.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4&Itemid=109&lang=ua(дата звернення : 14.12.2019).
 36. Проект «Національний гендерний механізм». URL: http://gender.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=137&Itemid=110&lang=ua(дата звернення : 14.12.2019).
 37. Проект Стратегії упровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2020» / Міністерство освіти і науки України. URL: <http://aphd.ua/stratetiia--uprovadzhennia-hendernorivnosti-ta-nedyskryminatsi-u-sferi-osvity-/>(дата звернення : 14.08.2020).
 38. Семиколенова О. «Ми – різні, ми – рівні». Основи культури гендерної рівності : навч. посіб. для учнів 9-11 класів загальноосвіт. навч. закл. / за ред. О. Семиколенової. 2-ге вид., виправлене. Київ : Ніка-Центр, 2010. 176 с.

39. Терзі П. П. Формування гендерної культури студентів вищих технічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса. 2007. 236 с.
40. Цокур О. С. Основи гендерного виховання // Гендерний розвиток у суспільстві : (конспекти лекцій). Київ, 2005. С. 183–223.

**Діаграми дослідження готовності майбутніх учителів початкових класів
до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів**

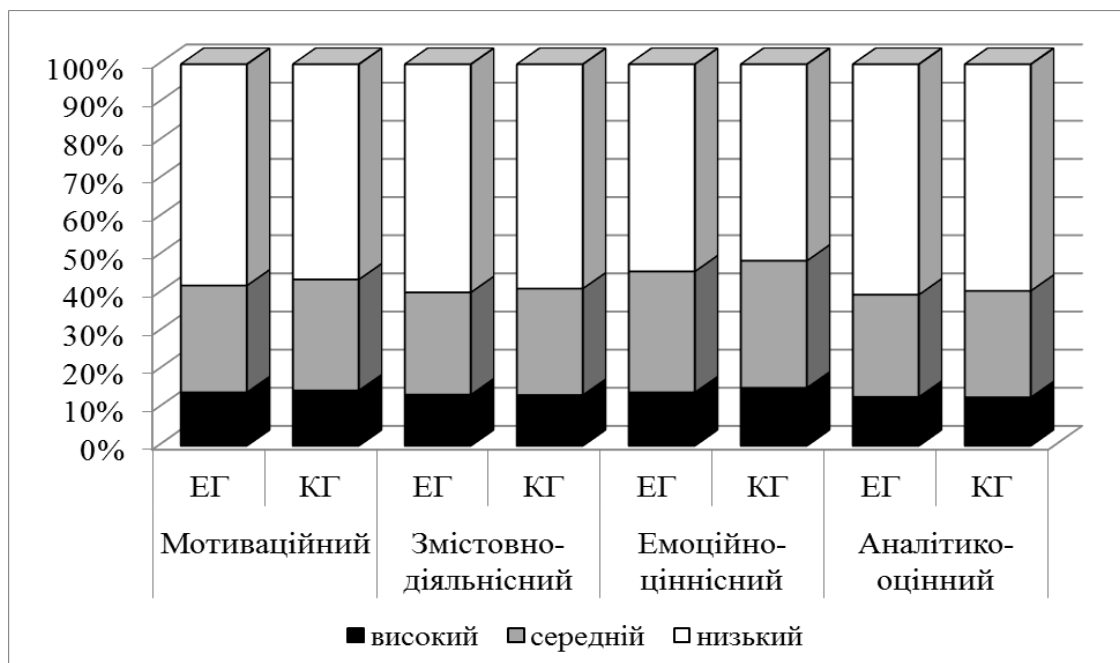

Рис. С. 1. Узагальнені дані експериментальної і контрольної груп до проведення формувального етапу експерименту

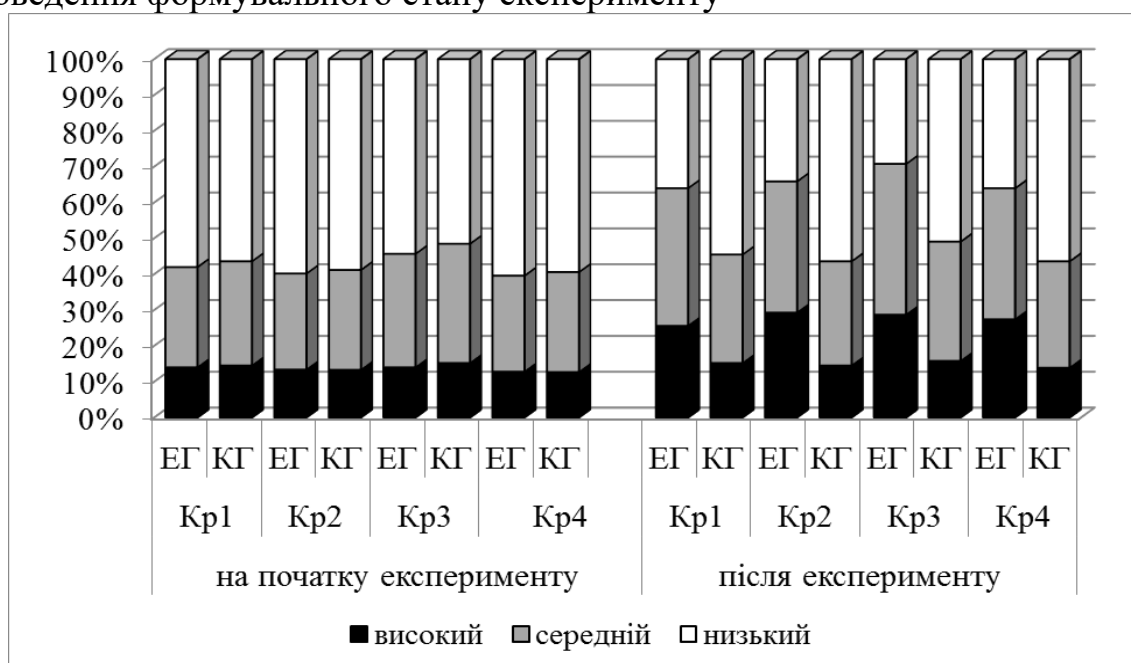
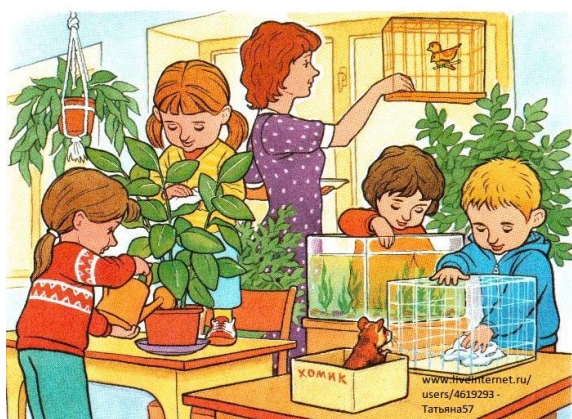
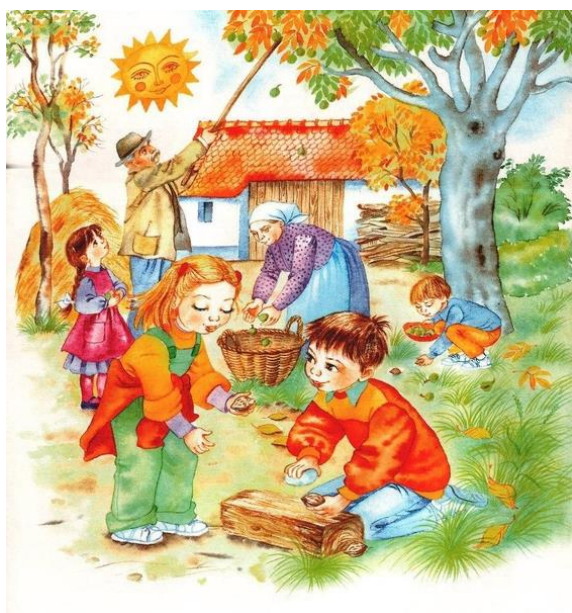

Рис. С. 2. Узагальнені дані експериментальної і контрольної груп після проведення формувального етапу експерименту

Кр1 – Мотиваційний критерій; Кр2 – Змістовно-діяльнісний критерій; Кр3 – Емоційно-ціннісний критерій; Кр4 – Аналітико-оцінний критерій.

Приклади малюнків для складання задач, розповідей

Гендерні картки

(взято з сайта <https://vseosvita.ua>)

Водій

Водійка

Поліцейський

Поліцейська

Продавчиня

Продавець

Пілот

Пілотеса

Учителька

Учитель

Адвокат

Адвокатеса

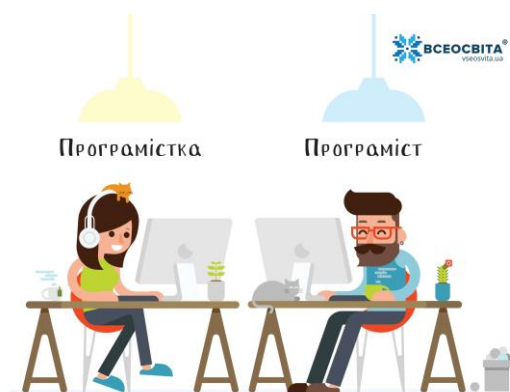
Перукар

Перукарка

Будівельниця

Будівельник

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
(ДДПУ)

вул. Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецька область, Україна, 84116
 Тел./факс: (062) 666-54-54
 E-mail: sgpi@slav.dn.ua, www.ddpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 38177113

22.09.2020 № *68-20-222* на № _____

Довідка
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Ільїної Олени Олексіївни
«Формування готовності майбутніх учителів початкових класів
до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

У Донбаському державному педагогічному університеті продовж 2014-2019 років здійснювалось упровадження результатів наукового дослідження Ільїної О.О. на тему «Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів».

В освітньому процесі університету, зокрема для вдосконалення змістового наповнення лекцій з фахових дисциплін, були використані теоретичні положення дисертаційної роботи Ільїної О.О. та науково-методичні матеріали, що стосуються моделі та педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Викладачі закладу освіти мали змогу використати матеріали спецкурсу «Виховання культури гендерних відносин», побудованого на основі забезпечення міжпредметних зв'язків та узагальненого здобувачкою практичного досвіду гендерного виховання.

Апробація теоретичних положень та практичних результатів дослідження Ільїної Олени Олексіївни отримала позитивні відгуки науково-педагогічних працівників університету, що дозволило зробити висновок про актуальність, наукову та практичну цінність роботи дисертантки й доцільність упровадження її результатів в освітній процес закладів вищої педагогічної освіти України.

Довідку обговорено і затверджено на засіданні кафедри педагогіки вищої школи протокол № 11 від 06.03.2020 р.

Т.в.о. ректора

О.Г. Набока

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БАЛАКЛІЙСЬКА ФІЛІЯ КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

64207, Харківська область, м. Балаклія, майдан імені В.Й. Казмірука, 6,
тел. (05749) 2-07-61, 5-13-33, 5-43-59, 2-03-81 e-mail: balkoleg@kharkov.ukrtel.net

23.04.2020 № 53/01-13
на № _____

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ільїної Олени Олексіївни
«Формування готовності майбутніх учителів початкових класів
до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Упродовж 2014-2019 рр. в освітній процес Балаклійського фахового педагогічного коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради впроваджувались результати дисертаційного дослідження Ільїної О.О. «Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів»

Основні положення дисертації щодо обґрунтованих здобувачкою педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів збагатили зміст лекційних, семінарських, практичних занять, самостійної роботи та педагогічної практики «Практика з виховної роботи» студентів.

Було апробовано модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів та впроваджено авторський спецкурс «Виховання культури гендерних відносин», що позитивно вплинуло на ефективність та якість процесу професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, зокрема формування їх гендерної компетентності.

Наталія ДЕНИСОВА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРАСНОГРАДСЬКИЙ КОЛЕДЖ
КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

63301, м. Красноград,
Харківської області, вул. Московська, 47

т. 7-28-44, 7-75-69

факс 7-40-69

№ 68 від 23.04. 2020

e-mail Kk_hgpa@ukr.net

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ільїної Олени Олексіївни
«Формування готовності майбутніх учителів початкових класів
до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Результати дисертаційного дослідження Ільїної Олени Олексіївни на тему «Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів» було використано в освітньому процесі Красноградського фахового педагогічного коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради впродовж 2014-2019 рр. Зокрема, було впроваджено запропонований автором спецкурс «Виховання культури гендерних відносин», що дало можливість поглибити та систематизувати знання майбутніх учителів початкових класів в сфері гендерної освіти та виховання.

Проведена апробація дала підстави для висновків про результативність обґрунтованих педагогічних умов та розробленої Ільїною О.О. моделі формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

Сергій РЯБОКІНЬ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

61001, м. Харків, провулок Руставелі, 7, тел/ факс (057) 732-46-30, e-mail hgpa@kharkov.com
 Розрахунковий рахунок UA248201720344290001000032413, UA408201720344281001200032413,
 UA678201720344291001300032413 Держказначейська служба України м.Київ
 , ФПО 820172, Код 02125591

23.04.2020 № *01-13/346*

на № _____ від _____

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ільїної Олени Олексіївни
«Формування готовності майбутніх учителів початкових класів
до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Результати дисертаційного дослідження Ільїної Олени Олексіївни на тему «Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти, яке здійснювалось упродовж 2014-2019 рр. було впроваджено в освітній процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Теоретичні положення дослідження щодо педагогічної моделі формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів використовувались під час лекцій, практичних і семінарських занять, у ході виконання самостійної роботи, при проходженні педагогічної практики «Практика виховної роботи», у процесі підготовки викладачами та студентами різних видів науково-дослідних робіт, що сприяло підвищенню ефективності освітнього процесу у вирішенні питань з гендерної тематики.

Наукове дослідження Ільїної О.О. має теоретичну й практичну значущість, а його здобутки варто рекомендувати до впровадження в практику роботи закладів вищої педагогічної освіти України

Проректор

з науково-педагогічної роботи

Іван Степанець
 Іван СТЕПАНЕЦЬ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна, тел. (0432) 616-620, факс (0432) 612-812, E-mail: info@vspu.edu.ua код ЄДРПОУ 02125094

13.03.2020 № *06/19*

на № _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Ільїної Олени Олексіївни

**«Формування готовності майбутніх учителів початкових класів
 до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів»
 на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
 зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти**

Актуальність виконаного автором дослідження визначається необхідністю вдосконалення сучасної системи вищої педагогічної освіти в Україні, підвищенням якості професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, зокрема до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів.

В освітньому процесі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського було апробовано результати дисертаційної роботи Ільїної О.О. на тему «Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів», що дозволило підвищити рівень готовності майбутніх учителів початкових класів до реалізації обґрунтованих та експериментально перевірених педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів. Збагачено зміст лекційних, практичних і семінарських занять, позааудиторної та самостійної роботи студентів з фаху шляхом використання викладачами матеріалів, теоретичних положень і висновків дослідження, що визначило ефективність формування гендерної компетентності майбутніх педагогів.

Апробація результатів дисертаційного дослідження Ільїної Олени Олексіївни отримала позитивні відгуки науково-педагогічних працівників ВДПУ, підтверджено актуальність роботи дисертанта та доцільність упровадження її результатів у практику роботи закладів вищої педагогічної освіти України.

Проректор з наукової роботи

Алла КОЛОМІЄЦЬ